AIDAI

1948
KOVAS
NR. 12

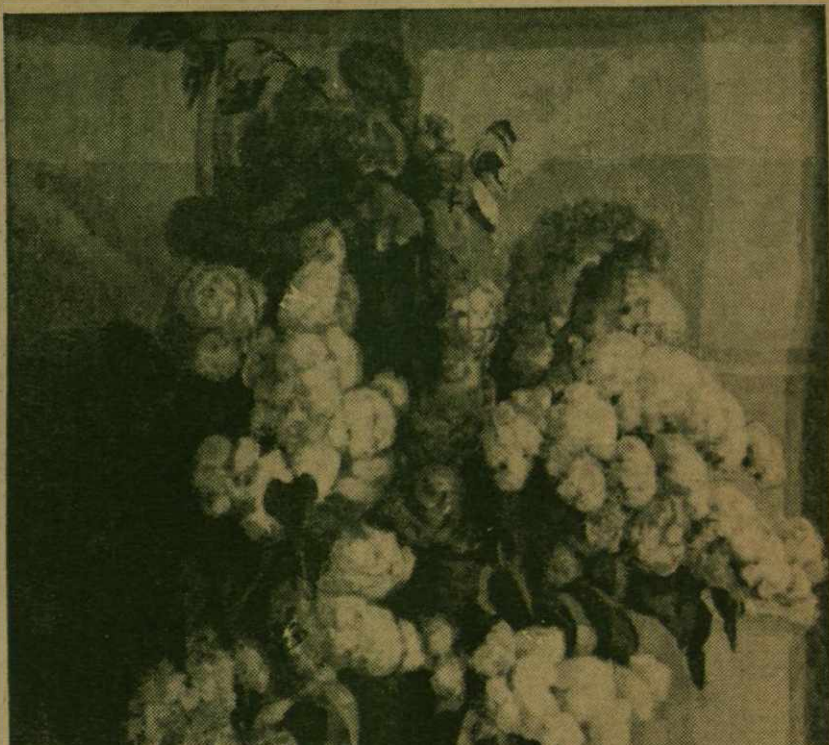

ADOMAS VARNAS
ALYVOS (aliejus)

TURINYS

Psl.
J. Puzinas — Aisčiai istorinių šaltinių šviesoje 97
Julius Baniulis — Nuotaikos (Eilėraščiai) 103
Vincas Maciūnas — Mūsų literatūra tautos tarnyboje . 104
Henrikas Nagys — Rudens lietus, Karalaitė (Eilėraščiai) 114
Kazys Bradūnas — Šventoji versmė, Nebaigtoji odė žalčiui (Eilėraščiai) 114
Alfonsas Nyka-Niliūnas — Nerami pavasario diena, Siena (Eilėraščiai) . . . . 114—115
Jonas Matusas — Popiežiaus Pijaus XII asmenybė . . 116
Jul. Starka — Adoramus Te 119
Antanas Škėma — Živilė (drama) 120
St. Barzdukas — Lietuvių kalbos vadovas jau parengtas 127
Iš senosios egiptiečių poezijos (Vert. Julius Baniulis) . 129
J. Žaltvykštis — Kultūrinė nykuma Lietuvoje 130
V. R. — Literatūros paraštė Mūsų litera-konkursai . 135

KŪRYBOS PASAULY

K. P. — Pagaliau literatūros žurnalas 136
St. R. — Poetinė fotokopija 137
A. Vaičiulaitis — Apie Amerikos lietuvį poetą Julių Baniulį 137
Pietų Amerikos literatūros keliai 138
Vincas Vyčinas — Vokiečių dabarties filosofija (pabaiga) 139
P. — Studentų ateitininkų žiemos stovykla 140

MŪSŲ BUITY

Juozas Kralikauskas — Lietuviškosios kultūros dabartis ir ateitis Kanadoje 141
Kovos baruose 143

ILIUSTRACIJOS

Adomas Varnas — Alyvos (viršelių pirmasis puslapis)
A. Vaičaitis — Užkandis 99
V. Kasiulis — Prie veidrodžio 109
D. Šulaitis — H. Nagys, K. Bradūnas ir A. Nyka-Niliūnas (foto nuotr.) 115
A. Vaičaitis — Iliustracija 134
V. K. Jonynas — Medžio raižinys iš Goethes „Jaunojo Verterio kančių“ (viršelių ketvirtas puslapis)

GERBIAMUOSIUS BENDRADARBIUS, SKAITYTOJUS IR VISUS „AIDŲ“ BIČIULIUS SVEIKINAME PRISIKĖLIMO ŠVENTĖJE.

„AIDŲ“ REDAKCIJA

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1948 METAI KOVO MĖNUO NR. 12

AISČIAI ISTORINIU ŠALTINIU ŠVIESOJE

J. PUZINAS

Lyginamasis kalbų mokslas yra nustatęs, kad lietuviai, latviai, išnykę bei asimiliavęsi prūsai, kuršiai, žiemgaliai ir sėliai senų senovėje sudarė vienalytę protautę ir iš pradžių kalbėjo viena kalba. Kaip toji protautė ar prokalbė vadinosi, nežinome. Tai yra buvusi priešistorinė tauta, nepalikusi savo vardo rašto šaltiniuose. Mokslinėje literatūroje tai tautai ar kalbai pavadinti vartoti ir iš dalies dabar tebevartojami bent keli vardai.

Iš pat pradžių istorinėje bei kalbinėje literatūroje visa tų kalbų grupė buvo vadinama latvių vardu. Šis pavadinimas, pradėtas vartoti XVIII amž. pabaigoje (1772 m. H. E. Thunmannas, 1792 Chr. Gattereris), ypačiai buvo įsigalėjęs XIX amž. pradžioje (1809 J. S. Vateris, 1820 Fr. Adelungas, 1833 Fr. Boppas, 1837 A. Fr. Pottas) ir kartais dar sutinkamas vėliau (1891 W. Prellwitzas).

XIX amž. pradžioje, kilus susidomėjimui lietuvių praeitimi ir kalba, paplito nauji pavadinimai: lietuvių tautos, lietuvių gentys ar lietuvių kalbos (1808 J. Lelewelis, 1827 P. Keppenas). Vėliau šie pavadinimai ypačiai buvo prigiję rusų istoriniuose raštuose. Jais sekdamas ir mūsų istorikas Ig. Jonynas tas visas tautas ar kiltis vadino lietuvių genčių vardu (plg. Prof. Ig. Jonynas, Lietuvių gentys iki XIV amžiaus. — Naujoji Romuva, Nr. 17, 1939, p. 361—368).

Be šių dviejų pavadinimų dalis kalbininkų kurį laiką vartojo jungtinį lietuvių latvių (litu-lettisch) terminą.

G. H. F. Nesselmanas 1845 m. savo darbe „Die Sprache der alten Preußen an ihren Überresten erläutert" lietuvius, latvius, prūsus ir kitas kiltis pavadino baltais. Šis dirbtinis terminas sudarytas pagal Plinijaus paminėtą Baltia ar Balcia vardą. Šis pavadinimas vėliau įsigalėjo mokslinėje danų, vokiečių, švedų, lenkų, latvių ir kitų tautų literatūroje.

Pagaliau mūsų kalbininkai Kazimieras Jaunius ir Kazimieras Būga šiai protautei pavadinti vartojo aisčių terminą, t. y. pavadinimą, paimtą iš romėnų rašytojo Kornelijaus Tacito veikalo „Germania", kur minima Aestiorum gentes, gyvenančios prie Svebų, t. y. Baltijos jūros (K. Būga, Aistiški Studijai, I, 1908, p. 1—9).

Kuris gi šių terminų yra tinkamiausias vartoti? Pirmieji trys pavadinimai, kaip matėme, sudaryti pagal dabar tebegyvenančių tautų vardus; į tą sąvoką neįeina kitos lietuviams bei latviams giminingos kiltys, todėl tie pavadinimai tėra siauresnės reikšmės. Abu likusieji vardai — baltai ir aisčiai — yra maždaug vienodos vertės: pirmasis dirbtinis, geografinis, antrasis, kaip minėta, išvestinis iš Tacito Aestiorum gentes. Baltų terminas turi tą trūkumą, kad kartais baltais yra vadinami Pabaltijy gyveną vokiečiai, o paskutiniuoju metu baltų terminu apimami Baltijos pakraščio gyventojai lietuviai, latviai ir savo kilme visai svetimi estai. Aisčių vardas yra išvestinis ir jo etimologija nėra kaip reikiant išaiškinta. Be to, visai tiksliai nežinome, kurios kiltys ar tautos anksčiau tuo vardu buvo vadinamos. Nors baltų terminas nėra visai vykęs, bet jis mokslinėje literatūroje labiausiai įsigalėjęs, todėl tuo tarpu ir esame priversti jį vartoti.

Dabar susipažinkime su istoriniais šaltiniais, kur yra paminėti aisčiai; gal iš tų šaltinių mums bent kiek paaiškės, kas gi aisčiai yra buvę.

Baltai, gyvendami nuošalioje vietoje, toli nuo didesnių kultūros centrų bei prekybos kelių, rašytinės istorijos švieson pateko labai vėlai. Čia jie ilgus amžius gyveno, palyginti, ramiai, ano meto raštingo pasaulio beveik nepastebėti. Ir jei ne patrauklusis gintaras, Baltijos išmetamas ant krantų, tai čia gyvenę žmonės dar ilgai būtų palikę užmarštyje. Kada baltai (aisčiai) pirmą kartą paminimi istoriniuose raštuose, tuo tarpu dar tebėra neišaiškinta. Paskutiniuoju metu latvių kalbininkas P. Šmitas pirmųjų žinių apie baltus ješko Herodoto raštuose. Šis garsusis graikų rašytojas (gimęs apie 484 m. pr. Kr. Halikarnase, Mažojoje Azijoje, miręs apie 425 m. Atėnuose), vadinamasis „istorijos tėvas", buvo apkeliavęs daug kraštų Viduržemio jūros srityje ir pasiekęs vakarinius Juodosios jūros pakraščius, parašė tų kraštų istoriją, geografiją ir etnografiją. Aprašydamas skitus, Herodotas pamini, kad į šiaurę nuo jų gyveną neurai. P. Šmitas tuos neurus linkęs laikyti baltais. Savo tvirtinimą jis remia tuo, kad kai kuriuose rusų metraštininko Nestoro kronikos rankraščiuose vietoje Latgalos esanti paminėta Neroma (P. Šmits, Hērodota ziņas par senajiem baltiem. — Rakstu Krājums, XXI, 1933, p. 3—17; plg. dar latvių kalbininko J. Endzelyno šio darbo kritiką Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, I, 1934, p. 81—84). P. Šmito argumentai nėra įtikinami. Nestoro minimasis Neromos vardas, atrodo, nėra baltiškos, bet, greičiausia, suomių ugrų kilmės.

Herodotas, deja, tiksliai nenurodo neurų gyvenamųjų sodybų, todėl ir susidaro daug sunkumų juos lokalizuojant bei identifikuojant. Ir kiti tyrinėtojai neurų tautybės klausimu nėra vieningos nuomonės. Pvz. Czekanowskis spėliojo, kad neurai nesą nei baltai, nei slavai, bet dar nesuskilę baltai slavai (Czekanowski, Wstęp do historji Slowian. Lwow 1927, p. 90). Suomių kalbininkas V. Kiparskis tą hipotezę kiek modifikuodamas priduria, jog esą tiksliau kalbėti ne apie dar nesuskilusius baltus slavus, bet apie nevisai diferencijavusią baltų slavų prokalbę, kuri, jo nuomone, dar egzistavusi VI amž. pr. Kr. Pagal V. Kiparskį dar maždaug VI amž. po Kr. susiduriame su beveik nediferencijuota praslaviška kalba, kuria kalbėjusios jau gerokai išsiskyrusios slavų kiltys. Neurų vardą, esą, galima išaiškinti baltų bei slavų kalbomis: liet. niaurus, rus. nura „tylus, liūdnas žmogus", nurit' ‚ponurit' „galvą nuleisti, panarinti", lenk. ponury „paniuręs" (V. Kiparsky, Baltische Sprachen und Völker. — Baltische Lande, I, 1939, p. 52). Kiek ši neurų etimologija yra tikra, sunku pasakyti, tačiau spėliojimai apie bendrą baltų slavų protautę ar prokalbę neturi jokio pagrindo. Kaip rodo naujausi archeologiniai duomenys, jau apie 1500 m. pr. Kr. Pabaltijy tarp Persantės (Pamaryje) ir Dauguvos vyravo visai aiški, vienalytė baltų kultūra, savo pobūdžiu bei formomis skirtinga nuo to paties laikotarpio kaimyninių kraštų kultūrų. Baltų slavų prokalbės teorija yra susidariusi jau gana seniai. Kaip žinia, iš visų indoeuropiečių kalbų baltų kalboms yra artimiausios slavų kalbos. Jas sieja visa eilė bendrybių fonetikoje, kirčiavime ir ypačiai žodyne. Todėl kalbininkai buvo priėję išvadą, kad anksčiau turėjusi būti bendra baltų slavų prokalbė. Jei tokia bendra prokalbė būtų buvusi, tai turėtų būti ir pereiginių baltų slavų tarmių, tačiau tokio jungiamojo ryšio tarp baltų ir slavų kalbų neturime. Bendrybės tarp abiejų kalbų grupių aiškintinos tuo, kad baltų ir slavų prokalbės galėjo išriedėti iš dviejų artimų indoeuropiečių prokalbės tarmių ir kad baltų su slavais kurį laiką gyventa artimoje kaimynystėje (A. Salys, Baltų kalbos. — Lietuviškoji Enciklopedija, II, 1934, p. 984—986).

Taigi pagal dabar turimus duomenis atrodo, kad neurai nėra buvę baltai. Neurai labiau yra identifikuojami su slavais ir suomiais (plg. Prof. Dr. J. Endzelins, Jevads Baltu filologijā. Riga 1945, p. 37).

Herodotas tiesa jau mini gintarą (elektron), kurs esąs randamas Eridano upėje (Herodot, III, 115), tačiau kuri upė čia turėta galvoje, neaišku. Ji iš pradžių sieta su Po, Rone, Reinu ir Elbe. Paskutiniuoju metu Eridaną norima sutapatybinti su Vysla, Dauguva ir pagaliau su Radaune ties Dancigu (Otto Kunkel, Ostsee. — Paul-Wissowa-Kroll'sche Reallenzyklopödie der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. XVIII, 1941, p. 1695—1696).

Herodoto bendralaikis graikų rašytojas Euripidas (481—406 m. pr. Kr.), duodamas savo raštuose įdomų padavimą apie gintaro kilmę, taip pat mini Eridano upę. Jis rašo, kad Faetonas, norėdamas įsitikinti, ar jis tikrai esąs saulės dievaičio Helijo sūnus, paprašęs savo tėvą leisti pasivažinėti saulės vežimu. Tačiau Faetonas jokiu būdu neįstengęs suvaldyti žirgų. Saulė prisiartinusi arti žemės, ir kilusi baisi sausra: upės išdžiūvusios, žmonių oda pajuodavusi nuo karščio. Supykęs Zeusas trenkęs perkūnu Faetoną, ir jis nukritęs į Eridano upę. Jo trys seserys, Helijados, apverkusios savo brolio mirtį, ir iš jų auksinių ašarų, nukritusių į upę, susidaręs gintaras.

Ar Baltijos pajūrio gintaras buvo žinomas graikams, neturime visai tikrų duomenų.

Toliau kai kurie istorikai teigia, kad baltų kraštas pirmą kartą esąs paminėtas apie IV amž. pr. Kr. vidurį graikų jūrininko ir geografo Pitėjo (Pytheas) raštuose. Šis graikas iš savo gimtojo Masilijos miesto (dabar Marseille, Prancūzijoje) tarp 350—325 m. pr. Kr. jūra buvo nuplaukęs į Britaniją ir Tulės (Thule) salą, buvusią į šiaurę nuo jos, kurią pasiekęs per šešias dienas. Pitėjas buvo nuvykęs ir į gintaro kraštą. Tą savo kelionę buvo aprašęs knygoje „Apie Okeaną", kurios atskiri fragmentai pateko į graikų istoriko Diodoro Siciliečio, graikų geografo Strabo (gimęs apie 63 m. pr. Kr.) ir romėnų istoriko Plinijaus Senojo raštus. Bent kelias trumpas ištraukas iš Pitėjo duoda Plinijus Senasis (Gaius Plinius Secundus, 23—79 m. po Kr.) savo veikale „Gamtos istorija" (Historiae Naturalis). Vienoje vietoje (Hist. Nat., IV, 94—95) rašoma, kad Ksenofontas Lampsakietis (Lampsacenus) pasakojąs, jog nuo skitų pakraščio už trijų dienų plaukimo esanti nepaprasto didumo sala Balcia, kurią Pitėjas vadinąs Basilia (Diodoras Sicilietis tą šiaurėje esančią salą, kur randama gintaro, vadina Basilea). Kitoje vietoje (Hist. Nat. XXXVII, 2) Plinijus tikina, jog ir Pitėjo bendraamžis Timajus tą salą vadinęs Basilia. Trečioje vietoje Plinijus (Hist. Nat., XXXVII, 37), rašydamas apie gintarą, sako: „Pagal Pitėją, okeano įlankoje, vardu Metuonidis, per 6000 stadijų (= 600 geografinių mylių) gyvena germanų giminė gujonai (Guionibus). Nuo šios vietos vienos dienos plaukimo atstume esanti sala Abalum. Čia pavasarį bangos atnešančios gintaro, kurs esąs sutirštėjusios jūros nuosėda. Gyventojai jį vartoja vietoje malkų ugniai ir pardavinėja kaimynams teutonams."

Čia, kaip matome, baltai dar neminimi, bet iškyla aikštėn visa eilė vardų, kurių, deja, negalime išaiškinti. Kur yra buvusi įlanka Metuonidis, nežinome. Taip pat neįmanoma lokalizuoti įvairiais vardais vadinamos „gintaro salos" Balcia, Baltia, Basilia, Basilea, Abalus, nes tie vardai nėra išlikę nei vėlyvesniuose rašto šaltiniuose, nei dabar. Anksčiau ši „sala" buvo identifikuojama su Sembos pusiasaliu (J. Voigt, Geschichte Preussens, I, Königsberg 1827, p. 29, 45 ir kt.). Vėliau vieni tyrinėtojai tuos vardus siejo su Danų „Belt" (Sven Tunberg, Fornvännen, 1940, p. 14 tt.), kiti su Baltijos jūra (G. Gerullis, Baltische Völker. — M. Ebert Reallexikon der Vorgeschichte, I, p. 335), dar kiti, kaip pamatysime, su Frizų salomis. Taigi, ar Pitėjas buvo pasiekęs Baltijos jūros pakraščius, ar tik Frizų salas, kur taip pat randama gintaro, dar neišaiškinta.

Plinijus Pitėjo aprašymo nekomentuoja, tik kitose savo „Gamtos istorijos" vietose (Hist. Nat., XXXVII, 30—52) gana plačiai kalba apie gintarą. Plinijus rašo: „Neabejojamai žinoma, kad gintaras atsiranda šiaurės okeano salose ir germanų vadinamas glaesum. Dėl to mūsiškiai, kai Germanicus Caesar ten buvo su savo laivynu, vieną tų salų praminė Glaesaria, nors patys barbarai ją vadina Austeravia. Yra ištirta, kad iš tam tikros rūšies pušų, panašiai kaip iš vyšnių ir paprastųjų pušų, teka sakai. To skysčio susidaro gana daug, jis ilgainiui nuo šalčio ir šiaip laiko aplinkybių sukietėja, paskui pakilusios jūros bangos jį pagriebia nuo salų ir neša iki mums žinomų krantų. Toji medžiaga taip sukinėjasi, jog sekliose vietose atrodo ne gulinti ant dugno, bet tiesiog kabanti vandenyje. Jau mūsų sentėviai manė, jog tai esą sakai, ir dėl to praminė sucinum. Kad šis daiktas yra kilęs iš tam tikros rūšies pušies, matyti iš to, kad patrynus jauti pušies kvapą; pagaliau jis rūkdamas liepsnoja kaip žibintas".

Čia Plinijus tą „gintaro salą" vadina nauju vardu: Glaesaria ir Austeravia. Pirmasis pavadinimas sudarytas, kaip jis pats pasisako, pagal žodį glaesum, vadinasi, turėtų reikšti „Gintaro sala". Austeravia, greičiausia, verstina „Rytų sala". Šiuodu vardai taip pat niekur daugiau nebeaptinkami rašto šaltiniuose, todėl ir jų lokalizavimas neįmanomas. Čia vėl tegali būti spė-

A. Vaičaitis **Užkandis (litografija)**

liojama. Paskutiniuoju metu šių salų jieškoma Šiaurės jūroje ir manoma, kad tai yra buvusios Frizų salos (Siegfried Gutenbrunner, Namenkundliche Zeugnisse zur germanischen Urgeschichte. — Germanen und Indogermanen. Festschrift für Herman Hirt, II, Heidelberg 1936, 454—455).

Toliau Plinijus duoda įdomių žinių apie prekybą gintaru. Jis rašo, kad germanai gintarą gabeną daugiausia į Panoniją (= sritis, apėmusi vakarinę Vengriją, šiaurinę Jugoslaviją ir mažą Austrijos dalį), o iš čia iki Adrijos jūros jį pristatą venetai, graikų vadinami enetais, nes jie arčiausiai gyveną prie Panonijos. Jie pirmiausia šią medžiagą ir išgarsinę. Po upės apylinkių kaimietės ir šiandien vietoje antkaklių nešiojančios gintarus ne tik gydymo, bet daugiausia grožio sumetimais. Esą tikima, kad gintaras gelbstįs nuo kaklo migdolų ir gerklės ligų.

Tas Germanijos pakraštys, iš kur įvežamas gintaras, esąs nuo Panonijos miesto Carnuntum (= žymi romėnų tvirtovė netoli dabartinio Hainburgo, Austrijoje) per 600 mylių (= mūsiškai apie 900 km). Gintaras neseniai pasidaręs labai garsus. Dar tebegyvenąs tas romėnų raitelis, kurį gintaro pargabenti buvo išsiuntęs valdovo Nerono gladijatorių rungtynių rengėjas Julijonas. Tasai, susipažinęs su gintaro prekyba ir apkeliávęs tuos pakraščius, parvežęs didelį gintaro kiekį: juo buvę sukabinėti tinklai, saugoją amfiteatro balkoną nuo žvėrių, juo buvę nusagstyti ginklai, pagaliau kelių dienų iškilmėse dėl įvairumo vieną dieną visi pagražinimai buvę iš gintaro.

Gintaras, kaip Plinijus rašo kitoje vietoje, buvęs labai branginamas: viena gintaro figūra turėjusi daugiau vertės, negu gyvas žmogus. Didžiausias gintaro gabalas buvęs 13 svarų.

Iš šių ištraukų matome, kad Plinijaus laikais gintaro kraštas buvo gana gerai žinomas. Plinijaus suteiktomis žiniomis naudojosi ir vėlyvesniųjų laikų istorikai. Iš dalies šios žinios paimtos jau iš tiesioginių liudininkų. Čia rašoma net apie vieną romėną, kuris pats buvo nuvykęs gintaro parsigabenti. Plinijus nurodo net kelią, kuriuo gintaras buvo gabenamas į Romą. Tos žinios apie prekybą gintaru yra visai patikimos ir gali būti paremtos archeologiniais duomenimis. Kaip rodo archeologiniai radiniai, baltų turėta gana gyvų prekybinių santykių su Romos imperijos provincijomis. Net ir ryšiai su Plinijaus minima Panonija yra archeologiškai pagrįsti. Pavyzdžiui, Lietuvoje ir Rytprūsiuose surasta II amžiaus panoniškos kilmės vadinamųjų sparninių segių. Kad gintaras būdavo išvežamas, taip pat liudija proistoriniai lobiai. Pvz., Silezijoje (Breslau — Hartlieb) surasta 30 centnerių gintaro žaliavos; tai stambaus pirklio gintaro lobiai, užkasti į žemę kokio nors pavojaus metu (Petersen, Zwei riesige Bernsteinspeicher bei Breslau-Hartleben und ihre Bedeutung für die Geschichte des Handels. — Forschungen und Fortschritte, XIII, 1937, p. 60 t). Iš Plinijaus pranešimo ir kai kurių proistorinių duomenų matyti, kad prekybos kelias iš baltų pajūrio bus ėjęs į žemutinį Pavyslį, toliau Vysla aukštyn, Prosna, pro Aukš. Sileziją iki Carnunto ir iš čia toliau į Romą. Tik, deja, Plinijus nepamini vardo tos tautos, iš kur gintaras buvo gabenamas į Romos imperiją. Tačiau netenka abejoti, kad baltų gintaras pirmaisiais amžiais po Kr. prekyboje vaidino svarbų vaidmenį.

Pradedant pirmuoju amžiumi po Kristaus gimimo, kaskart atsiranda vis daugiau žinių apie baltus, kiek vėliau ir apie atskiras jų kiltis. Tačiau tos pirmosios žinios dar tebėra neaiškios, nes jos buvo gautos ne tiesioginiu būdu, bet, dažniausia, tolimais ir netikrais keliais. Tos žinios vėliau kitų kartojamos, šiek tiek pakeičiamos ar papildomos. Baltų sritys dar ilgą laiką nebuvo gerai pažįstamos, apsuptos paslaptinga mįsle. Netrūksta ir fantastinių aprašymų. Štai, pavyzdžiui, romėnų chorografas Pomponijus Mela (dirbęs apie 44 m. po Kr.) savo geografiniame rašte „De situ Orbis" (III, 6) apie kraštą į šiaurę už Vyslos pasakoja įvairiausių keistenybių apie ten gyvenančius kažkokius kiaušaėdžius, kurie mintą pelkinių paukščių kiaušiniais ir avižomis, apie arkliakojus ir ilgaausius, kurie savo pliką kūną tepridengią ausimis...

Pirmą kartą aisčių vardą pamini romėnų istorikas Kornelijus Tacitas (g. apie 55 m. po Kr. Umbrijoje, miręs apie 120 m. Romoje). Tacitas aisčius (Aestiorum gentes) mini savo veikale „Germania", parašytame tuojau po 98 m. Štai kaip rašoma to veikalo 45 skyriuje: „Anapus sujonų (= Suiones, skandinavinė germaniškos kilmės tauta, iš kurios kilo švedai) kitokia jūra: tingi ir beveik nejudanti; tatai leidžia tikėti, kad ji apjuosia ir uždaro žemės ratą, o paskutinis jau besileidžiančios saulės spindėjimas iki patekėjimo išsilaiko tiek aiškus, jog nustelbia žvaigždes. Tikinčiųjų vaizduotė be to dar prideda, kad girdėti kylančios iš vandens saulės ūžesys ir pastebimos arklių figūros ir galvos spinduliai. Tik iki tol siekia pasaulis, ir žmonės kalba teisingai.

Tad toliau: dešinysis Svebų jūros (= Baltija) krantas plauna kraštą aisčių giminių (Aestiorum gentes), kurių papročiai ir išorinė išvaizda artimesnė svebams, kalba — britų kalbai. Jie garbina dievų motiną. Aisčiai nešioja šerno paveikslą — prietaringo tikėjimo simbolį... Retai vartoja geležį, bet gausiai medinius vėzdus. Javus ir kitokius žemės vaisius rūpestingiau ir kantriau augina, negu germanai dėl įprasto nerangumo. Bet ir jūrą išrausia ir tiktai jie vieni iš visų šių tautų seklumose ir pačiame krante renka gintarą, kurį jie patys vadina glaesum. Būdami barbarai, jie nei tyrinėjo, nei sužinojo jo prigimties ir atsiradimo proceso. Net ilgai gulėjo nenaudojamas tarp kitų jūros išmatų, kol mūsų prabanga jį išgarsino. Patys jo visai nevartoja. Neapdirbtą renka, neapdirbtą gabena ir stebisi gaunama kaina. Tačiau suprask, kad tai medžio sakai, nes gan dažnai peršviečiami; kai kurie žemės ir net sparnuoti gyviai įklimpsta skystoje masėje ir greit po to kietėjanti medžiaga juos uždaro. Taigi manyčiau, kad kaip, sakysim, rytų tolimose vietovėse, kur smilkalai ir balzamas sunkiasi lyg prakaitas, taip ir vakarų salose ir žemynuose yra ypatingai derlingų miškų, kurių sakai, artimos saulės spindulių išspausti, būdami skysti, nuteka į artimiausią jūrą ir audrų jėgos atplaunami į priešais esančius kraštus. Jei prikišęs ugnį bandytum tirti gintaro prigimtį, tai jis užsidega, tarytum sakingas medis ir sukelia smilkstančią bei stipriai kvepiančią liepsną; tuoj po to virsta limpama, kaip sakų ar dervos, mase".

Taigi, kaip matome, Tacitas iš dalies naudojasi Plinijaus žiniomis, bet šį tą duoda ir naujo, kas jo tiesioginiu ar nesiesioginiu būdu buvo patirta iš kitų. Tačiau, deja, ir Tacito žinios apie aisčius yra labai menkos. Nuostabu, kad nors Baltijos gintaras Romoje buvo laukiamas ir vertinamas objektas, bet to meto mokslo žmonės nesirūpino labiau pažinti to krašto. Todėl ir apie aisčius Tacitas yra suteikęs gana miglotų žinių. Aisčius Tacitas lokalizuoja dešiniajame Svebų jūros krante, t. y. rytinėje Baltijos jūros dalyje, į rytus nuo naujųjų gotų sodybų žemutiniame Pavyslyje. Tacito Aestiorum gentes apima ne vieną tautą, bet daugelį kilčių. Kokį plotą tos kiltys buvo užėmusios, tiksliau nepasakoma. Galimas daiktas, kad aisčiai yra gyvenę didesniame Baltijos pajūrio plote. Aisčių papročių, kalbos ir religijos apibūdinimas taip pat labai neaiškus. Čia sakoma, kad aisčių papročiai ir išorinė išvaizda esanti artima svebams, o kalba panaši į britų kalbą, kad jie garbiną dievų motiną ir nešioją prietaringo tikėjimo simbolį, šerno paveikslą, kad jie gintarą vadiną glesum ir t. t. Žodžiu, aisčiams priskiriama daug nebaltiškų ypatybių. Todėl šios Tacito žinios buvo ir tebėra įvairiai komentuojamos, net iš viso reiškiama abejonių dėl aisčių baltiškumo. Taip, pavyzdžiui, rusų kalbininkas Šachmatovas Tacito aisčius dėl jų religinių savybių siejo su keltais (Archiv für slavische Philologie, XXXIII, p. 51). Prieš šiuos Šachmatovo išvedžiojimus pasisakė K. Būga, paneigdamas bet kokių keltų pėdsakų buvimą baltų krašte (plg. Rocznik Slawistyczny, VI, p. 1 tt ir p. 172 tt). Kiti tyrinėtojai Tacito aisčius identifikavo su estais ar suomiais (plg. G. Kossinna, Mannus, I, 1909, p. 17). Pagaliau nemaža dalis kalbininkų aisčius laikė germanais (A. Senn, Ostpreussens Vorgeschichte sprachlich beleuchtet. — The Germanic Review, XV, Nr. 1, 1940). Vienas iš uoliausių šios teorijos gynėjų paskutiniuoju metu buvo vokiečių kalbininkas E. Sittigas (Die Aestier. — Studi Baltici, IV, 1934—1935, p. 19 t.). Jis paraidžiui laikosi Tacito tvirtinimų, kur aisčiai giminiuojami su germanais. Germaniškosios aisčių kilmės argumentu laiko dievų motinos ir šerno paveikslų nebuvimą baltuose, „glesum" žodžio germanišką kilmę ir t. t.

Visus šiuos Sittigo argumentus gana gražiai atremia latvių kalbininkas J. Endzelynas (J. Endzelin, Altpreussische Grammatik. Riga 1944, p. 6—7). Endzelynas visai teisingai pastebi, kad Tacitas pats nei aisčių papročių, nei kalbos savybių nėra tyrinėjęs, bet žinias yra gavęs iš netiesioginių šaltinių. Todėl paviršutiniškas stebėtojas kaimyninėse tautose ar kiltyse, gyvenančiose panašiose sąlygose, visada galįs surasti panašumo kiek žmonių išvaizdoje, tiek ir jų papročiuose. Kad baltai vėliau neturėję dievų motinos ir šernų paveikslų, tai tas dar nereiškią, jog tie dalykai anksčiau jiems nebuvę žinomi, nes tie papročiai galėję ir išnykti. Germaniškasis žodis „glesum" gintarui pavadinti, Endzelyno nuomone, galėjęs šiaip atsirasti: baltai, palaikydami santykius su kaimyniniais germanais, galėję tą žodį iš jų užgirsti; be to, ir tolimesnieji pirkliai galėję tą žodį pasiskolinti iš germanų ir atvykę pas aisčius prašyti „glesum", nors jie patys gintarą savo tarpe ir kitaip vadinę.

Kiti Tacito duomenys leidžia aisčius identifikuoti su baltais. Geležis tuo metu baltų gyvenamuose kraštuose iš tiesų buvo labai mažai pažįstama. Apie javų auginimą turime ir archeologinių duomenų. Taip pat gana patikimas Tacito tvirtinimas, kad aisčiai patys nevartoję gintaro, nes to laikotarpio kapuose jo lig šiol tikrai dar nerasta. Kad gintaras neapdirbtas būdavo išvežamas, liudija jau anksčiau paminėtas Silezijoje surastasis 30 centnerių gintaro žaliavos lobis.

Graikų romėnų geografas, matematikas ir astronomas Klaudijus Ptolemajus (Claudius Ptolemaios iš Aleksandrijos, miręs apie 178 m. po Kr.) savo geografijoje aisčių nemini, jis tekalba apie dvi prūsų kiltis: galindus ir sūdynus. Nebent „Ossioi" galėtų būti siejami su aisčiais. Po Tacito aisčių vardas pasirodo tik vėlyvesniuose VI amž. rašto šaltiniuose. Šis vardas aptinkamas istoriko, valstybės vyro ir vienuolio Cassiodoro (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, ca 490—585 m.) raštuose. Cassiodoras pas rytų gotų karalių Teodoriką ir jo įpėdinius užėmęs aukštas bei atsakingas vietas ir pirmojoje VI amž. pusėje buvo parašęs gotų istoriją, susidedančią iš 12 knygų, kuri, deja, yra žuvusi. Tą jo istoriją, perdirbtą bei sutrumpintą, yra davęs gotas Jordanas. Šitoje savo istorijoje Cassiodoras buvo įdėjęs gotų karaliaus Teodoriko laišką aisčiams (Haestis), kur dėkojama jų pasiuntiniams už atvežtą gintarą. Štai to lotyniškojo Teodoriko laiško aisčiams vertimas (Cassiodorus Var. 5, 2; Monumenta Germaniae Historica, t. XII, V, 2):

„Aisčiams karalius Teodorikas. Kaip patyrėme, jūsų pasiuntiniai iš tokios tolybės atvyksta ir jūs labai trokštate mus pažinti, kad, net Okeano pakrantėse begyvendami, užmegstumėte su mumis dvasinį ryšį. Mielas mums labai ir malonus prašymas, kad mūsų garsas pasiektų jus, kuriems negalėjome išleisti jokių paliepimų. Malonu, kad jau suradote, ko klaidžiai ieškojote nežinodami; nes tarp tiek tautų leistis kelionėn — nėra geisti ko lengva. Ir todėl, norėdami širdingai atsakyti į jūsų sveikinimą, pareiškiame, kad miela širdimi buvo priimti jūsų per nešėjus atsiųsti gintarai. Į jus krintančios Okeano bangos išneša šią lengvutėlę substanciją, kaip kad ir jūsiškių pranešime buvo pasakyta. Jie sakė, kad jūs laikote nežinomu daiktu, iš kur ateina ši substancija, kurią, jūsų tėvynės tiekiamą, jūs gaunate gausingiau, negu visi žmonės. Ši, kaip toks Kornelijus aprašo, Okeano vidury esančiose salose teka iš medžio sunkos, iš kur ir sunkinė (= gintaras) vadinas, saulės kepinama pamažu sukietėja. Tad sakai tampa metalu (?), permatomo plonumo, čia raustančio šafrano spalvos, čia tirštėjančio liepsnos vaiskumo. Kai nukrenta jūros pakrantėn, pakaitom siūbuojančios bangos išskalauna jį ir išmetusios perduoda jūsų krantams. Tai mes laikėme reikalingu nurodyti dėl to, kad nemanytumėte, jog ką jūs laikote paslaptingu, išeina iš viso už mūsų žinojimo ribų. Taip pat lankykite mus dažniau keliais, kuriuos jūsų meilė atvėrė, nes visuomet yra naudingas įgytas palankumas turtingų karalių, kurie, kad ir maža dovana maldomi, atsimoka visuomet didesniu atlyginimu. Kai ką perdavėme jums dar žodžiu per jūsų pasiuntinius, per kuriuos skelbiame savo nutarimą, kuris turėtų būti malonus".

Ar toks laiškas aisčiams tikrai buvo parašytas ir išsiųstas, ar čia yra tik tokio laiško apmatai ir ar iš tiesų aisčių pasiuntiniai su gintaro dovanomis buvo pasiekę gotų karalių Teodoriką Ravenoje, tikslesnių žinių neturime. Jei šis dokumentas ir būtų tikras, tai vis dėlto daugelis iškeltų dalykų lieka neišaiškinta. Pirmiausia aisčių gyvenamoji vieta tiksliau nenurodyta, tepasakyta, kad jie gyveną Okeano pakrantėse. Šis okeanas, kiek vėliau Jordano vadinamas „Germanų okeanu", yra buvęs ne kas kita kaip Baltijos jūra. Apie gintaro kilmę kartojamas Kornelijus Tacitas. Neaiškiausias dalykas tai santykių tarp Teodoriko ir aisčių klausimas: kodėl aisčiai jam gintarą siuntė, ar aisčiai tas dovanas vežė kaip jo valdiniai, ar kaip laisvos draugingos tautos atstovai? Pačioje laiško pradžioje sakoma, kad aisčių pasiuntiniai iš taip didelės tolybės atvykę norėdami arčiau juos pažinti ir užmegsti dvasinius ryšius. Toliau, atrodo, lyg aisčiai būtų prašę, kad gotų garsas juos pasiektų. Ką reiškia šis aisčių noras, sunku pasakyti. Jordanas savo gotų istorijoje (De Getarum sive Gothirum origine et rebus gestis, cap. XXIII) mini, kad aisčiai (Aesti), kurie yra apgyvenę ilgiausią Germanų okeano pakraštį, buvę rytų gotų karaliaus Ermanariko (Hermanaricus, miręs pie 375 m.) gudrumu bei narsumu pavergti. Ar jis aisčius valdęs, tenka abejoti, bent archeologiniai duomenys apie bet kokią gotų valdžią baltų krašte nieko nesako. Ir Cassiodoras duodamame Teodoriko laiške pastebi, kad aisčiams „negalėjome išleisti jokių paliepimų". Taigi apie kokį nors baltų valdymą ir Teodoriko metu netenka kalbėti. Jei aisčių pasiuntiniai ir buvo nuvykę pas Teodoriką į Raveną, tai, greičiausia, pasveikinti ir pareikšti draugingumo jausmų. Draugingi santykiai su tuo metu galingais gotais aisčiams galėjo būti naudingi. Juk ir tame pačiame laiške rašoma, kad aisčiai dažniau lankytųsi, nes visuomet naudingas esas įgytas palankumas turtingų karalių, kurie, kad ir maža dovana maldomi, atsimoką visuomet didesniu atlyginimu.

Kiek smulkesnių žinių apie aisčius duoda jau paminėtas VI amž. gotų tautos istorikas Jordanas, kurs labai daug yra pasinaudojęs Cassiodoro darbu „Historia Gothica". Jordanas savo veikale apie gotų kilmę ir žygius (De Origine Actibusque Getarum) jau kiek tiksliau nusako aisčių gyvenamąją erdvę: „jie gyvena labai ilgame Germanijos okeano pakraštyje" (XXIII, 119). „Germanų okeanu" Jordanas suprato Baltijos jūrą. Toliau Jordanas rašo, kad ant okeano krantų, „ten, kur trimis žiotimis išsilieja Vyslos upės vandenys (Vistulae fluminis), gyvena vidivarai (Vidivarii), susidedą iš įvairių tautų" (Get V, 34). Toliau už vidivarų „taip pat ant okeano kranto gyvena aisčiai (Aestii), visiškai ramūs žmonės" (Get V, 36),. Čia, kaip matome, Jordanas Vyslos deltoje apgyvendina vidivarus, o toliau labai ilgame jūros pakraštyje — aisčius. Kas tie vidivarai yra buvę, visai tikslių žinių neturime, tačiau, sprendžiant pagal tos srities proistorinius paminklus, atrodo, kad tai yra buvęs mišinys likučių įvairių germanų tautų, vandalų, gepidų ir baltų (Waldemar Heym, Der ältere Abschnitt der Völkerwanderungszeit auf dem rechten Ufer der unteren Weichsel. Ein Beitrag zur Widiwarierfrage. — Mannus, 31. Jahrg., Heft 1, 1939, p. 3—28).

Vėliau po ilgesnės pertraukos aisčių vardas vėl iškyla IX amž. Pirmiausia aisčius pamini Karolio Didžiojo biografas Einhardas (gimęs apie 770 m., miręs 840. III. 14), kurs po savo studijų Fuldos vienuolyne vėliau gyveno ir dirbo pas Karolį Didįjį (miręs 814 m.). Jis savo didžiajame darbe „Vita Caroli Magni", parašytame apie 830 m. cap. 12 rašo: „Įlanka tokia nuo vakarų Okeano driekiasi rytų link. Jos ilgis nepatirtas, plotis tačiau niekur neprašoka šimto mylių, o daugelyje vietų ji aptinkama daug siauresnė. Palei ją gyvena daugelis tautų; danai ir sveonai, kuriuos normanais vadiname, užima tiek šiaurinę pakrantę tiek visas palei ją esančias salas. Prie rytinio pakraščio gyvena slavai (Sclavi), aisčiai (Aisti) ir visokios kitos tautos..." (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Hannoverae 1927, p. 15).

Čia, kaip matome, slavai pirmą kartą paminimi kaip aisčių kaimynai.

Toliau Einhardas pirmą kartą pamini ir Baltijos jūrą „Mare Balticum". Baltijos jūros vardas sietinas su Plinijaus senojo Baltia ar Balcia bei Pomponijaus Melos Balcia sala. Kas čia Balcia vardu buvo vadinama, deja, nežinoma. Ar čia Plinijaus bei Melos turėta galvoje Jutlandijos pusiasalis, ar kuri nors Baltijoje esanti sala, ar pagaliau Skandinavija — sunku pasakyti.

IX amž. pabaigoje aisčių vardas aptinkama dar anglosaksų šaltiniuose, Anglijos karaliaus Alfredo Didžiojo (gimęs apie 848 m., miręs 900 m.) raštuose. Alfredas Didysis, kaip žinoma, buvo išvertęs Orosijaus istoriją į anglosaksų kalbą ir, norėdamas praplėsti geografines žinias, buvo išsiuntęs Vulfstaną patyrinėti kraštų palei pietų rytinę Baltiją ir normaną Oterį (Ohter, Ottar) net Baltosios jūros link, kur jis buvo pasiekęs, greičiausia, net Dviną. Orosijaus visuotinės istorijos vertimo priede Alfredas Didysis pridėjo Vulfstano pasakojimą apie jo kelionę iš Haithabu (Schleswige) į Truso (dabar Elbingas). Vulfstanas pasakojo, kad jis iš Haetumo (dabar Haithabu prie Schleswigo) po septynių kelionės dienų ir naktų pasiekęs Truso; visą kelią plaukęs būriniu laivu. Vendų žemė (Weonodland) gulėjusi jam po dešinei rankai, o po kairei buvęs Langolandas, Laalandas, Falsteris ir Skone. Šie visi kraštai priklausę Danijai. Toliau jam iš kairės buvęs Bornholmas (Burgendaland), kuris turįs savą karalių. Už Bornholmo salos buvusios žemės, kurios vadinęsi: Blekingė (Blecingaeg), Mörė (Meore) ir Olandas (Eowland) bei Gotlandas; jos visos buvusios po kairei ir priklausiusios švedų (Sweon). Vendų kraštas (Witland) visą kelią buvęs po dešinei, net iki Vyslos žočių (Wislemuda). Vysla (Wisle) esanti labai plati upė, tekanti tarp Vitlando ir Vendų žemės. Tasai Vitlandas priklausąs aisčiams (to estum). Vysla atplaukianti iš Vendų žemės ir įtekanti į Aismares (in Estmere). Aismarės turinčios pločio mažiausia 15 mylių. Toliau tekanti Elbinga (Ilfing) iš rytų pusės į Aismares (in Estmere) iš tų marių, ant kurių kranto stovįs Truso. Ir susibėgančios į Aismares — Elbinga nuo rytų iš Aisčių žemės (of Eastlande) ir Vysla nuo pietų iš Vendų žemės. Ir paskui Vysla atimanti Elbingos upei vardą, ir iš anų marių tekanti vakarų ir šiaurės link į mares. Dėl to ir vadinasi Wislemuda. Aisčių žemė esanti labai didelė ir ten esą daug miestų, ir kiekvienas miestas turįs savo karalių; tenai esą daug medaus ir žuvų. Karalius ir turtingieji žmonės gerią kumelės pieną, neturtingieji ir vergai — midų. Tarp savęs dažnai kariaują. Alaus aisčiai nedarą, bet midaus ten esą iki soties.

Toliau Vulfstanas pasakoja apie aisčių laidojimo papročius. Vyrui mirus, jo lavonas tarp giminių ir draugų būdavęs laikomas nesudegintas per du mėnesius ar daugiau, o turtingųjų ar kunigaikščių dar ilgiau, kartais net pusę metų. Šitame laikotarpyje prie mirusiojo artimieji keldavę puotas, valgę, gėrę ir tt. Tokiu būdu išeikvotų turtų likučiai, kurie nebūdavę deginami kartu su mirusiuoju, būdavę pasidalinami savo tarpe per arklių lenktynes: didesnė turto dalis tekdavusi tam, kurs greičiau lenktynių metu pasiekdavęs tikslą. Be to, aisčiai moką užšaldyti lavonus, kurie galį būti ilgai laikomi troboje net vasaros metu. (Scriptores rerum Prussicarum, I, Beilage I, p. 732—735).

Vulfstaon pranešimas apie aisčius yra pats plačiausias iš visų lig šiol paminėtų šaltinių. Čia aisčiai visai aiškiai lokalizuojami srityje į rytus nuo Vyslos žiočių. Vysla yra buvusi siena tarp slavų (vendų) ir aisčių. Vyslos žemupyje jis mini Vitlandą, kurs priklausąs aisčiams. Vulfstano Vitlandas (= Waldland) yra ne kas kita, kaip Jordano paminėtoji vidivarų sritis. Vidivarai, gotų kalboje Widuwarjos reiškia „miško gyventojai" (R. Much, Vidivarii. — J. Hoops, Reallecikon der Germanischen Altertumskunde, IV,1918—1919,p.418). Aisčių žemė, anot Vulfstano, esanti labai didelė. Pagaliau Vulfstanas duoda šiek tiek žinių apie aisčių politinę bei socialinę santvarką ir papročius. Pagal Vulfstaną, aisčių krašte esą daug miestų ir kiekvienas miestas turįs savo karalių, kurie tarp savęs dažnai kariaują. Miestų sąvoka čia mums tenka suprasti, greičiausia, didesnes sričių pilis, kuriose paprastai gyvendavo sritiniai valdovai, kunigaikščiai. Iš Vulfstano pranešimų šį tą patiriame ir apie socialinius santykius. Aisčiuose jis išskiria bent tris luomus: turtingųjų, neturtingųjų ir vergų. Vergai tai daugiausia karo belaisviai, tiek svetimos, tiek ir vietinės kilmės, sudarė atskirų didikų neapmokamą darbo jėgą. Atskirų sričių valdovai dažnausiai iškildavo liaudyje pagal savo turtingumą bei galingumą; jie tarpusavyje, kaip matyti iš Vulfstano, nebuvo vieningi ir kovojo dėl pirmaujančios vietos bei įtakos kiltyje ir net tautoje. Vieningos valstybės santvarkos tuo metu, atrodo, nėra buvę.

Vulfstanas ir yra paskutinis šaltinis, kur minimi aisčiai. Tiesa, dar XI amž. aisčių vardas sutinkamas pas Adomą Bremenietį, bet čia tėra pakartota Einhardo žinia. XII—XIII amž. sąvartoje „Est(h)ones" vardu jau vadinami dabartinės Estijos gyventojai.

Po Vulfstano aisčių vardas rašytiniuose šaltiniuose išnyksta ir tos pat srities gyventojai gauną prūso vardą. K. Būgos nuomone, prūso vardas nesąs senas, vargu ar jis siekiąs toliau, negu IX—X amž. Jei su prūso vardu būtų lenkai susipažinę VI—VIII amž., tai šiandien jie ištartų ne Prusy, bet Prysy (K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas, I, p. LXXI).

Kas gi yra buvę tie aisčiai? Iš rašto šaltinių, kaip matėme, šiek tiek sužinome apie jų gyvenamąją sritį, tačiau ji nėra tiksliau apibrėžta. Tacitas juos lokalizuoja palei Baltijos jūrą į pietus už aisčių ir venedų (slavų) gyvenę peucinai, o į šiaurę ir rytus — finai. Tacitas kalba apie aisčių gimines ar kiltis (Aestiorum gentes). Taigi aisčiai pagal jį apėmė ne vieną tautą, bet daugelį kilčių. Ar tos giminės yra buvusios vienos kilmės, ar čia turėta galvoje įvairios „rytinės" tautos bei kiltys, deja, nežinome. Vėlyvesnieji rašytojai aisčių krašto tiksliau neapibūdina. Plačiausiai iš visų, kaip matėme, aisčių žemę aprašo Vulfstanas. Jis rašo, kad aisčių kraštas buvęs labai didelis, tačiau tenurodoma vakarinė aisčių riba, kuri siekusi Vyslą. Labai galimas daiktas, kad Vulfstanas aisčių vardu buvo apėmęs mažiausiai prūsus su visomis kiltimis ir galbūt net ir kitų baltų dalį. Dėl to, greičiausia, K. Jaunius su K. Būga ir buvo nusistatę baltus vadinti aisčiais.

Aisčių vardo etimologija nėra visai aiški, nes šiam vardui jokių atitikmenų baltų kalbose neturime. Jaunius su Būga aisčių pavadinimą sieja su Ais(t)marėmis (Vulfstano Estmere, Frisches Haff), tačiau, deja, nenurodo šaltinio, kur be Vulfstano šios marios būtų vadinamos tuo pačiu vardu. J. Basanavičius pamini, kad XVII—XVIII amž. dokumentuose esąs minimas upės vardas Aista ir Bartininkų vls. (Vilkaviškio aps.) esąs Paaistiškių kaimas (Etnologinės smulkmenos. Tilžė 1893, p. 20). Deja, tuo tarpu čia minimų vietovardžių neįmanoma patikrinti; be to, sunku pasakyti, ar tie vietovardžiai, jei tokie ir būtų buvę, turi ką nors bendra su tuo aisčių vardu. Kalbininkų tarpe vyrauja įsitikinimas, kad aisčių vardas, greičiausia, yra buvęs germaniškos kilmės. Kai kurie kalbininkai aisčių vardą sieja su gotų kalbos žodžiu aistan, aestimare — „pagarbos verti" (plg. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, II, p. 30), nes Jordanas rašąs, kad tai buvę taikingi žmonės, o Adomas Bremenietis aisčius laikąs humaniškiausiais žmonėmis. Kiti kalbininkai Aisti vardą išveda iš anglosaksų žodžio āst (angliškai oast), kurs reiškiąs jaują (vok. Darre), t.y., kad aisčiai gyvenę javų džiovinamosiose jaujose (R. Much, Aisten.—Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, I, Strassburg 1911—1913,

Nuotaikos

JULIUS BANIULIS

METAMORFOZA

Ak, žavus buvo rytas! Ir saulė žėrė spindulių gausybę.
Ir tavo vandenys, o jūra mylima, į erdvę mėląją pakilo!
Ir krito jie į upių sriaunumas ir ežerų platybes, —
Nukrito ašaros ant pievų, ant laukų, iškrito ir ant šilo.

SUGRĮŽTA

O išsiilgę motinos, tie vandenys sriauniai tekėti pasiryžta.
Čiurlendami jie skelbia savo ilgesį, kurio jau niekas nepasotina:
Vagom ir sriautais į plačias upes iš ežerų upeliais jie sugrįžta . . .
Ak, vandenys sugrįžta į marias — sugrįžta jie į savo motiną!

BANGA

Žiūrėdama pati į savo veidrodį, matai, kaip praslenka šešėlis.
Ir tu liūliuoji ir supies, kaip aš kadaise vygėje supausi.
Sūpuodama, liūliuodama plauki į krantą ten, kur žydi gėlės,
O aš šią vargo naštą nešdamas, keliu kasuos ir visados kasiausi.

NUSKRIS DIENOS

Ir mano dienos skris, kaip rudenį drugelis margas skrido, —
Nuskris į jūrą jos, nuskris į tolius šiaurės vėjo nešamos.
Taip lapas vėjo pučiamas toli nuo medžio ir nuklydo.
Ir smilgos vyto pakelėj šalnų šaltųjų nuolat kandamos.

NEBEGRIEŽIA ŽIOGELIS

Ir rožė ir gvaizdikas savas dienas jau suskaityti baigia,
Pranyko iš akių padangių aukštumoj sklandąs erelis,
Į savo kiautą įsitraukė likusio be lapų gojaus sraigė,
Nutilo laukuose ir muzika — jau nebegriežia nė žiogelis.

---

p. 54—55). Pagaliau Vulfstano paliudytoji lytis East— siejama su sen. anglų žodžiu ēaste, liet. „rytai" (J. Endzelin, Altpreußische Grammatik. Riga 1944, p. 8). Atrodo, kad paskutinioji etimologija yra bene patikimiausia. Tuo vardu, manoma, germanai bus vadinę savo rytinius kaimynus, gyvenusius į rytus nuo Vyslos žemupio. Taigi aisčiai, greičiausia, reiškė „rytiniai gyventojai".

Kadangi aisčių vardo kilmė nėra visai aiški, todėl, kaip minėta, kai kurie mokslininkai iš viso buvo pradėję abejoti aisčių baltiškumu ir norėjo juos laikyti net germanais kiti gi šį vardą laiko kolektyvine sąvoka visoms rytinėms tautoms: germanams, baltams ir net suomiams (T. E. Karsten, Zu den ältesten Völker- und Ortsnamen der Ostländer. — Germanen und Indogermanen. Festschrift für Herman Hirt, II, 1936, p. 478). Tačiau, kaip rodo archeologinai duomenys, apie aisčių germaniškumą visai netenka kalbėti. Kaip matyti iš proistorinių radinių baltų kultūros tolydumas tiek Prūsų krašte, tiek pat Lietuvoje ir Latvijoje, nuo žalvario amžiaus (apie 1500 m. pr. Kr.), mažiausia bent nuo Kristaus gimimo, gali būti puikiai stebimas iki pat istorinių laikų pradžios, ir čia visą laiką gyveno ta pati etninė grupė, tik laikui bėgant ėmusi skirstytis į atskiras, bet giminingas, kiltis.

MŪSŲ LITERATŪRA TAUTOS TARNYBOJE

VINCAS MACIŪNAS

1.

> **Ir tapau savosios, lietuviškos visuomenės tarnas . . .**
> **Vaižgantas.**

Mūsų literatūra nuėjo netokį jau trumpą 400 metų kelią. Vis dėlto, nedrąsu būtų ją lyginti su kitų senos kultūros tautų turtingomis literatūromis. Nerasime pas mus plačiai visame pasaulyje išgarsėjusių rašytojų. Nerasime į visas kultūrines kalbas išverstų veikalų, tapusių jau visos žmonijos nuosavybe. Tačiau ne kūrybinių sugebėjimų stoka, — juk mūsų liaudies dainose randame tiek puikiausios poezijos pavyzdžių, — o nelemtos istorinio likimo sąlygos sukliudė mūsų literatūrai plačiau suklestėti. Veikli ir neabejotinai gabi lietuvių tauta, ryžtingai organizuodama tokią stiprią valstybę pačiame bepriešgyniaujančių Rytų ir Vakarų pasaulių slenkstyje, atliko svarbią istorinę misiją. Betgi tam dideliam uždaviniui vykdyti ji išeikvojo savo kūrybinę energiją, kurios, deja, nebepriteko dar ir savos aukštesnės kultūros išugdymui. Tai buvo mums didžiai pragaištinga tautiniu atžvilgiu. Vadovaujančiam Lietuvos luomui nutautus, o svetimai kalbai tapus valstybine ir apskritai kultūros kalba senojoje Lietuvoje, lietuvių literatūra, žinoma, negalėjo išaugti platesniu mastu. Ji buvo priversta ilgą laiką apsiriboti siaura religinės raštijos ir kuklių liaudies knygelių sritimi. Vėliau, kai atgimstančios tautos kūrybinė galia būtų, be abejojimo, netrukusi pasireikšti ir literatūroje, kietas smūgis ištiko mūsų raštiją: normalų mūsų literatūros plėtojimąsi kelioms dešimtims metų sustabdė brutalusis spaudos draudimas. Tiesa, kova dėl spaudos grūdino visuomenę ir buvo tikra jos tautinio ir net politinio sąmoningumo mokykla. Betgi, antra vertus, sunku būtų ir reikalauti kokių ypatingų literatūrinių vertenybių iš to laiko, kada tik slaptai galima buvo platinti tuos nedidučius Prūsuose spausdinamus laikraščius ar plonytes knygeles, kada reikėjo kaupti visas pastangas, gelbstint bebundančios tautos patį likimą, kada vėl, kaip kadaise, teko kovai eikvoti tautos kūrybinę energiją.

Vis dėlto, mūsų literatūra, kad ir nepasiekusi kokių ypatingai stambių kūrybinių laimėjimų, nusipelno mūsų meilės ir pagarbos ypač dėl tam tikro tauraus bruožo, lydėjusio ją per visą sunkųjį jos istorijos kelią. Ji visą laiką buvo, vaizdžiai tariant, aktyvioje tautos tarnyboje. Mūsų rašytojai niekuomet neišleido iš akių savo tautos ir visuomenės reikalų. Jiems nerūpėjo tik visai žmonijai bendrųjų, tegu ir labai aukštų bei kilnių, minčių išreiškimas; dar labiau svetima buvo jiems ir abstrakčioji grynojo meno kūryba; o jau anaiptol nebuvo literatūra jiems kokia tuščia laisvalaikio pramoga ar juoba tik pelno šaltinis; juk iš savo kūrybos mūsų rašytojas dar negalėjo net pragyventi. Mūsų istorija nepažįsta turtingų bei galingų mecenatų, kurie kitose tautose ne tik paremdavo materialiai, bet ir padėdavo iškilti nevienam rašytojui. Ne turtais apdovanoto ir laurų vainiku pagerbto poeto tipas būdingas mūsų literatūros istorijai, o daukantinė darbo ir vargo pelė. Pažvelgę istorijon, matysime, kad pas mus net ir mažas kuklių sugebėjimų rašytojo darbas paprastai buvo dirbamas kaip didi pareiga savo visuomenei ir tautai. Ir tikrai, labai retos kurios kitos tautos istorijoje rašytojo sąvoka taip artimai būtų susijusi su patrioto visuomenininko sąvoka.

Vienas iš ryškiausių šiuo atžvilgiu pavyzdžių mūsų literatūroje bus buvęs, be abejojimo, Vaižgantas. 1932 m. atsakydamas į „Naujosios Romuvos" literatūrinę anketą, kurioje be kitų buvo ir klausimas: „Kodėl Tamsta rašai?", jis labai būdingai pasisakė:

„Ir tapau savosios, lietuviškos visuomenės tarnas; ne, dar daugiau —jos vergas, dėl jos metų metais nebematąs, kaip skaisti saulutė šviečia ir džiugina. Kur tik kas man liepė eiti, ėjau, neatsiklausdamas, kas jį įgaliojo man liepti: bet tik visuomenės labui. Ėjau dirbau be atodairos, laiku nesumetęs, ar aš tam kvalifikuotas. Liepė būti kunigu, kad galėčiau likti savo krašte, esu, nesiskundžiu ir nusikunigavęs nesijaučiu. Liepė būti žurnalistu, buvau. Liepė būti politikos veikėju, diplomatu, revoliucionierium, tik ne anarchistu (buvau kviestas vieno tilto sprogdinti), buvau. Liepė profesoriauti, profesoriavau pačioje aukštojoje mokslo įstaigoje. Jei būtų liepę važiuoti į Anglų karalių, tur būt, buč važiavęs savo gėdai, temokėdamas tarptautinės konversacijos: „varlė mušė paprūdėj trprukšnumėj", su ta viena tauškalia Kaušakio kvalifikacija. Nei rašyt, nei skaityt, o visur vežiojo karaliautų — kalbėtų ir rašytų.

Niekas ir iš liepėjų nepaklausė, ar gana turiu tinkamo pasiruošimo, kaip nesiklausiau ir aš pats savęs. Kai numirsiu, jūs mane iškimškite ir pastatykite universiteto zoologijos salėje, o varinėje lentelėje, kaip Radvilo šernui, parašykite: „Naš postriel viezdie pospiel"*); vadinas, kokiais „veikėjais" teko Lietuvai pradžioje savo pakirdimo verstis.

Ot, ir tasai nelemtas rašymas. Liepia — rašau. Atsiųskite kurį žingeidą, aš jam įrodysiu, jog 90% mano raštų yra man, taip sakant, iš gerklės ištraukta: parašyk tą, parašyk tam galui. Vadinas, ne aš savo raštus paleidžiu kam suprovokuoti, bet mano raštų tuo ar kitu laiku buvo reikalauta."

Peržvelgę mūsų raštijos istoriją, matysime, kad tas visuomeninis bruožas, toks ryškus Vaižganto rašto veikloje, yra daugiau ar mažiau nesvetimas ir kitiems mūsų rašytojams.

2.

> **. . . lietuvinikump ir žemaičiump.**
> **Mažvydas.**

Mūsų literatūros angoje stovi kuklus Karaliaučiaus studento, vėlesniojo Ragainės kunigo Martyno Mažvydo katekizmas. Neįspūdinga taigi patį mūsų raštijos pradžia. Kai kas net ir visą mūsų senąją raštiją ironiškai suniekina katekizminės literatūros vardu. O, vis dėlto, nederėtų pamiršti, kad ir kitų Europos tautų dabar tokios turtingos literatūros prasidėjo lygiai tokiais pat religiniais raštais. Be to, Mažvydas neabejotinai nusivokė, kad jo katekizmas nėra tik paprasta eilinė religinė knygutė, bet kad tai buvo pirmoji lietuvių knyga, taigi reikšmingas mūsų kultūros įvykis, nevieno jau seniai laukta naujiena:

---

*) Mūsų vijurkas visur suspėjo.

Makslo šito tėvai jūsų trakšdavo turėti,
Ale to negalėjo nė vienu būdu gauti.
Regėti to narėjo savo akimis,
Taip ir išgirsti savo ausimis.
Jau nu ką tėvai niekada neregėjo,
Nu šitai vis jūsump atėjo.

Jau ir grynai išviršinės žymės rodo, su kokiu mostu buvo ta pirmoji knyga leidžiama. Štai kuklus katekizmėlis, prie kurio pridėta kiek giesmių ir dar keturi puslapiukai elementoriaus, turi porą prakalbų, aiškinančių lotyniškai ir lietuviškai leidinio reikšmę visai Lietuvai. Skambiu lotynišku ketureiliu, adresuotu Ad Magnum Ducatum Lituaniae (Didžiajai Lietuvos Kunigaiktystei), autorius kreipiasi į garsingąją Lietuvą (Lituania clara), skirdamas jai savo knygą. Paskui eina ilgoka lotyniška prakalba, kurią yra parašęs pats to meto Karaliaučiaus universiteto rektorius Fridrichas Staphylus, mokėjęs lietuviškai. Savo paties prakalbą Mažvydas net sueiliuoja:

Broliai, seserys! imkit mane ir skaitykit...

Tuos mūsų pirmosios knygos žodžius galėtume įrašyti kaip prasmingą motto visai mūsų literatūrai ligi pat pastarųjų dienų.

Mažvydo knygos toli gražu nebuvo atsitiktinis vieno asmens iniciatyvos padaras, kaip ir pats Mažvydas nebuvo mūsų pirmasis rašytojas. Jau pora metų prieš Mažvydo katekizmo išspausdinimą mirė pirmieji žinomi lietuvių rašytojai, žymieji Karaliaučiaus universiteto profesoriai Stanislovas Rapolionis ir Abromas Kulvietis, kurių kelios giesmės pateko į Mažvydo knygas. Turėjo Mažvydas dar ir kitų talkininkų bendradarbių. Ilgainiui atsirado Mažojoje Lietuvoje ir daugiau rašytojų, kuriems rūpėjo žmonių religinis švietimas lietuviškąja knyga. Adomo Šimelpeniko eiliuotos prakalbos prie 1755 m. Šv. Rašto leidimo žodžiais betariant, tokios knygos labai reikalingos,

Nes be to tu, Lietuva,
Pasiliktumbei akla,
Susipraskis, ko tau reik, -
Jei tau Dievs knygas įteik.
Meldžiu, neužmerk akis,
Meilyk pasinaudotis
Šito brangio žiburio,
Danguna tau šviečiančio.

Tiek Šimelpenikas, panašiai ir kiti autoriai kreipėsi ne į kokią abstrakčią tikinčiųjų bendruomenę, o į savo žmones, lietuvius, turėjo galvoje savąjį kraštą, Lietuvą, kurios garbė ir nauda jiems labai rūpėjo. Mažvydas, kaip matėme, vadino ją garsingąja; Bretkūnas, Šimelpenikas ir kt. — mieląja. Antai Bretkūno postilėje (1591 m.) randame tokius posakius: „Tu, mano miela Lietuva, dabokis...", arba „Pamesk gi, miela Lietuva, melstisi aitvarą, žemėpačius..." Cituotosios Šimelpeniko prakalbos net pati antraštė — „Lietuvos nepakentė nepagyręs" — rodo autoriaus patriotinį nusiteikimą.

Nors pagrindinis jų visų rašto veiklos tikslas buvo grynai religinis, bet nesvetimas dažnam iš jų buvo ir platesnis lietuviškasis reikalas, pvz., lietuvių kalbos kėlimas, kad ji prilygtų kitas kultūrines kalbas. Antai prakalboje prie „Žemčiūgos teologiškos" 1600 m. kun. Z. Blotna (Zacharias Blothno Lietuwos klibons Tilszeie) rašo, kad ta knyga esanti didžiai vertinga, nors „dėliai sunkybės žodžiu, mūsų lietuviškame liežuvy nepripratų, nekuriosa vietosa kaip pareitisi negalėjo taip guldoma būti"; jis tikisi iki dienai galės pagerinamas būti, kur mažu savo čėsu nūn mums stokojančių žodžių vietoj kiti pagal dienišką paprotį rasisi, prieg ko ir šis mūsų lietuviškasis liežuvis lig kitais liežuviais šlovnu stosisi"; juk ir kitos kalbos tą patį yra išgyvenusios: „Kadgi ir kitosu liežuviosu taip buvus pavaizdos išrodo; vaizdėk tiktai Daktaro Lutheraus pirmąją ir paskiausiąją vokiškai perguldytąją Bibliją; čia pirmoji tau bus jau kaip naktis, o paskiausioji toji vietoj kaip diena," — ir susirūpinęs lietuvių kalbos „šlovnumu". Blotna reiškia tikrai patriotinį pageidavimą: „Jeng ant to ir mūsų lietuviškasis liežuvis ateit galėtų".

Tokiu tad būdu tiems rašytojams rūpėjo ne tik Dievo, bet ir Lietuvos garbė. Jie juto, kad savo raštais nusipelno ne tik Dievui, bet ir Lietuvai. Prisiminęs vieną tokių vyrų, kurie darbavos Lietuvos raštijai ir švietimui. Šimelpenikas gražiai išreiškė ne tik savo vieno mintį:

Bus paminklas jo garbės,
Kol tik Lietuva stovės.

3.

Ne žemės derlingumu, ne drabužių įvairumu, ne šalies malonumu, ne miestų bei pilių stiprumu gyvuoja tauta, bet labiausiai išlaikymu ir vartojimu savo kalbos, kuri didina ir laiko visuomenę, jos santaiką ir broliška meilę.

M. Daukša.

Didžiojoje Lietuvoje lietuviškos knygos pasirodė keliasdešimt metų vėliau kaip Mažojoje. Reformacijos banga, užliejusi visą kraštą, sudarė rimtą grėsmę Lietuvos katalikybei. Gelbėdama savo jau besilpstančias pozicijas, Katalikų Bažnyčia buvo priversta labiau susirūpinti lietuvių kalba. Mat, ligi tol neatkreipus deramo dėmesio į lietuvių kalbą ir tiesiog stokojant pakankamai lietuviškai mokančių kunigų, plačiosios masės iš viso menkai dar tebuvo sukrikščionintos.

Bet tos siaurai religinio gyvenimo aplinkybės buvo gal daugiau tik skatinamasis akstinas, tik pati artimoji tiesioginė priežastis lietuviškoms knygoms atsirasti. O šiaip jau pagrindinė sąlyga, išugdžiusi mūsų raštiją, buvo aukštas XVI amžiaus Lietuvos kultūros lygis. Pasididžiavimo vertas Lietuvos statutas, moderni aniems laikams agrarinės politikos atžvilgiu valakų reforma, savas istorines tradicijas Lietuvos visuomenėje ugdžiusi ir gražiai klestėjusi metraštija, visuomenines negeroves įžvalgiai kėlusi ir valstybės politines teises sumaniai gynusi publicistika, pirmųjų spaustuvių steigimas Vilniuje ir provincijos didikų rezidencijose, tamprūs kultūriniai ryšiai su Vakarais, mūsų jaunimo veržimasis į užsienio universitetus ir pagaliau savosios akademijos atidarymas Vilniuje — tai keli faktai, rodą kultūrinių interesų gyvumą XVI amžiuje.

Štai tuo laiku, kūrybinei minčiai vaisingai besireiškiant įvairiose visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo srityse, išauga ir lietuvių raštija. Ji pasirodė verta anos šviesiosios gadynės. Paimkime, pvz., žemaičių kanauninko Mikalojaus Daukšos iš lenkų kalbos išverstąją postilę (evangelijas aiškinančių pamokslų knyga). Ji daro tikrai kultūringo leidinio įspūdį. Jos graži ir tauri kalba su tokiu rūpestingumu ir nusimanymu tobulinta, kad ir šiandie yra neišsenkamas lobynas lituanistams kalbininkams. Ne be reikalo jos autorius vadintas mokslo vyru (vir doctus).

XVI amžius ne tik kultūrinio pakilimo gadynė. Pastebime tada ir stiprų patriotinį sąjūdį. Politiniai Liublino unijos laikų ginčai su lenkais perėjo ir į plunksnos kovą. Antai Vilniaus miesto vaitas Augustinas Rotundas savo rašinyje (1564 m.) gabiai gynė Lietuvos tezes. Tiesa, tas patriotizmas ypač reiškėsi ne tautinėje, bet valstybinėje plotmėje, būtent, kaip kova dėl Lietuvos valstybinio savarankumo. O tačiau prof. A. Voldemaras, tyrinėdamas tą laikotarpį, įtikinamai iškėlė ir tam tikrą patriotiškai tautinę srovelę, atsirėmusią etniškais lietuvių pradais. Jau XVI amž. viduryje Mykolas Lietuvis — ir ne tik jis vienas — smerkė gudišką Lietuvos oficialinių raštų kalbą, kaip mūsų priešų kalbą, ir reikalavo vartoti lotynų kalbą. Pastaroji nebuvo jam tik bendrasis humanizmo kultūros dalykas, bet ir opus tautinis reikalas, nes jis pagal populiarią ano meto pažiūrą laikė lietuvius tiesioginiais romėnų įpėdiniais. Betgi šalia tų patriotų lotyninkų buvo žmonių, susirūpinusių jau ir lietuvių kalba. Jie spietėsi apie žemaičių vyskupą Merkelį Giedraitį.

Tos tautiškai patriotinės tendencijos ypač ryškios garsiojoje lenkiškoje Daukšos prakalboje prie postilės. Daukšai lietuvių kalba nėra tik tinkama priemonė skelbti Dievo žodį plačiuose Lietuvos sluogsniuose, bet jam tai ir gimtoji kalba, kuri buvo jau stumiama vis labiau beįsigalinčios lenkų kalbos ir kurios išlaikymo svarbą tautai jis taip iškalbingai įrodinėjo, drauge smerkdamas tuos, kurie paniekino savo gimtąją kalbą.

Tai ir buvo vienas iš pagrindinių Daukšos tikslų, leidžiant postilę. Jam buvo svarbus ne tik grynai religinis uždavinys — skleisti Kristaus mokslą lietuviškai kalbančioje gyventojų masėje, bet gal nemažiau rūpėjo duoti savo darbu pavyzdį, kaip reikia mylėti ir gerbti gimtąją kalbą. Štai kaip jis rašė: „Pagaliau jei aš ir jūs visi neturėtumėm iš tų lietuviškai verstų knygų kitokios pagalbos ir naudos, pakaks man ir to, kad tuo nors ir mažu savo darbu duosiu, kaip manau ir geidžiu, mūsiškiams progą ir paskatinimą mylėti, išlaikyti ir ugdyti gimtąją kalbą, nes tai mums visiems D.L.K. (Didž. Liet. Kunigaikštystės) gyventojams yra, kaip sakyta, labai svarbu".

Kultūrinio gyvenimo sąlygos, jau pat pradžioje suminėtos, vertė mūsų rašytojus apsiriboti religinių raštų sritimi, bet tai anaiptol nemažino jų patriotinio užsimojimo. Noras patarnauti tėvynei įkvėpė jų darbą. Taip ir Daukša pasisako, kad mintis versti garsiąją Vujko postilę jam atėjusi besvarstant, „kuo galėčiau patarnauti savo gimtajam kraštui ir jam kaip nors galėčiau padėti". Taigi ir Didžiosios Lietuvos raštija nuo pat pradžios tvirtai atsistojo tautos tarnybon.

4.

(Žemaičiuose) beveik visi kaimiečiai yra raštingi, bažnyčiose meldžiasi iš knygų.
Kolumb, pamiętnik opisom podroży, 1828 I p. 209.

Daukša ir Sirvydas tai, be abejojimo, stambiausi vardai mūsų senojoje Didž. Lietuvos raštijoje. Dėl gražios senoviškos kalbos jų raštai ir šiandie kalbininkų labai vertinami. Ilgainiui tačiau lietuviškoji knyga sumenko, o jos kalba suprastėjo. Tiesa, gal neteisinga būtų tuos laikus vadinti visiško Didž. Lietuvos raštijos nuskurdimo gadyne, kaip kad seniau buvo mūsų literatūros istorikų pasakoma, bet, antra vertus, negalima ginčyti, kad XVIII amžiuje Didž. Lietuvos leidinių daugumo kalba buvo, vaizdžiu Vaižganto pasakymu, prišiukšlinta barbarizmų aibės ir dažnai išvirsdavo kažkokiu bjauriu žargonu. Štai, pvz., kaip skamba mūsų populiariausios XVIII amž. knygos antraštė: „Broma atverta ing viečnastį. Par atminimą paskutinių daiktų. Su spasabais disponavojimo mirštančių ant ščėslyvo smerčio. Su spasabais ratavojimo dūšių, čyščiuj kentančių. Taipogi apie kitus artikulus vieros šventos su trumpais pamokslais ir priklodais, iš pavožnių autorių išrinktais. Par kunigą Mykolą Olševskį..." O vis dėlto toji knyga susilaukė nemažiau kaip dvidešimt leidimų, kol pagaliau vysk. Valančius uždraudė ją bespausdinti, nes ji tik prietarus žmonėse skleidusi. Negeresnės bent kalbiniu atžvilgiu buvo ir kitos ano meto knygelės: „Altorius duchaunas", „Balsas širdies", „Knyga Juozapo apie visokias broctvas" ir t. t. Kur joms ir besilyginti su puikiomis Daukšos ar Sirvydo knygomis!

O tačiau ir jų reikšmės negalime nuneigti. Pirmosios mūsų knygos buvo dar labai negausios. Be to, jos, — pvz., tokia Sirvydo pamokslų knyga, — buvo skiriamos ne plačioms masėms, kurioms knyga buvo dėl nemokėjimo skaityti neprieinama ir todėl dar nereikalinga, bet kunigams, kad padėtų jiems pastoracijos darbe. Visai kitokį vaizdą matome XVIII amžiuje. Mūsų bibliografija rodo tokį spartų lietuviškų knygų skaičiaus didėjimą, kad mes esame priversti konstatuoti savotišką nuostabų persilaužimą mūsų raštijoje. Ypač pagausėjo leidinių antroje XVIII amžiaus pusėje, kada Didž. Lietuvoje vieneriems metams tenka vidutiniškai po pustrečios knygos, tuo tarpu XVIII amž. vos viena knyga keleriems metams.

Taigi lietuviškos knygos pareikalavimas smarkiai išaugo. Spaustuvės jį tenkindamos ir, žinoma, suinteresuotos pelnu, dažnai savo iniciatyva perspausdinėjo senesnius leidinius ir dėl savo nerūpestingumo dar labiau gadino kalbą. Tačiau, kaip ten bebūtų, tos knygos, — visokios maldaknygės, giesmynai, elementorius, taigi jau masinio vartojimo knygos, — plačiai sklido liaudyje ir neabejotinai kėlė jos raštingumą. Ir štai, pvz., visą eilę liudijimų randame pas įvairius XIX amžiaus pradžios atsiminimų autorius, kad tada Lietuvoje, bent Žemaičiuose, retą valstietį galima buvo pastebėti bažnyčioje be maldaknygės.

Tokiu būdu didysis tų, kad ir negrynos kalbos, o dažnai ir menkučio turinio religinių knygelių nuopelnas mūsų tautai yra tas, kad jos išmokė mūsų liaudį skaityti ir tuo plačiau pravėrė jai vartus į kultūrinę pažangą.

5.

O jūs vargdieniai, jūs vyžoti nabagai.
Donelaitis.

Tuo metu, kai susmulkėjusioje Didž. Lietuvos raštijoje viešpatavo „Broma atverta ing viečnastį", Mažojoje Lietuvoje iškilo mūsų senosios literatūros pažiba — Kristijonas Donelaitis. Tai mūsų pirmasis jau tikrai europinio masto rašytojas. Net ir svetimieji tai jau yra pastebėję. Antai kalbininkas A. Aleksandrovas, nagrinėdamas Donelaičio kalbą, jo kūrinio grožiu susižavėjęs, pažymi (1886): „Jei Donelaitis būtų savo kūrinius rašęs viena iš kultūrinių kalbų, jis būtų visų pripažintas didžiųjų dainių eilėje vienu iš pirmųjų." Ir iš tiesų, Donelaitis būtų galėjęs atsistoti ano meto naujųjų literatūros kelių jieškotojų eilėn, jei jo kūriniai būtų buvę žinomi ir kitoms tautoms. Tikra literatūrine naujove būtų padvelkęs ryžtingas Donelaičio atsisakymas nuo įprastųjų pseudoklasinių stiliaus šablonų gamtos aprašymuose; gaiviu šviežumu būtų atšokę nuo madingų tada saldučių kaimo idilių sentimentalaus dirbtinumo stiprūs realistiniai nepagražinto būrų gyvenimo vaizdai; na, pagaliau pati eilėdaros forma, skambieji Donelaičio hegzametrai, būtų stebinę savo originalumu.

Betgi ir turėdamas tokį stiprų talentą ir neabejotiną literatūrinę nuovoką, Donelaitis anaiptol nesirūpino siekti tik grynai meninių tikslų. Visų pirma jis turėjo prieš akis vyžotą lietuvį būrą ir jo gyvenimo opiuosius reikalus. Didaktinis elementas kyšote kyšo iš jo veikalų. Aprašydamas sunkius būro vargus, reiškė jam savo nuoširdžią užuojautą; matydamas jo didelį skurdą, davinėjo jam naudingų ūkinių ir kitokių praktinių patarimų; nenutylėdamas tačiau ir jo ydų, nors tėviškai, bet stačiokiškai kaimo stiliumi neiškentė jo nepabaręs. Skaitydami „Metus", taip ir juntame, kad Donelaitis visą laiką lyg ir kalba su baudžiavos prislėgtu būru, jį guodžia, moko, bara... Čia į juos švelnutėliai, su šilta meile kreipiasi:

Ak, lietuvninkai, širdingi mano broleliai...
O jūs vargdieniai, jūs vyžoti nabagai...

Čia vėl prabyla rūpestingo pamokslininko tonu:

Tu, niekings žmogau, mokykis čia pasikakint...
Ak, broleliai, ak, išbuskim irgi pajuskim...

Kartais tačiau net ir visai piktai šūkteri:

Tu, nenaudėli, kam spardai kumelio šonus...
Eik, žioply, eik sėt kiekvieną sėjamą daiktą...

Kai kas net mano, kad Donelaitis savo pasakėčias skaitydavęs parapijiečiams pamokslo vietoje.

Rūpėjo Donelaičiui ir bendresnis lietuvybės reikalas. Jis matė, kad gausių vokiečių kolonistų atėjūnų įtakoje viežlybieji būrai ėmė nutausti. Ir ilgėjosi Donelaitis nuoširdžiai tų senųjų gadynių, kada lietuviai, svetimų įtakų neužkrėsti, laikėsi gražių savųjų papročių:

Ak, kur dingot jūs, barzdotos mūsų gadynės,
Kaip lietuvninkės dar vokiškai nesirėdė,
Ir dar vokiškus žodžius ištart negalėjo!

Liūdna darėsi Donelaičiui, kad, suartėjus su vokiečiais, nyko senoji lietuvių dora:

Daug tarp mūsų yra, kurie durnai prisirįję,
Vokiškas dainas dainuot ir keikt pasipratin
Ir kaip vokiečiai kasdien į karčiama bėga.

Susirūpinęs dainius prašo:

Ak, lietuvninkai, širdingi mano broleliai,
Ben nesilyginkim akliems šio svieto bedieviams.

Ir taip savo kūriniais Donelaitis, jo paties vieno laiško draugui žodžiais betariant, „lietuviškai švepluodams, Lietuvą gyrė".

Taigi savo didžiuoju talentu Donelaitis stengėsi patarnauti mūsų žmonelėms ir net iš viso stovėti tautos gyvybės sargyboje.

6.

. . . ką amžiai pagadino,
Cėsas yra sutaisyti.
S. Stanevičius.

XIX amž. pradžia — tai svarbi ir įvairiopai įdomi mūsų kultūros istorijos gadynė. Iškilo daug naujų pažymėtinų reiškinių. Visų pirma — tai su Vilniaus universiteto suklestėjimu susijusi sparti viso krašto kultūrinė pažanga. Kitas būdingas dalykas — tautinio budimo daigai, besireiškią ypač vis didėjančiu gimtosios kalbos meilės kėlimu, tos kalbos ugdymu, nagrinėjimu, aukštinimu... Visa tai netruko atsiliepti ir mūsų raštijoje. Šalia religinių raštų matome jau ir tikrą pasaulietinės mūsų poezijos užuomazgą. Asiranda būrys poetų ypač iš Žemaičių bajorų tarpo, kurie lietuviškai rašinėjo eiles: pašaipias satyras, sąmojingas epigramas, visokius poetinius laiškus, saldutes idiles, retoriškas pseudoklasines odes ir t.t. Į tą poetų būrį įėjo populiarusis Baublio savininkas Dionizas Poška, žinomasis mokslo ir literatūros mėgėjas žemaičių vyskupas Juozas Arnulfas Giedraitis, Birutės dainos autorius Slivestras Valiūnas, Telšių pavieto teisėjas Antanas Jackus Klementas ir kt. Menkučiai literatūriniu požiūriu buvo tų eilėraštukų daugumas, kalba labai dar neišdailinta, dažnai net ir nesklandi, stilius šlubuojąs. O vis dėlto tų rašytojų užsimojimai buvo dideli ir pagarbos verti. Tuo laiku, kai visą mūsų raštiją dar sudarė bemaž tik vienos labai jau paprastutės religinės knygelės, kai ir pati lietuvių kalba buvo niekinama kaip netikusi mužikų kalba, tuo laiku anie rašytojai stengėsi sukurti lietuvišką literatūrą, kad galėtų įrodyti, jog lietuvių kalba tinkama ne tik liaudžiai skiriamai maldaknygei, bet ir šviesuomenės poezijai ar mokslo veikalams. Antai Simano Stanevičiaus ir Donelaičio pasakėčių leidėjas (išsp. 1829 m.) rašė prakalboje: „Rados vienok vyrai, kurie neužmiršdamys ir neniekindamys prigimtos savo žemaitiškos kalbos, bandė ir joj rašyti pasakas ir tame daikte juk paskutiniais nepasiliko; nesang jie dar darodė, jog lygiai tai yra, taip gražiai ir dailiai gal žemaitiškoj kalboj ką nors rašyti ir aukštas giesmes ir dainas dainuoti, kaip kitose, jau išdailintose kalbose." Panašiai ir Daukantas, dar Vilniuje rašydamas savo pirmąją Lietuvos istoriją „Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių", pasisakė: „Norėjau vėl muna raštu parodyti neprieteliams Lietuvos ir žemaičių kalbos, jog kiekvienas norįs gal rašyti lietuviškai, jei tur spėką, lygia dalia, kaip ir kita išdailinta jau kalba". Poška, siųsdamas Giedraičiui ištaisytus pastarojo raštus, nurodo tai daręs „ant paaukštinimo mūsų kalbos skaistybės". Net ir paprastutes knygeles liaudžiai rengiant, prieš akis stovėjo tas pats svarbus tautinis uždavinys — išlaikyti ir ugdyti savo gimtąją kalbą. Antai stud. Kajetonas Nezabitauskis, 1824 m. leisdamas pirmąjį mūsų iliustruotą elementorių, rašė: „Žinau, jog nebūsiu liuosas nug papeikimo, ir gal nevienas iš skaitytojų baus mane už ka norint, bet vien kartu tegul toks neužmiršt ben tikrą mano nora užlaikymo nug prapulties ir užmiršimo vardų ir pavardžių tame liežuvy taip daugel sutvėrimų, atsirandančių ant mūsų prigimtos žemės."

Tyčia buvo parinkta daugėliau mūsų ano meto rašytojų pasisakymų, kad matytume, jog gilus patriotinis jausmas įkvėpė jų darbą. Tiesa, antra vertus, rasime ir tokių pasisakymų, kurie lyg rodytų, kad jie, pvz., į savo eilėraščius rimtai nežiūrėjo. Antai Poška jaunystę praleidęs varguose ir darbuose, nieko nežinodamas nei apie Homėrą, nei apie Vergilijų, Horacijų, Krasickį ir kitus poetus, o ir dabar rašąs ne tam, kad savo vardą garsintų, o senatvėje apluošęs norįs šiaip sau pažaisti. Tačiau tai tebus buvus pseudoklasikų maniera atsiliepti apie poeziją su tariamu jos nevertinimu, tik kaip apie malonią laisvalaikio pramogą. Panašiai, pvz., rusų pseudoklasikas V. K. Tredjakovskis poeziją lygino su desertu, duodamu stalan po sočių pietų, o G. K. Deržavinas — su skaniu limonadu karštą vasarą. Mūsų tipingasis pseudoklasikas Poška lenkiškame laiške vienam bičiuliui humoristiškai apibūdina savo literatūrinės darbuotės metų laikus: pavasarį apie savo eilėraščius mąstąs, vasarą juos ant popieriaus drebiąs, rudenį truputį pataisąs, žiemą jais krosnį kurenąs; šią žiemą jam neteksią sėdėti šaltoje troboje, nes krosniai turįs pakankamai medžiagos. Žinoma, nėra jokio reikalo tam tikėti. Anie visi poetai ir poetėliai ne tik nenaikino taip jau lengvai savo raštų, bet kaip tik priešingai — jais džiaugėsi, gyrėsi, vienas kitam siuntinėjo (pvz., Klementas vysk. Giedraičiui vardinių proga). Rūpestingai saugodami savo kūrybą ją dailiai surašinėjo į knygas, kurių neviena išsiliko įvairių bibliotekų rankraštynuose: buv. Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos bibliotekoje trys stori Klemento raštų tomai (ne visi!), Krokuvos Lenkų Mokslo Akademijos bibliotekoje Poškos įvairių užrašų ir eilių knyga „Pszczoka w Baublu" (Bitelė Baublyje), Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje gražiai oda įrišta knyga su kun. Antano Savickio dailiai surašytais eilėraščiais. Spaudon patekti tiems kūriniams buvo tada sunku, nes tokia lektūra nebūtų turėjusi pakankamai skaitytojų, taigi ir leidėjo negalėjo rasti. Vis dėlto buvo stengiamasi ir anomis mūsų knygai nelengvomis sąlygomis kai ką išspausdinti. Antai kažkoks „I.I.W. Lituwys no Szwentos Upes kraszta" 1829 m. išleido S. Stanevičiaus ir Donelaičio pasakėčias. Stanevičius, ragindamas Pošką rašyti lietuviškas eiles mirusiam carui Aleksandrui I pagerbti, ketina jas, tarpininkaujant Vilniaus universiteto prof. J. Loboikai, išspausdinti kuriame nors Vilniaus laikraštyje. Kaj. Nezabitauskis, 1829 m. Varšuvos laikrašyje paskelbdamas vieną Poškos istorijos rašinį, drauge įdėjo ir Poškos lietuvišką odę, skirtą lietuvių kalbos išaukštintojui kun. Bohušui ir istorikui J. Leleveliui. Stud. Emerikas Stanevičius, skelbdamas viename Vilniaus laikraštyje lietuvių dainas (1819—1822), įterpė ir aiškiai neliaudiškų eilėraščių. „Žemaitiškų kantičkų" leidėjas kun. Vincas Valmikas buvo užsimojęs spausdinti (1824) kun. Rapolo Aleknavičiaus ir A. Strazdo dainas. Valmikui netgi teko aštriai susikirsti su Vilniaus cenzūros komitetu, draudusiu spausdinti Strazdo poeziją kaip netinkamą ir ypač nereikalingai užkabinančią kai kuriuos žinomus Lietuvoje dvarininkus. Valmikas nenusileisdamas skundėsi net Petrapiliui, įrodinėdamas draudimo neteisingumą, ir susilaukė iš ten palankaus sprendimo. Deja, dėl medžiagos trūkumo ta įdomioji mūsų spaudos byla lieka nepilnai teišaiškinta; šiaip ar taip anas leidinys spaudos nebeišvydo.

XIX amž. pradžios gyvas literatūrinis sąjūdis, kaip matėme, buvo susijęs ir su bendru lietuviškos dvasios kilimu. Ir štai tuo laiku, kai lietuvių kalba dar daugelio buvo niekinama; kai ja besidomį ir ją vertiną svetimieji mokslo žmonės skelbė, kad lietuvių kalba nykstanti, o pati tauta mirštanti; kai Maž. Lietuvoje kaskart gausėjo šiurkštūs vokietininkų balsai, reikalavę griežčiau slopinti lietuvvbę, o Didž. Lietuvoje stiprėjo jau ir sąmoningas lenkinimas, grėsęs užpūsti berusenančią tautinės dvasios kibirkštį, — tuo laiku kaip galingas tautos gyvatos himnas nuskambėjo entuziastingi Vilniaus studento Simano Stanevičiaus žodžiai:

> Veizdėk, sviete nusiminęs,
> Kas ten šiaurėj atsitiko,
> Lietuvos senos giminės
> Pražuvime sveikos liko.

7.

. . . aš ne dėl mokytų vyrų ir galvočių . . .
Daukantas.

Deja, nors ir nestigo, kaip matėme, patriotinio užsimojimo, nors netrūko stiprių talentų, kaip S. Stanevičius, vėliau A. Baranauskas ir kiti, nors ir buvo paskirų neabejotinai vertingų veikalų, vis dėlto mūsų grožinė literatūra ligi pat naujųjų poaušrinių laikų liko dar užuomazgos stadijoje. Mat, mūsų šviesuomenė tebebuvo dar didelėje lenkų kultūros įtakoje, ir jos kad ir dažnai neginčytiną lietuvišką patriotizmą tenkino Mickevičiaus, Kraševskio, Kondratavičiaus ir kitų lenkiškos kalbos, bet, pasakytume, lietuviško turinio raštai.

Lietuviškos knygos bemaž išimtinis pareikalautojas buvo liaudis. Tad gausėjančiam mūsų rašytojų būriui iškilo didelė patriotinė pareiga lietuviška knyga šviesti liaudį, duoti jai populiaria forma žemės ūkio ir kitokių žinių, didaktinių apysakaičių, pradžiamokslių ir šiaip jau vadovėlinio pobūdžio knygučių. Bent tuo būdu stengtasi patarnauti baudžiavos spaudžiamiems mūsų žmonėms. Ne tiek moksliniai tikslai, kiek žmonių nauda visų pirma rūpėjo ir mūsų žinomajam gamtininkui Pabrėžai, kuris savo botanikos pratarmėje rašo: „. . . dūmojau sau: oi, kaip tai būtų labai gerai, kad žemaičių ūkininkai pažintų bent įvaiskesnes augymes o dar ne abejotingai, ale tikrai! Tuokart galėtų sugadlyviausias prie kokio vartojimo dėl savęs rinkti ir ant reikalo kavoti, o vodijančių sergėtis. Ta tatai destis, ta buvo priežastis, jog pradėjau geisti žemaitiškame liežuvyje parašyti augminyčią, kurioje galėtų kiekvienas pramokti pažinti ir daeiti augymes, apygardoje savo pašalio augančiąsias". Valerijonas Ažukalnis — Zagurskis spaudai parengto, bet neišspaudinto įvairių savo originalių ir verstinių eilėraščių (1838—1856) rinkinio prakalboje jausmingai kreipiasi į skaitytojus: „Lietuvnikai, broliai mano! Atanešu jums kalbą tėvų mūsų, taip ilgai užmirštą, šaukiu — eikite visi vaikai Lietuvos, eikite paklausyti išguldytų raštų, giesmių ir pasakų rašytojų mūsų, jums nepažintų, eikite paklausyti tų žodžių, katrie gali jums apšviesti aušra žinios, o maž ir, paliekant (= palikdami) da širdžios (= širdyse) jūsų, pabudins norą ant mokslo . . ."

Štai tokios idėjos išugdė gana gausią mūsų didaktinę raštiją. Galime, pvz., suminėti kuklųjį Lauryną Ivinskį su savo populiariaisiais kalendoriais, Kajetoną Aleknavičių su skambiomis dainuškomis, Juozą Silvestrą Dovydaitį su pamėgtuoju Šiaulėniškiu Seneliu, darbštųjį Daukantą, centrinę mūsų priešaušrio figūrą Valančių, įvairių leidėjo sumanymų pilną Mikalojų Akelaitį ir kitus. Visi jie kaip savo rašto veiklos motto galėtų pasirinkti K. Nezabitauskio elementoriaus dedikaciją skaitytojui:

> Teikies tą mano darbą priimti meilingai,
> Nes tavo tiktai gero aš troškau širdingai.

Nestigo tų mūsų rašytojų tarpe tyro idealizmo vyrų, giliai jautusių savo pareigą tautai. Štai toks Daukantas, nesukrovęs turto, nepatyręs šeimos laimės, nepadaręs nors ir su aukštuoju mokslu kokios karjeros, netausodamas pairusios sveikatos, net nesiekdamas rašytojo garbės (dangstėsi įvairiais slapyvardžiais: tegu atrodo, kad daug yra lietuvių rašytojų!), visą amžių dirbo plušo, rašydamas mūsų žmonėms knygeles.

Nors toji raštija buvo skiriama liaudžiai, vis dėlto buvo joje knygų, toli viršijančių paprastų liaudies skaitymėlių lygį. Tai Daukanto „Būdas senovės lietuvių" (1845), Valančiaus „Žemaičių vyskupystė", nespausdintieji Pabrėžos raštai . . . Žinoma, nevienam lenkiškos kultūros žmogui atrodė, kad tokie veikalai buvo visai nereikalingi lietuviui skaitytojui, kuriam, jų manymu, turėjo pakakti grynai liaudinių knygelių. Antai Valančius susilaukė priekaištų, kad tokį svarbų krašto istorijai veikalą parašęs mokslo žmonių daugumui neprieinama kalba. Pabrėža botanikos pratarmėje atvirai pasisako: „. . . reikėjo dar nekurių asabų šiderstvos ištūrėti, kaip būčiau nieko darbą ėmęs, kurį kožnas norintis gali aplam rasti liežuvyje lenkiškame", nors, prideda jis atsikirsdamas, „lenkiškas liežuvis suvisam baigiasi mūsų žemėje." Kaip netiesioginį atsakyma į panašius priekaištus galime pacituoti šiuos Daukanto žodžius: „Taigi, kad mokslas ir gudrvbė giminės yra amžina ir visu didžiausia garbė, dėlko gi lietuviai ir žemaičiai negal stengti, idant dasiektum tą laiptą šviesybės, ant kurio išsikėlė kitos giminės? užvis, jog kiekviena gal pelnyti garbę ne tiktai vienu kardu, bet ir pačiu mokslu." Ir taip mūsų susipratusių šviesuolių veikloje reiškėsi tendencija, kurią Baranauskas gražiai formulavo savo „Pasikalbėjime giesmininko su Lietuva":

> Viso svieto mokslus lietuviams paduosiu . . .

Kaip žiome, Daukanto istorijos veikalams moksliniu atžvilgiu galima daug kas prikišti. Kartais net nuostabu, kad taip nemoksliškai galėjo rašyti akademinio išsilavinimo istorikas. Betgi iš jo laiškų T. Narbutui galime aiškiai matyti, — tai gražiai parodė prof. Z. Ivinskis „Naujojoje Romuvoje" 1936, — kad Daukantas daug geriau orientavos istorijos problemose, metodo klausimuose ir žinojo daug daugiau šaltinių, negu tai būtų galima spręsti iš jo veikalų. Mat, Daukantas sąmoningai populiarino savo veikalus, sąmoningai nenaudojo viso mokslinio aparato: „ . . . aš ne dėl mokytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geb savo vaikams darbus jų bočių probočių pasakoti, o be raštų daug kartų apsirink" Daukantui nerūpėjo tik gryna objektyviojo mokslo kūryba. Jam istorija nebuvo vienų istorikų mokslininkų dalykas, kurie užsidarę ramiuose

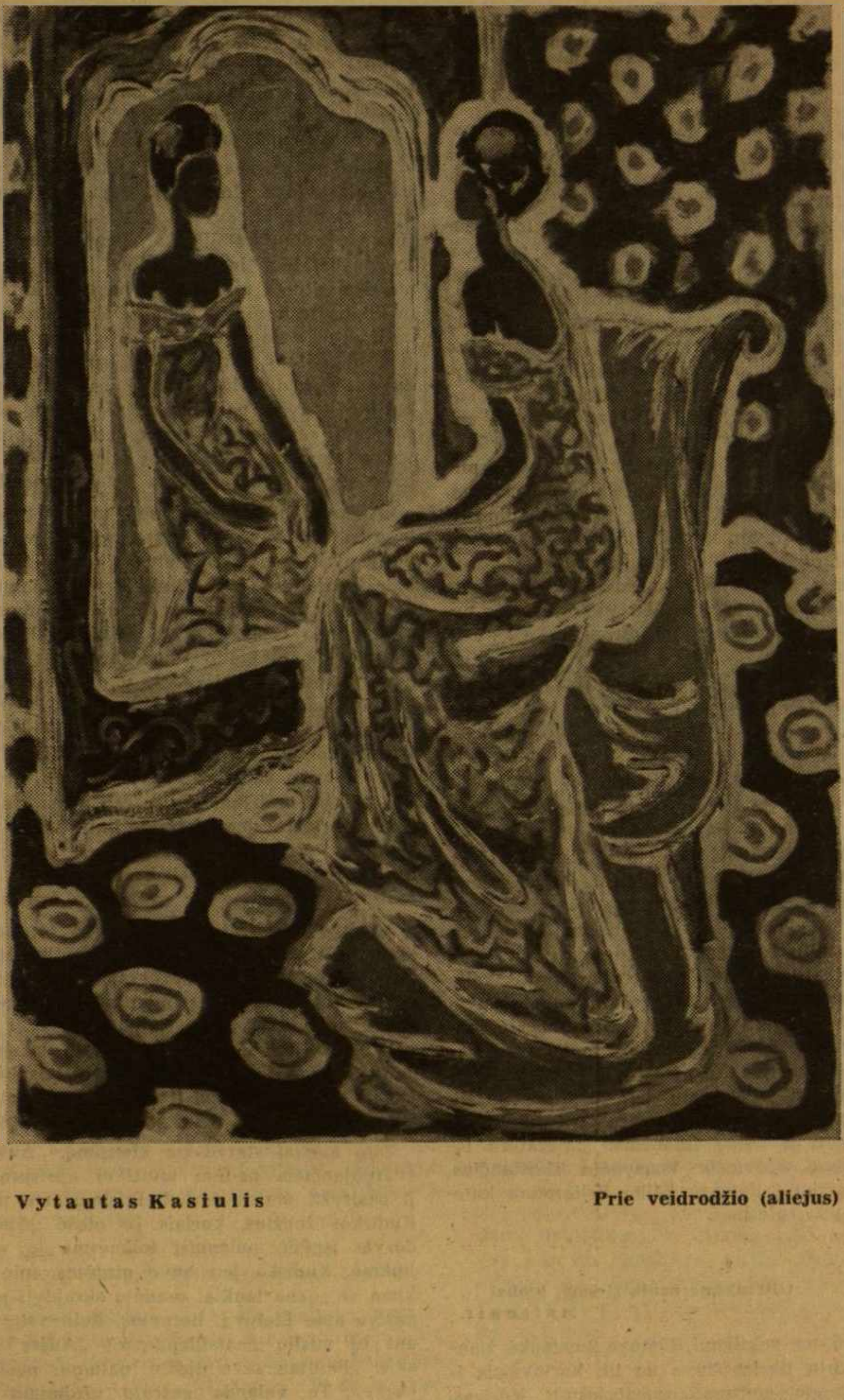

Vytautas Kasiulis Prie veidrodžio (aliejus)

kabinetuose ir apsikrovę knygomis, senomis kronikomis, dokumentų rinkiniais ir pageltusiais pergamentais, nori visai šaltai ir objektyviai tik patirti, kaip gi ten senovėje iš tikrųjų yra buvę (— wie es eigentlich gewesen, kaip apibrėžė istorijos mokslo uždavinį garsusis istorikas L. Ranke). Daukantui istorija — gyvas visuomenės reikalas, tikras tautinio auklėjimo pagrindas. Jis norėjo kelti lietuvių tautinę savigarbą, piešdamas didingo grožio senovės paveikslus. Tuo būdu Daukanto istorija tampa graži heroinė poema apie Lietuvos praeitį. Senasis Daukantas savo naiviai nekritiškais veikalais negali mūsų pamokyti moksliško istorijos tyrinėjimo, bet iš jo galime pasimokyti tėvynės meilės ir, kas dar svarbiau šiandie, to begalinio pasitikėjimo Lietuvos likimu, kurį jam kėlė žvilgsnis mūsų istorijon: „Rymoti reik, veizint į lietuvius ir žemaičius tų laikų; vieni patys, pagonys, nuo visų pusių apsiausti krikščionimis, nuo kurių daugiaus ne par 300 metų savo liuosybę gynė ir niekaip nepasidavė po tiek nuopuolių ir nuteriojimų, noris nuo visos Europos kareivių kariaujamys, vienok niekuomet nepergalemys. Aiškiai gal Lietuvą ir Žemaičius palyginti į aną uolą vidury jūros esančią, ant kurios noris siaut įsiutusios vilnys, norėdamos aną pragare jūros pagramzdyti, visu narsesniai aną užgavusios pačios skęsta ir nyksta . . ." (Darbai sen. liet. ir žem.).

8.

> **Reiškiu, giedu, linksminu,**
> **Smūtną žmogų raminu,**
> **Tiešydamas gražioms giesmelėms.**
> **Strazdas.**

Viena iš orginaliausių ir įdomiausių mūsų literatūros istorijos asmenybių yra, be abejojimo, Antanas Strazdas. Lyginant su tyliu ir kuone baugščiu Daukantu, buvo jis tikras trukšmingas padauža. Tai liudija ne tik gausūs ir tebegyvi anekdotai apie jį, bet ir autentiška medžiaga, rasta Vilniaus konsistorijos archyve. Buvo tai bohemiška natūra. Nevertino jis ypatingai turto, kuris daugumui sudaro juk pagrindinį gyvenimo tikslą; nesiekė aukštesnės karjeros, o gyveno ir labai jau nekunigiškai savo privačioje trobelėje, augino savo du vaikus, pats žemę dirbo, žmonėms religinius patarnavimus dykai teikė, su kaimynais vaidijos, net ir susimušdavo, nevengė ir stiklelio; visu savo elgesiu, suprantama, šokiravo dvasinę vyresnybę, kuri nekartą jį tardė, baudė, o į senatvę buvo ne tik uždraudusi mišias laikyti, bet dar uždariusi į Pažaislio vienuolyną, iš kur jis po metų pabėgo. Gražiai tad apibūdino jį vienas anoniminis jo dainų nurašinėtojas: „... nebuvo anas sutvertas tapt kunigu, ir nors visi ji mylėjo ir galėjo turėt dideles plebanijas, nemažus pinigus ir ineit vyresnybėn kunigu, anas to viso atsižadėjo, bet tik turėt spakainumą . . . savo rankom dirbo lauką . . . ir daugesnio negeidė."

Tas linksmas šposautojas, dažnai ir kandus pašaipininkas, kuriam ir nuolatiniai dvasinės vyresnybės šnairavimai ir net bausmės nieko nereiškė, atrodo, vargu ar bus ką rimtai vertinęs ir branginęs; taip pat ir savo linksmas ar liūdnas daineles, kurias jis dosniai leido į žmones. O betgi literatūrą jis labai brangino, tiesiog mylėjo. Kai savo garsiojoje eksplikacijoje — pasiaiškinime konsistorijai (išsp. Lietuvių Tautoje, II t.), atsakydamas į visokius tardymo klausimus, užsimena tarp kito apie savo poeziją ir religines knygeles, tuoj pat ironiškas ir net skaudžiai sarkastiškas rašto pobūdis pasikeičia šiltu ir kuone lyrišku tonu: „... visą laisvą laiką skiriu literatūrai. Ji rodo tikrą tiesos kelią ir pasaldina vargus, patirtus šioje ašarų pakalnėje; ji man suteikia viltį pasiekti kada nors atlyginimą už visas skriaudas ir paniekinimus, kuriuos tenka man patirti, kad ir dėl šito paties Jūsų įsakymo, idant gaudytų ir ieškotų manęs trijų dekanatų dekanai." Bet ne tik savo vargingą gyvenimą nori jis pasaldinti literatūra; nori jis patarnauti ir mūsų žmonėms: „Literatūra išmoko mylėt artimą, apšviečia tamsybėje skęstančius, todėl aš ir išverčiau į lietuvių kalbą Bellarmino katekizmą ir išleidau šv. giesmes."

9.

> **Užtrauksme naują giesmę, broliai . . .**
> **Maironis.**

Nepavykus 1863 m. sukilimui, Lietuva susilaukė žiaurių represijų, kurių tikslas buvo ne tik kartuvėmis ir gausiais ištrėmimais nubausti pasipriešinti išdrįsusį kraštą, bet ir jau galutinai išnaikinti betkurį norą ateityje maištauti ar iš viso nepaklusti rusų valdžiai. Pradedama beatodairinė rusinimo politika: Lietuvon keliami rusai kolonistai, į valdžios įstaigas siunčiami rusai valdininkai; mokyklos — ne tik aukštesnės, bet ir pradinės — griežtai surusinamos, o privatinis „daraktorių" mokymas persekiojamas; atvirai proteguojama pravoslavija, o įvairių priekabių varžymų susilaukia Katalikų Bažnyčia, kaip vienintelė Lietuvoje institucija, dėl savo didžiulės įtakos krašte galinti efektyviai trukdyti rusintojų užmačias; pagaliau buvo barbariškai uždrausta spauda, nes, anot Miliutino, „rusų rašmenys pabaigs tai, kas pradėta rusų kardo."

Sukilimas buvo numalšintas, betgi pasipriešinimo dvasia anaiptol nebuvo palaužta. Kai nugalėti ginklo kovotojai nutraukė nesėkmingą kovą, pakėlė ginklą plunksnos darbininkai. To naujojo dvasinio maišto numalšinti rusų administracija jau nebeįstengė — „nebeužtvenksi upės bėgimo".

Netrukus po spaudos uždraudimo, nors dar tebegyvas Muravjovo Koriko žiaurumų atminimas, Prūsuose buvo slaptai išspausdintos Valančiaus agitacinės brošiuros „Broliai katalikai", „Perspėjimas", „Vargai Bažnyčios katalikų" ir kt., kuriose liaudžiai prieinama forma demaskuota rusifikacinė politika, karštai raginta jai priešintis ir nurodyti būdai. Dėl tų brošiurų iškilo pirmoji draužiamojo meto lietuvių spaudos byla, dėl kurios nukentėjo būrys mūsų spaudos platintojų. „Tos knygutės, kad ir lietė tikybinius klausimus, bet faktiškai buvo grynai politinio turinio ir jose pirmąkart buvo surašyta savaranki lietuvių politinė programa, kuria vadovautasi ligi pat Aušros laikų" (Vacl. Biržiška, Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda, 1929 p. 30).

„Aušra" davė jau grynai tautinę programą. Tiesa, ir prieš tai buvo entuziastingų lietuvybės garbintojų, kurie gyrė senoviškos lietuvių kalbos tobulumą, poetiškais žodžiais mokėjo iškelti lietuvių dainų grožį, o ypač gėrėjosi ir net didžiavosi šaunia Lietuvos istorija. Betgi daugelio iš jų, pvz., populiaraus lenkiškai rašiusio Lietuvos poeto Liudo Kondratavičiaus, lietuvybė buvo, pasakytume, platoniška, t. y., pasitenkinanti svajingu lietuvybės poetizavimu ir nedaranti kurių nors konkrečių visuomeninių ar tautinių išvadų dabarčiai. Net ir artimai susijusiems su lietuviškąja literatūra žmonėms dar vis buvo sunku dėl stiprios unijinių tradicijų įtakos aiškiai tautiškai apsispręsti, arba, vaizdžiai sakant, išvesti griežtą demarkačijos liniją tarp lietuvybės ir lenkybės. Antai žymusis mūsų priešaušrio poetas ir patriotas Antanas Baranauskas, „Aušros" sulaukęs, jos tautinių siekimų ne tik neįvertino, bet ir pasmerkė.

„Aušros" didžioji reikšmė buvo ta, kad čia pirmąkart viešai kolektyviame „Lietuvos mylėtojų" leidinyje buvo pareikšta, kad mes esame lietuviai ir todėl negalime būti drauge dar ir lenkai ar kurie kiti; kad mes esame tokia pat tauta, kaip ir kitos, ir turime tokias pat teises. „Juk ir mes esame tokie pat žmonės, kaip ir mūsų kaimynai, ir norime visomis teisybėmis, prigulinčiomis visai žmogystei (=žmonijai), lygiai su mūsų kaimynais naudoti." (Aušra 1883 Nr. 1, Priekalba).

Taip aiškiai statydama klausimą, „Aušra" nevienam svyruojančiam padėjo tautiškai apsispręsti, paskatino jį pasiryžti tautos darbui. Prisimename tuos patetiškus Kudirkos žodžius, kuriais jis piešė „Aušros" jam padarytą įspūdį, nulėmusį tolimesnę jo viso gyvenimo linkmę. Kudirka jau buvo girdėjęs apie lietuvių veikimą, ir „gana tankiai pradėjo skraidyti po mano galvą mislys apie Lietuvą, lietuvius, lietuvystę, širdis vienok ant tų mislių neatsiliepdavo." „Aušra" jam atvėrusi akis: „Pajutau save didžiu, galingu: pasijutau lietuviu esąs... Ta valanda antrojo užgimimo perdaug yra svarbi mano gyvenime, kad galėčiau ją užmiršti. „Panašiai iškilmingais žodžiais vaizdavo „Aušros" įtaką ir mūsų rašomosios kalbos tėvas Jonas Jablonskis: „Basanavičiaus „Aušra" — jos mintys, kalba ir žodžiai, — kaip perkūnas trenkė pasirodžiusi mūsų tarpe ir tuoj išblaškė visus abejojimus ir svyravimus. Man toji naujojo mūsų gyvenimo pradžia, tos naujosios mūsų evangelijos žodis, mūsų pačių raštu išreikštas, didžiausią padarė įspūdį ir aiškiai pastūmėjo mane, kaip ir mano draugus, į naująjį darbo kelią."

Šis skatinamasis „Aušros" vaidmuo ir yra pagrindinė jos reikšmė, nes šiaipjau kuklia pernelyg apimtimi ji nebūtų galėjusi užimponuoti ypač šviesuomenei, pripratusiai prie daug stambesnių ir turiningesnių svetimų laikraščių ar žurnalų. Kuklūs dar tebebuvo ir „Aušros" siekimai: „Atiduokite mūsų litaras, mokslavietę, raštą, sūdą mūsų kalboje, kaip atidavėte latviams, mūsų broliams" (Aušra, 1884 Nr. 1—3). Tačiau „Aušra" dar ne tiek reikalauja, kiek nuolankiai prašo. Griežtai reikalauti gali betgi tik tas, kuris jaučiasi esąs stiprus. Taigi reikia sustiprėti. Aušrininkai gerai suprato, kad nutautimas mus ypač silpnina: „Lietuva pamažėli nyksta, nes nyksta jos kalba" (Aušra, 1883 Nr. 1, priekalba). Reikia tam užkirsti kelią. Be to, reikia išmokyti didžiuotis lietuvio vardu, parodant „veikalus mūsų garbingų sentėvių." Tai rūpėjo anaiptol ne vienam tik Basanavičiui." Šliūpas rašė: „Daugybė žmonių nežino ištisinės istorijos savo tautos. Tokia nežinia lietuviams daug pikto atneša, ir dėl ko? Dėl to, kad vieni mislija, jog lietuviai buvo tamsi, vangi ir negarsi tauta, prie kurios geram žmogui gėda esą prisiskaityti..." (Aušra, 1883 Nr. 8—10). „Gaivinti kalbą, ją mylėti, ja didžiuotiesi — tai šventoji aušrininkų pareiga. Prisiminti senovės dejų, praeities laikus idealizuoti ir gerbti — tai kita užduotis ... Senovės liekanų rinkimas čion prisigretina, k. a. pasakų, mįslių, dainų ir t. t." (J. Šliūpas, Aušra. Paskaita... 1923 p. 15—17).

Tos mintys kiaurai persunkė ir ano meto mūsų poeziją. Nestigo joje jausmingų patriotinių raginimų dirbti tautai, gausu buvo didžios senovės reminiscensijų, gimtosios kalbos karštos meilės (plg., S. Gimžausko: „... Spjaučiau ant to aukso, prasmeg jisai suvis, Man už jį brangesnis prigimtas liežuvis), gėrėjimos savuoju kraštu (plg., P. Vaičaičio: „Gražu, gražu mūs Lietuvoj!"), šviesių ateities vilčių... Žodžiu tariant, viskas ad maiorem Lituaniae gloriam. „Aušros" ir vėlesnė draudimo meto poezija dažnai tėra eiliuota patriotinė publicistika, kurios pagrindinis tikslas buvo tautinės sąmonės gaivinimas. Pilna joje patriotinių šūkių, tiek daug todėl liepiamųjų ir geidžiamųjų formų: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą..." (Maironis), „Numesk, tėvyne, rūbą seną" (Maironis), „Budinkit miegančius brolius tėvynėje, Nūn teprakrapšto akis" (Jakštas), „Drąsiau be abejonės, baimės" (Vaičaitis), „Tekėk, saule, šviesk ir šildyk, tirpdyk ledus, sniegą, Prikelk mūsų žemę šventą iš taip ilgo miego" (Miglovara) ir tt. Visai tai patriotinei poezijai geriausias motto galėtų būti Kudirkos eilėraščio žodžiai (irgi liepiamoji nuosaka!): „Kelkite! Kelkite! Kelkite!" Gal net ir pačiam Maironiui kūryba buvo ne tik poetinio pašaukimo, bet nemažiau ir patriotinės pareigos dalykas. O ką bekalbėti apie daugybę mažesniųjų! Pirmajame spausdintame Jakšto eilėraštyje, „Giesmėje prasčiokėlio, nemokančio rašyti" ((Aušra, 1884, Nr. 5-6), randame šias dvi eilutes:

Aš kad pluksnelę laikyt mokėčiau,
Vien dėl tėvynės tiktai krutėčiau.

Taigi, kas sugebėjo rašyti — ar turėjo poetinį talentą ar ne, tai buvo antraeilis dalykas —, tas ir „krutėjo" dėl tėvynės, rašė. Juk tai buvo garbinga pareiga. Labai būdingai tuo atžvilgiu rašė aušrininkas S. Raila savo straipsnelyje „Į darbą, kas lietuvis": „. . . kas kiek išgali, tas turi šiandien žinoti tiktai apie vieną savo privalumą — imtiesi dirbinėti rašėjystę, o galime jam pažadėti, jog toks darbas jam atneš daugiau garbės, negu mūsų seneliai jos gavo ant lauko mūšio" (Aušra, 1883 Nr. 6). Vyraujant tokiai pažiūrai, nenuostabu, kad jau „Aušros" laikais susirado nemažas poetų būrys. J. Mačys-Kėkštas dėl to rašė: „Iš tikrųjų, įstabu matyti, kaip kuone visi dabarnykščiai lietuvninkai griebiasi už eilių. Tur būti, kiekvienas iš eilėrašių laiko sau per reikmenę pradėti savo trusą plote tėvyniškumo rašymu eilučių" (Aušra, 1885 Nr. 9). Tegu daugumo jų autoriams visų pirma rūpėjo ne tiek meno kūryba, kiek tarnyba tautai. Todėl ir jų reikšmė ne meno mastu dažnai ir tenka vertinti.

„Aušros" tonas rusų valdžios atžvilgiu, kaip matėme, buvo labai taikus, bemaž baugštus. Ji dar ne tik nedrįso atvirai pulti valdžios, bet atsargiai vengė viso, kas galėtų mesti šešėlį jų lojalumui. Smarkesnis tuo atžvilgiu redaktorius Šliūpas buvo už kai kuriuos mažmožius griežtai subartas kitų aušrininkų: „... rašyti taip, kaip tu ten parašei — nors tai ir teisybė — tai gali rašyti tiktai kūdikis, nieko nesuprantantis" (iš P. Vileišio 1884. I. 28. laiško). Betgi nežiūrint to rodomojo lojalumo, pats aušrininkų darbas iš esmės priešinosi valdžios politikai, draudžiančiai spaudą; taigi turėjo būti nelegalus ir slepiamas. Tai jau buvo kova, kuri kaskart griežtėjo.

Visa tai atsispindėjo ir literatūroje. Jei senesniajai mūsų raštijai būdingas tam tikras, pasakytume, filantropinis bruožas, — t. y., noras padėti lietuviška knyga mūsų vargstančiai ir taip reikalingai apšvietos liaudžiai, — tai draudimo meto literatūroje ypač išryškėja kovos momentas: „Į kovą stokim milžinais" (Maironis). Buvo užtraukta „nauja giesmė".

Kova grūdino ir stiprino visuomenę. Ji jutō savo augančias jėgas ir jos balsas santykiuose su valdžia griežtėjo. Sugretinkime, pvz., dvi būdingas ištraukas iš „Aušros" ir „Varpo". Savo pirmajame numeryje pranešdama skaitytojams apie caro Aleksandro III vainikavimą, „Aušra" nusižeminusio valdinio tonu rašė, kad „pradžiugino tasai balsas visus, taipogi ir lietuviai turi viltį, kad šviesiausias ciecorius per savo karūnavonę sugrąžins valnastį lietuviams spausdinti lietuviškas knygas lietuviškais raštais." Tuo tarpu varpininkui Kudirkai tas pats caras jau nebe maloningasis ciesorius, o žiaurus kraugerys: „Veltui dairysimės po pasaulę, neužtiksime jau niekur tokių nežmoniškų faktų, kaip Kražiuose. Toks atsitikimas galimas tiktai po priegloba sosto, ant kurio sėdėjo Ivan Groznyj. Žilųjų gadynių garsūs Neronai gėdinkitės prieš Baltąjį Carą — jis pralenkė jus" (Varpas, 1894 Nr. 2).

Taigi kiekvienas sąmoningas draudimo meto lietuvių veikėjas įprato žiūrėti į save ne kaip į nuolankų ir lojalų prašytoją, bet kaip į kovotoją dėl teisingo tautos reikalo. Todėl ir į spaudos leidimą anaiptol nebuvo žiūrima kaip į maloningą grąžinimą, o kaip į laimėtą kovą. Ypač ryškiai tą mūsų visuomeninės minties pažangą rodo Didysis Vilniaus Seimas. Apie „Aušrą" dar spietėsi vos labai nedidelis „Lietuvos mylėtojais" pasivadinusių būrelis, o štai po poros dešimčių metų Vilniaus Seiman susirinko pora tūkstančių dalyvių. „Aušra", kaip matėme, dar baugščiai saugojosi, kad nebūtų įtarta nelojalumu, o Vilniun 1905 m. suvažiavę Lietuvos atstovai nepabūgo viešai deklaruoti autonomijos reikalavimo. Tame mūsų visuomeninės sąmonės brendimo kelyje plunksnos darbininkų vaidmuo buvo lemiamai svarbus.

10.

. . . literatūra pasidaro gyvas židinys, aplink kurį spiečiasi visa tauta. Atimkime iš tautos literatūrą, išbraukime žymiausius jos rašytojus — ir iš tautos pasiliks griaučiai.

V. Mykolaitis-Putinas.

Rusų valdžia neįstengė nuslopinti lietuvių tautinio sąjūdžio. Ji nepajėgė priversti mesti kovojančią plunksną, kaip kad 1863 m. palyginti lengvai galėjo išmušti iš kovojančios rankos ginklą. Ilgainiui jai pačiai pasidarė visai aišku, kad gėdingasis spaudos draudimas savo tikslo negali pasiekti. Draudimas buvo atšauktas. Ir taip anie visi mūsų rašytojai rašytojėliai, radaktoriai, leidėjai ir gausūs, dažniausiai anoniminiai spaudos platintojai-knygnešiai nugalėjo caro valdžią. Tauta pabudo.

Tai įspūdingai parodė Didysis Vilniaus Seimas. Lietuviškoji visuomenė pastebimai išaugo. Praėjo vienų tik raginimų atbusti ir tautiškai susiprasti gadynė. Atėjo našaus kūrybinio darbo metas. O jo buvo tiek daug, nes visose srityse buvo dėl nelemtų istorinių bei politinių sąlygų tiek atsilikta. Rūpintasi kelti tiek ekonominis tiek ypač kultūrinis krašto lygis („Paimkim arklą, knygą, lyrą“). Iškyla tikras organizacinis įkarštis. Dygte dygsta reikšmingos mūsų ekonominiame gyvenime vartotojų bendrovės, žemės ūkio draugijos . . . Išauga spauda. Šalia bendrųjų, atsiranda ir specialinių laikraščių — žemės ūkio, kooperacijos, sveikatos ir medicinos, mokytojų, bitininkų ir t. t.; be to, ir jau nežemo lygio kultūros, mokslo ir literatūros žurnalų (Draugija, Lietuvių Tauta, Visuomenė, Vaivorykštė . . .). Rūpinantis krašto švietimo kėlimu, steigiamos daug nusipelniusios švietimo draugijos („Žiburys“, „Saulė“, „Vilniaus Aušra“, Marijampolėje „Šviesa“, Šiauliuose „Varpas“ . .). Didėjant mūsų inteligentinių pajėgų skaičiui, atsirado reikalo suburti mūsų mokslo mėgėjus: Vilniuje įsteigiama Lietuvių Mokslo Draugija, nemaža nusipelniusi mūsų mokslo tradicijas kuriant. Praeityje atidavusi nevieną stambų talentą svetimiesiems, dabar lietuvių tauta dėl savo augančio kultūrinio organizuotumo jau pasilaiko juos sau. Ir štai pvz., M. K. Čiurlionis, įsitraukęs į Lietuvių Dailės Draugijos organizavimą ir aktyviai dalyvaudamas jos rengiamose dailės parodose, nesulenkėjo ir nesurusėjo, nežiūrint didelio pasisekimo Varšuvoje ir Petrapilyje. Iškyla ir eilė savų kompozitorių. Nemažos reikšmės visuomenei turėjo ir gausūs chorai, kurie ne tik kėlė patriotines nuotaikas, bet šiaip ar taip plėtė ir muzikinę kultūrą pas mus. Paminėti reikia ir įvairių miestų teatro trupes, nekartą prašokančias mėgėjišką lygį ir davusias nevieną pajėgą mūsų vėlesniam profesionalų meno teatrui. Žodžiu tariant, įvairiose mokslo ir meno srityse nestigo užsimojimų, jau organizuoto darbo ir neabejotinų laimėjimų.

Savaime suprantama, kad tas kūrybinis gyvumas negalėjo nepasireikšti ir literatūroje. Jau nebesitenkinama mūsų senesniąja literatūra, kuri tikusi nebent tik kokiam užkampiui kaip Balbieriškis (J. Herbačiauskas, Erškėčių vainikas, 1908 p. 48). Dabar gi užsimota pakelti mūsų literatūra iš elementaraus liaudies skaitymėlių lygio. Literatūra turinti teikti pakankamai dvasinio peno jau ir literatūriškai išlavintam inteligentui, kad jis nesiimtų lietuviškos knygos tik iš tam tikro patriotinės pareigos jausmo, kad ji prilygtų jo svetimomis kalbomis skaitomus veikalus. Visų pirma tad susirūpino mūsų rašytojai praturtinti ją gilesnėmis psichologinėmis, filosofinėmis, socialinėmis problemomis. Antai, Krėvės „Šarūnui“ svarbu ne koks nors „Aušrai“ būdingas karžygiškos senovės išaukštinimas, o įdomi niauriai valingos asmenybės vaidmens valstybės susivienijimui problema. Krėvės realistinių apysakaičių pagrindinė literatūrinė vertė yra jau ne tikroviški kaimo būties vaizdai, kaip, pvz., dar pas Žemaitę, — o su nemažu psichologiniu įžvalgumu parodyti įvairūs kaimo žmogaus sielos vingiai. Daug gilios psichologinės analizės randame Dobilo „Blūde“, kur autorius ne tiek piešė pačią 1905 m. revoliuciją Lietuvoje, o parodė, kaip gandai apie ją ir kai kurie jos reiškiniai iš pagrindų sukrėtė užkampio bažnytkaimio viršaičio Bajoriūno dvasią: autorius drauge nagrinėjo ir svarbų lietuviškojo charakterio klausimą. Galima suminėti ir Vydūno „Prabočių šešėlius“, „Amžiną ugnį“ ir kitus jo veikalus, kurie dėl savo originalios problematikos reikalauja išlavinto skaitytojo.

Siekiama ir stilistinių laimėjimų. Gana meninio analfabetizmo! Jei Žemaitės „Rudens vakaro“ veikėjai galėjo grožėtis aušrininko Miglovaros eilėraščiu, tai jis juk negalėjo patenkinti su turtingesnėmis svetimomis literatūromis susipažinusio skaitytojo meninio skonio. Ir savo literatūroje jis norėjo turėti panašios vertės veikalų, kokius skaitė kitomis kalbomis. Nekartą todėl buvo keliami tokie reikalavimai — „gaminkite mums tokių dailės veikalų, kurie duotų vien aistetikos pasigėrėjimo“ (Vaivorykštė, 1913 I p. 204). Nebepatenkino ir klasiškai taisyklingoji Maironio poezija. Imta dairytis į Europos literatūras, kurių modernieji krypsniai (simbolizmas, impresionizmas . . .) rado atgarsio ir pas mus.

Kitokia darėsi pažiūra ir į literatūros uždavinį. Senesniosios mūsų literatūros tikslas buvo beveik perdėm didaktinis, nukeliąs pačią literatūrą savotiškon pritaikomojo meno plotmėn. Valančius savo „Paaugusių žmonių knygele“ norėjo apšviesti, pamokyti, o taip pat ir įspėti, sudrausti skaitytoją; „Aušros“ poetas savo eilėraščiais tenorėjo kelti tautinį susipratimą, o štai XX a. pradžios naujieji rašytojai liepė nereikalauti „iš dailės duoklės pilietiškumui ir moralei“ (Pirmasis Baras, 1915 p. 202). Labai būdingai, pvz., rašė anksti mirusio poeto Ed. Steponaičio raštų leidėjas (1912): „Steponaitis buvo vienas iš pirmųjų mūsų jaunųjų rašytojų, kurie duoda nūn pradžią grynos literatūros srovės, kurių visų pirmiausias tikslas jau nebe vien žadinimas tautos, visuomenės sąmonės, bet ir gaivinimas, tvėrimas pačios dailiosios mūsų raštijos“.

Betgi būtų labai klaidinga padaryti iš to išvadą, kad mūsų literatūra nusigręžų nuo tautos reikalų, tapdama jiems abejinga. Mūsų rašytoju patriotizmas anaiptol neišblėso, tik jie jau aiškiai atskiria patriotinę publicistiką nuo literatūrinės kūrybos. Literatūra atskleidžianti žmogaus sielą, todėl veikalą galima vertinti „vien tik sielos atvėrimo galingumu“ (Pirmasis Baras, 1915 p. 202).

Literatūros tautiškumo supratimas pagilinamas. Tautinė literatūra tai anaiptol ne ta kuri tik išdėsto patriotinę programą ir pilna skambių patriotinių šūkių, bet ta, kurioje atsispindi tautos dvasia ir kuri reiškiama tautiniu stiliumi. Štai, pvz., M. Pečkauskaitė — Šatrijos Ragana rašė: „. . . tautos siela tikriausiai apsireiškia dailėje . . . Tautiškumas tai lyg kokia žymė, išspausta ant veikalo, visai nežiūrint to, ką tas veikalas vaidina. Tai kaži kas, kas yra tik tos tautos dvasioje, o jokioje kitoje nėra. Mūsų tautiško artisto veikale mūsų dvasia atras kažką gimtinį ir kolorite, ir piešinyje, ir idėjoje. Lietuviška dvasia turi apkvėpti visą veikalą“. Toks „tipiškas lietuvių dvasios išreiškėjas, nors visiškai savuoju jį pavadinti ir neturime teisės“, esąs, anot Pečkauskaitės, Adomas Mickevičius (Viltis, 1910 Nr. 66, Mintys apie dailę). To paties, tik temperamentingiau reikalavo J. Herbačiauskas: „Neišdžiūvo ir niekados neišdžius tas mūsų tautybės šaltinis, iš kurio yra pasemtos Lietuvos dainos, mitai, legendos! . . . Taigi semkim iš to gyvo šaltinio visas mūsų meniškas spėkas ir tverkim dar gražesnę, dar galingesnę Naujos Lietuvos legendą“. Atkreiptas dėmesys į dainas kaip į meno kūrybos šaltinį: „. . . dainos, tai tarytum brangaus marmuro uolos, ir laukia tik genijaus, kuris mokės iš jų pasigaminti nemirštančių veikalų“ (Čiurlionis).

Tokios mintys buvo ne tik teoriniuose kritikos straipsniuose svarstomos, bet ir taikomos literatūrinėje kūryboje. Tuo laiku pasirodė ir V. Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“, tas gražiausias tautosakinio stiliaus žiedas mūsų literatūroje.

Greta su tuo lietuviško stiliaus ieškojimu reikia pažymėti ir pastangas praskleisti lietuviškos dvasios pradus literatūroje vaizduojamuose žmonėse. Prisiminkime, pvz., stačiai etniškuosius lietuvių tipus Vaižganto raštuose, arba tas lietuviško artojėlio būdingąsias dvasios savybes, kurias parodė Dobilas savo Bajoriūne.

Ir taip kaskart vis labiau aiškėjo mintis, kad tik tokia literatūra, kuri tvirtai atsiremia savąja tauta, bus stipri, originali ir galės duoti vertingą įnašą į pasaulinę literatūrą. Tai buvo esmėje ta pati patriotinė mintis, įkvėpusi ir XIX amž. pradžios mūsų poetus, kurie, kaip matėme, ambicingai stengėsi parodyti, kad kitų niekinamoji lietuvių kalba tinkanti kilnios poezijos vaizdams. Taip ir XX amž. pradžios mūsų rašytojai užsimojo parodyti, kad mūsų literatūra nebėra jau siaura, pasakytume, parapinė raštijėlė, ir norėjo duoti, nors ir nevisada pajėgdami, jau visuotinių literatūrinių vertybių. Nevienam iš jų švietė ateityje graži svajonė, kuri jau ir Baranauskui buvo pasivaidinusi (plg., jo „Pasikalb. giesmininko su Liet."):

Ir augs giesmininkai, karštos meilės pilni...
Ir eis mūsų skardas per visą pasaulį.

Susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, išaugo perspektyvos literatūrinei kūrybai, kaip ir visam kultūriniam gyvenimui. Bet, deja, pirmaisiais nepriklausomybės laikais šalia sparčios krašto pažangos visose srityse, pastebime daug nesklandumų literatūros gyvenime. Nekartą atvirai buvo skundžiamasi netgi knygos krize: knygos neperkamos, visuomenė nesidominti lietuviška knyga. Nemaža kaltinimų teko ir valstybei: „Nebėra visuomenės, kuriai toji kūryba būtų nūn reikalinga. O ir valstybė, įsižiūrėjusi išimtinai į politiką ir ekonomiką, jau kelinti metai beveik visiškai nusigręžusi nuo kultūros, jei ir paveda jai kiek savo dėmesio ir rūpesčio, tai tik grynai materialiai ir išviršinei kultūrai, bet toli gražu ne tikrajai dvasios kultūrai, tai kultūrai, kurios žygiai turi ne tos vienos dienos pobūdžio, bet pasilieka amžiams... Jokios paramos ir akcijos knygos skaitymui ir platinimui bei rašytojų kūrybinės produkcijos palaikymui ir paraginimui nėra nė žymės" (Židinys, 1927 Nr. 2 p. 110).

Reikia tai tačiau suprasti. Juk kraštas buvo tiek metų svetimųjų ekonomiškai išnaudojamas ir kultūriškai slegiamas. Tad atkovojus nepriklausomybę, buvo darbo tiek ir tiek. Reikėjo visų pirma organizuoti patį valstybės aparatą, vykdyti gausias statybas, tiesti kelius, rūpintis žemės ūkio gerinimu, pramonės ir prekybos išugdymu, — žodžiu tariant, pakelti svetimųjų nuskurdinto krašto ekonominį lygį. Visa tai, žinoma, buvo labai svarbu, bet nekartą ir pervertinta dvasinės kultūros reikalų nenaudon. Šių pastarųjų pagrindinę reikšmę nuolat iškeldami, mūsų rašytojai (žinoma, ne tik jie vieni) didžiai nusipelnė tautai. Juk ne pagamintos materialios gėrybės, o tik sukurtos minties ir meno vertybės įprasmina ir pačios tautos, kaip savaiminio vieneto, egzistenciją. Grožinė literatūra — būtina tautos kultūros pilnumui. Tai jos gražusis žiedas. „Juk kiekvienam suprantama, kad literatūra nėra vien pramogos dalykas, bet didelėmis dvasios pastangomis sukrautas tautos lobynas" (V. Mykolaitis — Putinas). Ir dar daugiau. Literatūra taip pat yra gyvybinis tautos reikalas. „Naujosios Romuvos" 1935 m. surengtame Lietuvos kultūros kongrese V. Mykolaitis — Putinas įtikinėjo: „Mes manome, kad šiandie lietuvių tautai savos dvasinės kultūros — mokslo, meno ir lieteratūros reikalas yra toks pat būtinas, kaip duonos kąsnis. Kai mes nugirstame iš mūsų kaimynų, o ypač iš priešų, kad mes esame tauta, kuri neturi savo literatūros, arba teturi ją labai menką, tai tokis priekaištas skamba ne tik panieka, bet ir grasinimu mus nužudyti. Kai gyvenąs Lietuvoj svetimtautis arba klaipėdietis nenori mokytis lietuvių kalbos, nes lietuviškai, girdi, nesą ko skaityti, tai mes suprantame, kad literatūros reikšmė nėra menkesnė už bętkurį kitą gyvybingą dabarties reikalą" (Naujoji Romuva, 1935 Nr. 10—11 p. 226).

Sunkiesiems okupacijos laikams atėjus, literatūra — tas reikšmingasis tautos atsparumo palaikytojas — buvo suvaržyta. Antai toks Maironis, nors jau seniai miręs, buvo persekiojamas lyg koks aktyvus rezistencinio sąjūdžio kovotojas. Taip, jis buvo okupantui pavojingas, nes stiprino pasipriešinimo dvasią. Galėjo cenzorius iš vargais negalais leistų spausdinti „Pavasario Balsų" išbraukti populiariąją dainą „Kur lygūs laukai", ji vis tiek buvo ir viešuose koncertuose demonstratyviai dainuojama ir kėlė tas pačias nuotaikas, kurias Vaižganto „Pragiedruliuose" taip puikiai suprato tardytojas, girdėdamas jaunimą traukiant žinomąją Baranausko dainą: „Vyrai, tai maištas! Tokiuo jausmu dykai nedainuojama."

Atėjo jau kitokios krizės laikai lietuviškai knygai: neleido svetimieji, o pati visuomenė ne tik nebuvo abejinga knygai, o tiesiog jūto lietuviškos knygos alkį. Knyga jai pasidarė būtina. Tai tautos dvasinis turtas, jokio priešo nesunaikinamas. Dar senasis Poška prieš šimtą su viršum metų tą tiesą priminė:

...Jau prapuolė rymionys, grekai suvarginti,
Bet dar gyvens per amžius Homers ir Virgilis.

Toji mintis ypač reikšminga darosi tremtyje. Netekome tėvynės. Betgi tėvynė tai nėra tik gimtasis kraštas, tėvų pastogė, tėviškės laukai ir girios, kaimai ar miestai, kur augome... Yra dar ir dvasinis momentas. Tai tam tikra dvasinė atmosfera, kurią sudaro gimtoji kalba, tautiniai papročiai, minties ir meno kūryba... Literatūra padės tremtiniui išlaikyti bent tą dvasinę tėvynę.

Gyvendami tremtyje, turime geresnę progą arčiau susipažinti su kitų tautų kultūra. Ryškiau gal nevienam iškils svetimųjų literatūrų senumas ir turtingumas, palyginti su mūsiške, neturinčia pasaulinio garso vardų. O, vis dėlto, rasime ir išviršinai skurdesnėje mūsų literatūroje tokių mums vertenybių, kurių veltui jieškotume anose turtingosiose. Mes išvysime čia savo gimtąjį kraštą, kuriame augome, vargome ir linksminomės, ir kuris dabar mums liko kaip graži nepasiekiama svajonė; išgirsime ošiant savąsias girias, pilna krūtine atsikvėpsime gimtųjų laukų oro; matysime sruvenant platųjį Nemuną ir vingiuojant srauniąją Dubysą; vaikštinėsime savųjų miestų gatvėmis, užeisime lietuviško kaimo šiaudinėn pastogėn; vėl pajusime, kuo sielojosi mūsų krašto žmonės, ko siekė ir dėl ko kovojo, kuo džiaugėsi ir dėl ko liūdo, kaip gyveno ir kaip mirė... Ir galėsime nuoširdžiai pakartoti tuos elementariai paprastučius žodžius, kuriuos 1887 m. parašė Mužiks (slapyvardis):

O, lietuviška knygele,
Kaip maloni man tu esi...

HENRIKAS NAGYS

RUDENS LIETUS

Drėgnoje alėjoj atsispindi
susigūžę medžiai milžinai;
apkabinę verkiančius žibintus,
šnabžda jie ir supasi liūdnai.

Drumzlini šaligatvių upokšniai
neša peteliškes ir lapus.
Tolumoj kriokliai malūnų šniokščia,
sukdami putojančius ratus . . .

Plaukia vasaros žiedai ir žodžiai
ir mergaičių juokas pasroviui . . .
Miesto akys pilkos ir nuobodžios,
sklidinos lietaus lašų gelsvų . . .

KARALAITĖ

Pilkam mieste ir vakaro tamsoj
praėjo ji, kaip saulės spindulys, pro mano langą.
Pašaukt norėjau ją. Paliesti ranką
ir tyliai pasakyti jai: — Sustok!

Ateik, užtiesk vėsiais plaukais man veidą,
ir paskandink savų akių žvaigždes
manų ištroškusių akių gelmėn . . .
Man taip nubodo niūrūs, rūškanoti dangūs!

Skurdžioj gatvelėj sutrupa vežėčių aidas —
ir sminga man širdin, lyg juoko geliančio ledai.
Pilkam mieste, migloto vakaro drėgmėj
tu sutirpai, kaip saulės spindulys už mano lango...

KAZYS BRADŪNAS

ŠVENTOJI VERSMĖ

Prie gruoblėto ąžuolo rymoja
Girių Dievas veidu mediniu
Samanotas Girių Dievo kojos
Plaujamos šventųjų vandenų.

Į tą versmę tyrą, stebuklingą
Aš rankas pavargusias tiesiu —
Ir jėga pavasario audringa
Plaukia nesuvaldoma tamsiu

Labirintu atgaivinto kraujo,
Plaukia liūtim karšta, laukine . . .
O jaučiu — tai žemė atnašauja
Girių Dievo garbei ir mane.

NEBAIGTOJI ODĖ ŽALČIUI

Tavo kūnu dieviškai lanksčiu
Brangakmeniu žybčioja žvynai.
Tu, kursai ties protėvių slenksčiu
Įnamiu tiek amžių gyvenai,

Kurs Čiurlionio drobėje žalsvoj
Virš pasaulio rutulio skrendi,
Kol galva saulėleidžio liepsnoj
Prie pat aukuro pakyla išdidi,

Žilvine, karaliau gilumų,
Su šviesia gyvybės karūna . . .
Tavo žvilgsnio palaptingumu
Perverta nutyla man daina . . .

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS

NERAMI PAVASARIO DIENA

Šiandien dar kartą, kaip kadais, apsikabinęs vėjas sekė gatvėmis,
Kai aš savy ėjau laukais, vandenyje ir saulėje patvinusiais
Ir neramus sėdėjau prie skeveldrų malūnėlio, ten ant kranto paliktų,
Jis puolė nirtulingai ūždamas, mane ties mano durimis pamatęs,
Ir atėmė jaunystės troškuliu suskambusius raktus.
Ir ėmė šaukti, kad name gimtajam laukiančios manęs ant stalo paliktos žibuoklės,
Kad vaza dūžtanti iš skausmo apleista jau ištisus metus,
Kad namuose gyvena vėjai ir sugrįžę paukščiai kalbą su vaiduokliais,
Ir beldžias į duris, norėdamas įeit, pavasario lietus.

Tada aš vėl ėjau namo, paėmęs su savim sulaužytą, mažytį malūnėlį;
Tenai sustojau, paliečiau sienojų —
Ir prisiglaudęs taip ėmiau klausyt.

Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas ir Alfonsas Nyka-Niliūnas

D. Šulaičio nuotr.

Tuomet į saulės spindulius langinės, tartum milžiniškos akys, atsivėrė,
Ir ėmė lietis iš namų tamsos vaikystės ilgesys.

O ten aš pats apsikabinęs Guliverą tamsoje sėdėjau,
Sapnuodamas iš knygų miestus ir gatves,
Ant kelių sau geltoną popierinį paukštį pasidėjęs
Ir susvajotas jo sparnams erdves.

Arba vandens ūžimo sužeistas klajojau su purienomis alksnynais,
Lanksčiųjų upės rankų apkabintas ir prie kūno spaudžiamas karštai,
Bet prie manęs, tartum negyvas paukštis popierinis,
Gulėjo malūnėlis, mėlynais sparneliais palaužtais.

Tada ir vėl mane užvaldė šaltas kasdienybės kvapas,
O dantyse vėl pasijuto žemės vaisių skonis, taip viliojančiai kartus,
Kadais vieninteliu maistu manajam kūnui tapęs —
Ir aš vėl pamačiau ant žemės gulinčius raktus.

1946

SIENA

Ant sienos supasi liūdnai ir skrenda
Ritmingas lapų krintančių fontanas . . .
Šventoriuje niūniuodamas kaštanas
Spalvingoj rudenio dainoj paskendęs,

Ant sienos sėdintį mane suranda,
Ir ant šviesios galvos lapus geltonus . . .
O pirmas rudenio sonatos tonas
Iš skambančios platybės neišbrenda —

Ir dunda raudonasis girių būgnas
Po mėlyno dangus skaidrias bedugnes,
Raudodamas širdy ir kaštane.

O man tenai taip gera, pasirėmus
Į milžiniškus chorizonto rėmus,
Sapnuot auksinių lapų fontane.

1947

POPIEŽIAUS PIJAUS XII ASMENYBĖ

(72 METŲ AMŽIAUS IR 9 METŲ VAINIKAVIMO PROGA)

JONAS MATUSAS

Pijus XII-sis yra romėnas iš pačios Romos. Ana, savo 1899-ais metais laikytų primicijų atminimui jis klasikine lotynų kalba atsispausdino gražų pergamentinį atmenamąjį raštelį, kuris prasideda žodžiais: „Eugenio Pacelli Romanus“, atsieit Pacellis romėnas. Romėnas geriausia prasme. Atrodo, jog Pijus, nelyginant kaip Kristaus Bažnyčios formuotojas, aukštojo mokslo apaštalas Paulius, brėžte pabrėžia savąjį romėniškumą. Būdamas kardinolas ir valstybės sekretorius, jis laikė įžanginę paskaitą Romos Studijų Institute — apie Romos miesto šventąją paskirtį. Ano meto nuotrauka jį rodo prieš aukštuosius klausytojus, iš tikrųjų sakysiu, didžiojo kalbėtojo Cicerono laikysenoje: dėstoma mintis veidą pavertė marmuru, o išvadų jėga dešinę ranką ištiesė klasikiniam mostui. Kas gi pagaliau tas romėniškumas? — Tik dviem žodžiais tariant: pareigos giliausias supratimas ir įsisąmoninimas. Žinoma, tai reiškiasi jau išviršine išvaizda, drabužiais. Visi diplomatai, kaip susitarę, pabrėžia, jog nuncijaus Pacellio sutana ir apsiaustas visuomet būdavę be priekaišto. Tačiau pilniausiai romėniškos dorybės sušvinta tik pavojaus metu. Tai buvo 1919-ais m., kai München'e raudonos vėliavos paskelbė „Bavarijos Darbininkų ir Kareivių Respubliką“. Bavarijos vyriausybė pabėgo į Bambergą. Ja pasekė svetimi diplomatai ir žymieji vietiniai valdininkai, pramonininkai ir prekybininkai. Bet Brienner gatvėje pasiliko nuncijus Pacelli, tuomet jau vyskupas. Jis norėjo pagelbėti vargo ir siaubo ištiktiems miesto gyventojams. Štai vieną gražią dieną į vyskupo prieškambarį įsilaužia 7 raudonarmiečiai, pasiųsti raudonųjų generolų Wredse's ir Trollerio — rankose revolveriai ir durklai. Ant slenksčio gi į butą — Pacellis, viena ranka laikosi auksinio kryžiaus ant krūtinės, susikaupęs, ramus, bet akys, tos akys žiba brilijantais. Vokiečių bolševikai rėkia nesavo balsu, graso mirtim, reikalauja pinigų ir sunkvežimio — Romos gi atstovas tėviškai įtikinėja, bet iškalbingiausios tai jo akys. — Ką jos sako? — „Kame aš stoviu, iš čia nesitrauksiu. Nesitrauksiu nei vienos pėdos, nesitrauksiu prieš jokią valdžią!“ — Ir ginklai nusileido prieš granitu pavirtusį šv. Petro romėną, romėną su brilijantinėmis akimis. Bet dar ne viskas. Ant rytojaus raudonoji komendantūra pakartoja puolimą. Kulkosvaidininkai apstoja Pacellio namą, paleidžia jau pirmuosius šūvius. Šį kartą išgelbėjo Italijos karo attašė, rittmeisteris de Luca, kuris, rizikuodamas gyvybe, įsibrovė pas komendantą Egehöferį ir, tik pagrasinęs italų divizijomis Tirolyje, veržte išveržė nežmoniško įsakymo atšaukimą. Taip savo atsiminimuose 1939-ais m. aprašė patsai de Luca „Il Messaggero“ laikraštyje. Pacellis apie savo akistatą su mirtimi nieko neprasitarė savo artimiausiems asmenims. Tik Gasparri žymiai vėliau juos painformavo.

Ką daugiau būtų galima pasakyti apie Pijaus taurųjį romėniškumą? Vieną kartą Šveicarijos rašytojas ir žurnalistas Otto Walter buvo audiencijos pas Pacelli, kaip valstybės sekretorių. Svečias įsikarščiavo ir sauvališką, teisės nepaisančią valdžios sistemą pavadino „tiesiog kiaulyste (Schweinerei)“. Kardinolas, valstybės sekretorius, nuo tokio stipraus žodžio vos pastebimai sudrebėjo, bet tuoj nusišypsojo ir pradėjo žaisti pirštais, vadinasi, užsimiršusiam autoriui iš širdies atleido.

Pijus yra ne tik diplomatas, bet ir mokslininkas. Turi abiejų teisių (bažnytinės ir civilinės) ir filosofijos doktoratus. Romos Appolinaxe yra 8 metus dėstęs bažnytinę teisę ir 5 metus akademijoje dei Nobili Ecclesiastici tarptautinę teisę ir bažnytinę diplomatiją. 1909-ais m. buvo kviečiamas į Vašingtono universitetą viešajai ir romėnų teisei dėstyti. Jo mokslinio darbo apvainikavimas tai sekretoriavimas Komisijoje Bažnyčios naujajam teisynui paruošti. Kardinolas Gaspari ir jis padarė iš tikrųjų negalimą darbą: jau 1917-ais metais išspausdino sakytą teisyną (Codex Juris Canonici). Atseit, veikalą, kurį profesoriai specialistai laikė neįmanomu, mat, reikėjo peržiūrėti tiek daug spausdintų ir rašytų veikalų, begales popiežių paskirų dekretų ir kongregacijų sprendimų, pagaliau viską suderinti, atsižvelgiant į pulsuojantį Bažnyčios gyvenimą, kuriam atstovauja visame pasaulyje pasklidę vyskupai ir jų teisininkai. Čia dar tiks žodelis apie Pijaus XII-jo mokslo metus. Puspenktų metų įstojo į pradžios mokyklą, o devynių — į Lyceo Visconti, t. y. gimnaziją. Tai grynai valstybinė bei pasaulietinė įstaiga. Ir tai, nors Marcantonio Pacelli jau Pijaus IX-jo laikais buvo Bažnyčios įstaigų advokatas, o jo sūnus ir popiežiaus tėvas Filippo Pacelli net tokių advokatų kolegijos dekanas. Mat Eugenijui norėta suteikti solidus klasikinis išsilavinimas. Kadangi jaunuolis dėl silpnos sveikatos negalėjo lankyti seminarijos Collegio Capranica, tai jis kunigu pasiruošė, iš namų lankydamas Gregoriaus universitetą ir akademiją Appolinare. Ši pastaroji yra išleidusi kelias kartas garsių mokslininkų.

Bažnytinė diplomatija yra Katalikų Bažnyčios, kaip visą pasaulį apimančios organizacijos, apologija valstybinėmis ir tarptautinėmis priemonėmis. Šioje srityje pasaulinėmis garsenybėmis yra buvę, be paskutinio šimtmečio garsiųjų popiežių, kardinolai valstybės sekretoriai Consalvi, Lambruschini, Rampolla, Gasparri. Jiems lygus ir Eugenijus Pacelli. Apaštalinės diplomatijos tarnyboje jis yra buvęs prie Leono XIII-to, Pijaus X-to, Benedikto XV-to ir Pijaus XI-to, pradėjęs žemiausiuoju ir baigęs aukščiausiuoju laipsniu. 1917. V. 13 patsai popiežius Benediktas Pacellį Mykolo Angelo oru alsuojančioje Siksto koplyčioje įšventino vyskupu ir čia pat suteikė arkivyskupo poaukštį. Tai kilniojo romėno paruošimas šuoliui į pat kunkuliuojantį kraujų, ir tai žmonių krauju kunkuliuojantį tarptautinės politikos katilą. Kaip tas velnio katilas užkurtas, jaunasis diplomatas stebėjo iš visai arti, nes dar 1912-ais m. Pijaus X-jo buvo paskirtas sekretorium kongregacijos nepaprastiems Bažnyčios reikalams. O pat pirmais karo mėnesiais naujasis popiežius Benediktas Pacelliui pavedė suorganizuoti tarptautinę įstaigą visų kraštų karo aukoms pagelbėti. Karo belaisviai, sužeistieji, jais pasikeitimas, jų korespondencija, šelpimas, lėktuvų veikimo apribojimas, net intervencija naudai pasmerktųjų mirti už šnipinėjimą ... prie tų visų darbų įstaigos organizatorius pridėjo savo ranką. Bet kai Pacellis Vatikano koplyčioje ties milžinišku paskutinio teismo paveikslu gavo arkivyskupo titulą, jis buvo numatytas esmingesnėms pareigoms. Užgesinti karo velniavą — jo uždavinys. Su tokiomis instrukcijomis nuncijus Eugenijus Pacellis 1917. V. 25 atvažiavo į München'ą, kaip pasiuntinys prie Bavarijos vyriausybės. Mat tuomet tarp paties Reicho ir popiežiaus oficialių santykių nebuvo. Tą vasarą jaunasis arkivyskupas dirbo tikrą rugiapjūtės darbą: susitiko su Vokietijos kaizeriu Vilhelmu II-ju, su Austro-Vengrijos kaizeriu Karoliu ir iš eilės su keliais Vokietijos kancleriais. Viskas sukosi apie taikos sąlygas; Pacellio pasikalbėjimų rezultatai bematant pasiekė Londoną ir Paryžių. Iš tų šiaudų nebuvo grūdų, kadangi nuolaidų nenorėjo daryti pirmiausia Berlynas, o paskui nei Londonas su Paryžium. Apie Pacellio taikos pastangas yra rašęs patsai kaizeris Vilhelmas (Ereignisse und Gestalten 1922) ir socialdemokratas Philipp Scheidemann (Papst, Kaiser und Sozialdemokratie). Eugenijus Pacellis su visa romėniška energija metėsi į pakitusį pokarinį pasaulį, kad patikrintų Kristaus Įstaigai prideramą vietą. Kas nebuvo galima Vokietijos imperijoje, tariant kaizerinėje Vokietijoje, greitai padaryta Vokietijos Respublikoje — 1919. VI. 30 Pacellis, kaip iš viso pirmas nuncijus Vokiečių valstybei, buvo priimtas prezidento Fridriko Eberto, buvusio rimoriaus. Dar daugiau, po dešimt metų pasirašyta konkordatas su Prūsija, vokiečių protestantizmo ir imperializmo avangardu, o 1933-iais metais — ir su pačiu Reichu. Kas ėjo toliau? — 1934 m. Eucharistinis Kongresas Argentinos Buenos Aires'e; 1935 m. pasaulinis jubiliejus Liurde ir 1937 — ais šventinimas katedros Mažajai Teresėlei Lisieux; 1936-ais lankymas Amerikos Jungtinių Valstybių; 1938-ais Eucharistinis Kongresas Budapešte, — visose tose senojo ir naujojo pasaulio šalyse popiežiaus vardu sveikino kardinolas valstybės sekretorius Pacelli, ir tai sveikino vietos žmonių kalba. Reikia dar pridėti Šveicariją, kame dažnai atostogaudavo, ir Angliją, kurią dar 1911-ais metais aplankė su Pijaus X-to delegacija Jurgio V-to vainikavimo iškilmėms. Taigi dabartinį Bažnyčios Vairuotoją matė Berlynas, Paryžius, Londonas, Budapeštas, Bernas, Vašingtonas, New Yorkas, Buenos Aires, Rio de Janeiro... Tarytum numanydadas Amerikos, t. y. viso to kontinento būsimą vaidmenį tarptautiniam gyvenimui, ypačiai gi Katalikų Bažnyčiai, šv. Petro Palikimo valstybės sekretorius ypatingai tamprius santykius užmezgė su stambiausiais to žemyno kraštais — Jungtinėmis Valstybėmis, Argentina ir Brazilija. Dėdės Samo žemėje išbuvo ištisą mėnesį. Aplankė New Yorką, Wašingtoną, San Francisco ir visą būrį kitų miestų, vizitavo 12 bažnytinių provincijų, matėsi su 4 kardinolais ir 79 vyskupais. Iš viso, sausuma ir oru, sukorė 25.000 kilometrų. Ir kokie širdingi užmegztieji saitai! — Prezidentas Rooseveltas vežioja jį specialiu traukiniu ir savuoju automobiliu, drauge pietauja. New Yorko Fordhamo un-te pasako kalbą ir gauna garbės doktoratą. Waschingtono un-to iškilmėse prisimena kad kaip tik čion jį vysk. Shahanas maždaug prieš 30 metų kvietęs profesoriauti. New Yorke iš Empire-State-Building'o 102-tro aukšto apžvelgia visą dešimtmilijoninį miestą ir tyčia pervažiuoja 17½ mylių ilgio Triborough tiltą. Perskrodęs žemyną lėktuvu, San Franciske pašventina Bay-Bridge. Jo prašomas, lėktuvo pilotas turi apsukti Niagaros krioklį, kurį ir visą milžinišką kraštą šv. Petro ir Pauliaus romėnas palaimina. Amerikos laikraščiai pirmuose puslapiuose sieksninėmis raidėmis skelbė: „Cardinal Pacelli's slying!" (Kardinolas Pacelli lekia!). O Argentinoje, o Brazilijoje? — Buenos Aires palaimina, iškilęs į orą lėktuvu. Kai sėda į laivą, sustaugia visų laivų ir fabrikų sirenos, pakyla į orą tūkstančiai karvelių... su Argentinos ir popiežiaus spalvomis. Brazilijos sostinėje Rio de Janeiro kalba parlamente ir aukščiausiame teisme. Grįžęs į Romą, tas moderniškas Paulius iš savojo suvereno Pijaus XI-to gavo štai kokį adresą:

„Pius P.P. XI. Carissimo Cardinali suo Transatlantico Panamericano Eugenio Pacelli feliciter redeunti. 1936. XI. 14" (Popiežius Pijus XI. Laimingai sugrįžusiam savo mylimiausiam, transatlantiniam, panamerikiniam kardinolui Eugenijui Pacelli).

Argi dabartinis Kristaus amžinojo palikimo saugotojas, visą amžių triūsdamas prie švelnaus, kaip šilkas, ir tampraus, kaip plienas, apaštalų tinklo, tinklo, aprėpiančio visas penkias pasaulio dalis, nebūtų susidūręs su milžiniškos Rusijos reikalais? — Popiežinėje Romoje jis, dar jaunas užsienių skyriaus valdininkas, bus girdėjęs, kad caras Mikalojus I, 1845-tų m. gruodžio mėnesį lankydamas Vatikaną, buvęs parblokštas šv. Petro aikštės vaizdo ir sušukęs: „Dievulėliau! Tokioje aikštėje juk galėtų visa armija manevruoti..." Ir dar, kad tas „patsai vienas valdantis", anot rusiško, samoderzecas caras, vizituodamas Grigalių XVI-jį, pabučiavęs jam žvejo žiedą. Eugenijus Pacelli praktiškai su mįslinguoju šiaurės kraštu susidūrė 1915-ais metais, kai organizavo karo aukų gelbėjimą. Kai reikalas valstybės sekretoriaus Gasparrio ir jo, t. y. nepaprastų Bažnyčios reikalų sekretoriaus, buvo paruoštas, Benediktas XV-as kreipėsi į Austro-Vengrijos imperatorių, kad pakeistų mirties bausmę už šnipinėjimą pasmerktam rusų žurnalistui Dimitrijui Jančevskiui. Jam ir dar 7 nuteistiems prašoma malonė buvo suteikta.

Kai 1929-tų m. pabaigoje Eugenijus Pacelli, paskirtas kardinolu ir valstybės sekretorium, turėjo palikti Vokietiją, laikraštis Deutsch-Evangelische Korrespondenz prasitarė, girdi, tas vyras yra papabilis, t. y. tinkamas būti popiežium. Vadinasi, tokis pranašavimas pirmiausia paleistas protestantų sluogsnių. Tačiau kame yra tas Pacellio tinkamumas? Ar kad jis iš arti stebėjo didįjį pasaulinį karą ir kad asmeniškai pažinojo vienus ir viską žinojo apie kitus jo politikus, ar kad dalyvavo pastangose neleisti jam kilti ir paskui nutraukti, ar kad romėniška energija pasinėrė pokarinio pasaulio atkūrime, ar kad pagaliau jautė visas spyruokles, kurios grasė užkurti antrąjį pasaulinį gaisrą? — Ne ir ne. Juk popiežių istorija težinojo vieną vienintelį atsitikimą, kuomet valstybės sekretorius tapo Katalikų Bažnyčios Galva. Priežastis yra kita. Dar lankydamas pradžios mokyklą, jis, eidamas į pamokas ir grįždamas namo, visuomet pakeliui užsukdavo į koplyčią Madonna della Strada, kame kalbėdavosi su Marija po valandą ir ilgiau. Kai 1936-tų metų rudenį Eugenijus Pacelli įžengė į New Yorką, sensacijomis mintą Amerikos žurnalistai spėjo, jog garsusis Romos diplomatas mėgins paveikti prezidento rinkimus ar šoks organizuoti prieškomunistinį frontą. Dėl to jie Svečio Kardinolo neatleido nei iš pėdos. Pacellis su kardinolu Hayes suka į šv. Patricko katedrą — jie paskui. Ką jie regi? — Didingasis valstybės sekretorius tiesiai žengia prie Sacred-Heart (Švenčiausios Širdies) altoriaus, čia klaupiasi ir visas pavirsta viena malda. Jungtinių Valstybių svarbiausiojo miesto laikraštininkai dar niekuomet nebuvo matę taip besimeldžiančio vyro... Jie kvočia stewardess'a lektuvo, kuris su Pacelliu perskrodė skersai Amerikos žemyną. Ir vėl nusivylimas: Romos diplomatas ant savo mažosios mašinėlės be perstojo rašėsi kalbas, pamokslus ir darbą pertraukdavo tik Rožančiui kalbėti. Tai čia glūdi svarbiausioji paslaptis.

Antroji paslaptis jau kitokio pobūdžio. Tarnaudamas smulkiu valdininku ypatingųjų reikalų skyriuje, Eugenijus Pacellis, atitrūkdamas nuo darbo, katekizuoja vaikus, sako pamokslus, darbininkėms veda rekolekcijas. To širdies darbo jis nemeta nei atostogaudamas Šveicarijoje, nors tuomet turėjo Bavarijos nuncijaus vardą ir nešiojo arkivyskupo drabužį. Pakeltas kardinolu ir apleisdamas Berlyną, jis nesigėdi atsisveikinti prieglaudos našlaičius muzikantus. O kas įvyko per Buenos

Aires Eucharistinį Kongresą? Po pamaldų kardinolas valstybės sekretorius ruošiasi eiti iš katedros, bet sumišę šeimininkai jam pataria nepastebimai išeiti pro užpakalines duris, girdi, kažkokia vargšė moteris su mažu kūdikiu niekaip nesiduoda pašalinama nuo iškilmingojo portalo, ji norinti mažutėliui specialaus palaiminimo. Kardinolas Pacelli tik nusišypso ir patraukia pro tą pavojingąjį portalą. Prisiartinęs prie moteriškės, jis ne tik palaimina vaikelį, bet paima jį ant savo rankų.

Dar esama ir trečiosios priežasties. Tai nesišalinimas nuo žemųjų sluogsnių, nuo darbininkų. Jau pastoracija suartina su prastais žmonėmis, o ją būsimasis popiežius mėgo nuo pat kunigavimo pradžios. Nuncijaudamas Vokietijoje, jis beveik kasmet važiuodavo pasilsėti į Šveicarijos Rorschachą. Tame kampelyje jis nesipuikindavo kalbėti su ūkininkais... apie karves. 1937 m. jis, važiuodamas į Lisieux, išlipęs Paryžiaus stotyje, širdingai paspaudė ranką prancūzui lokomotyvo vadovui. 1927-ais m. Pacellis aplankė Vokietijos pramonės sritį. Gelsenkirchene II, apžiūrėjo milžinišką plieno liejyklą Hoesch, bet čia pat nusileido ir po žeme pas angliakasius. To liko beveik neįtikimas atminimas — fotografija, kame arkivyskupas nuncijus stovi tų tikriausia prasme juodųjų darbininkų tarpe su jų trumpais drabužiais, kalnakasio žibintu ir lazda. Rytojaus dieną Katalikų Suvažiavime Dortmunde jis pasakė kalbą, džiaugsmingai pritariamas per trisdešimt tūkstančių darbininkų. „Kai tik aš padėjau koją ant šio krašto „raudonos žemės“... tuojau išvydau dūmuojančius kaminus, tarškančius angliakasių įtaisus, žioruojančias aukštąsias lydymo krosnis ir iš visų pusių mane aptvino mašinų ir geležinių kūjų daina... Tuojau prieš mano dvasią iškilo tie nesuskaitomi tūkstančiai, kurie masiniai eina baudžiavą ir minta kieta savo darbo duona. Savo akimis pamatęs, kaip dirba angliakasiai ir geležies liejikai, aš dar stipriau ir skausmingiau pajutau vargingą darbininko likimą, kame taip maža džiaugsmo ir taip visi ištroškę paguodos... Ne tai, kad Bažnyčia turėtų pareigą ūkinį vadovavimą perimti. Tačiau ji skelbia nepajudinamus dorinius dėsnius, kurie švyturiais iškyla virš visos socialinių problemų jūros. Katalikiška idėja iš darbininko reikalauja, kad jis garbingai ir sąžiningai atliktų savo pareigas, bet taip pat jo krikščionybės dvasioje dirbamam darbui ji įspaudžia žibantį kilnumo ženklą, ženklą luominio darbo, kurio Dievas nori ir kurį jis pašventė. Kaip tik dėl to būtų priešinga giliausiai krikščioniškos minties esmei, jei dirbantis žmogaus brolis būtų pažemintas iki ūkio vergo bei jojo objekto. Ot, iš čia vėl kyla reikalavimas, kad ūkis išpildytų savo dorinę paskirtį, būtent tarnautų visiems tautiečiams, kiekvienam duotų vietos žmoniškai gyventi, leistų džiaugtis kuklia laime prie savojo židinio savajame namelyje“. Bet gal popiežiaus paaukštis, paaukštis, kuriam kas gyvas smilko, pakeitė Pacellio laikyseną? — Žurnalistai iškvotė jo kirpėją. Pasirodo, naujasis popiežius nuolat jį bara, kam ateina ne darbo kostiumu, bet elegantiška eilute. Pijus XII-sis (jis barzdą skutasi patsai) vieną kartą tam italui aiškino, girdi, elektrine mašinėle galima esą skustis visai be muilo. Profesionalas kirpėjas nenorėjo tikėti: „Žiūrėk!“, pasakė Pijus, ir atkreipė savo švarutėlį žandą . . .

Gal kas sumotų paklausti apie dabartinio Ganytojų Ganytojo santykį su menu. Klausimas iš tiesų įdomus. Leonas XIII-as buvo puikus poetas, kurio kūriniais gėrėjosi tokis Stefan George. O Pijus IX-sis smuiku griežė artistiškai. Ar griežia dabartinis Pijus? — Apie dabartį nėra jokių žinių. Bet kad seniau griežė — tikras faktas. Eugenijus Pacelli įšventintas kunigu 1899-ais metais. Po poros metų, pasiryžęs kilnųjį kunigą kviesti į ypatingųjų reikalų skyrių, į Pacelių šeimos butą pasibeldžia monsignoras Gasparri. Mažas sumišimas — Eugenijus padeda į šalį smuiką, o sesuo mandoliną, kuria pritarė brolio virpančioms stygoms. Smuikininkas Eduardo Sinatra pasakoja apie tuos laikus, kai Pacellis dirbo valstybės sekretoriate, kad jis tą švelnių bruožų jauną kunigą dažnai matydavęs intymiuose šeimyniniuose koncertuose, ypačiai sekmadieniais.

Lietuvis iki šiol nieko negirdėjo apie Pijaus XII-jo santykius su jojo tėvyne. Iš viso, ar tokių būta? Taip, būta. Tik jie neištirti, o dalykas vertas nuodugnios studijos. Kai per didįjį karą Eugejinus Pacelli vadovavo organizacijai karo aukoms pagelbėti, 1916—1917 m. pašalpų gavo ir Lietuva. Jo laikais buvo pravestas Lietuvai aukų rinkimas viso pasaulio katalikų bažnyčiose, kas žinoma „Lietuvių Dienos“ vardu. 1917. V. 25 apleidęs Romą, ir atvykęs į München'ą kaip nuncijus, Pacellis ne vieną kartą susidūrė su lietuvių klausimu. Birželio pabaigoje Vilhelmui II-jam įteikė Benedikto XV-to laišką, kuriame viena taikos sąlyga eina reikalavimas, kad Vokietija atsisakytų užimtų kraštų. Tuomet visa Lietuva buvo vokiečių karinėje valdžioje. O to paties popiežiaus VIII. 14 pasiūlymas visiems kariaujantiems jau aiškiai mini „Lenkijos senosios karalystės dalis“, kurios turi būti laisvos nuo aneksijos. Žinoma, čia apimama ir Lietuva. 1918—1920 m. Lietuva atgauna nepriklausomybę. Kadangi reikėjo pašalinti vokiečių okupacija, o popiežiaus atstovu Vokietijai buvo Pacellis, tai nevienas klausimas buvo svarstomas jo raštinėje. Jį lankė ir Lietuvos atstovai. Buvęs prezidentas A. Stulginskis maloniai prisimindavo, kad po vizito pas nuncijų Pacellį, tas jį šaltuoju metų laiku išlydėjęs į rūbinę ir, kol lietuvis susigriebė, aukštasis šeimininkas jam jau buvo užmetęs ant pečių paltą. Įdomu, jog vienas nuncijų Lietuvai buvo parinktas iš Pacellio bendradarbių: München'o nunciatūroje dirbo uditore monsignore Schioppa. Visi lietuvai, kurie tik buvo privatinėje Pijaus XII-jo audiencijoje, negali atsistebėti jojo nepaprastu švelnumu ir malonumu. Tiek mūsų vyskupai, tiek mūsų ministeriai. Kai prieš pat II-jį pasaulinį karą Vatikane buvo priimtas užsienių reikalų ministeris Urbšys su žmona, tai šioji, atseit Marija Urbšienė, Lietuvos Istorijos Dr-je žiliems ir jauniems istorikams apie dabartinį Pijų išdrožė tikrą panegiriką. Ir dabar Pijus XII-sis akylai seka lietuvių reikalus. Beje, jis paskyrė abu jaunuosius Lietuvos vyskupus.

Išrinktas Kristaus Vietininku, Pijus XII-sis iš Siksto koplyčios, nemirtingojo Mykolo Angelo pasaulio sutvėrimo ir paskutinio teismo šešėliuose, 1939. III. 4 pasakė pirmąją kalbą visam pasauliui, kalbą paties parašytą. Čia dvelkia apaštalų žvilgio plotis ir apaštalų širdies gerumas. Kertiniais veikimo stulpais paskelbiama: misijos pagonių kraštuose, katalikų akcija ir taika. Be to, kiekvieną gaute pagauna du posmai:

„Mes medžiame visiems mūsų sūnums visame pasaulyje, pirmiausia neturtingiems ir ligoniams, antžemiškos jėgos ir dangiškos paguodos.

Tačiau mūsų dvasia kreipiasi ir į visus už Bažnyčios ribų esančius, nes Mes tikime, kad ir jie noriai priims Dievo pagalbą, kurios Mes savo malda iš gerojo, didžiojo Dievo ir visų žmonių Tėvo norime išprašyti šią iškilmingą valandą.“

ADORAMUS TE

Jul. Štarka

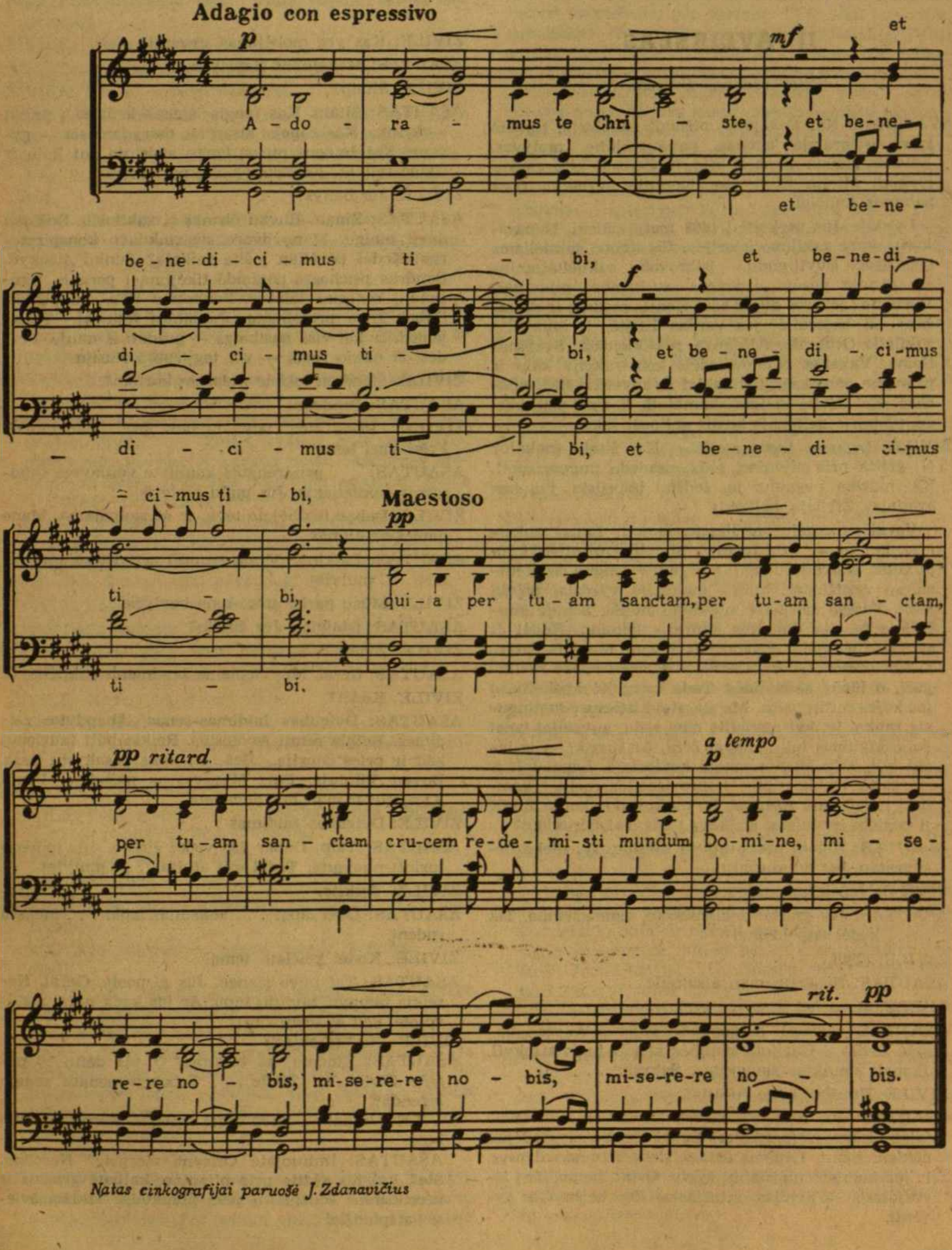
Adagio con espressivo
p
mf
et
A - do - ra - mus te Chri - ste, et be-ne-
et be-ne-
be-ne-di-ci-mus ti - bi,
f
et be-ne-di-
di - ci - mus ti - bi, et be-ne - di - ci-mus
di - ci - mus ti - bi, et be-ne - di - ci-mus
ci-mus ti - bi,
Maestoso
pp
ti - bi,
qui-a per tu-am sanctam, per tu-am san - ctam,
ti - bi.
pp ritard.
a tempo
p
per tu-am san - ctam cru-cem re-de-mi-sti mundum. Do-mi-ne, mi - se-
re-re no - bis, mi-se-re-re no - bis, mi-se-re-re no - bis.
rit.
pp

Natas cinkografijai paruošė J. Zdanavičius

ŽIVILĖ

ANTANAS ŠKĖMA

TRIJŲ PAVEIKSLŲ DRAMATINĖ LEGENDA

II PAVEIKSLAS

(Prieš uždangą Svajūnas)

SVAJŪNAS: Kai išsvajojau pirmąjį paveikslą, į mano galvą įsispraudė amžino pasikartojimo motyvas. Žmonės gimsta viens iš kito, ir viens iš kito gimsta įvykiai. Miršta Živilė su Gluosniu, o nauja pora pabunda kančiai.

Leiskite Jus perkelti į 1863 metų rudenį. Nepasakosiu antro sukilimo istorijos. Jūs žinote, sukilėliams nepasisekė išvyti gudų — įsibrovėlių, sukilėliai gniužo. (Anoje pusėje uždangos suskamba pijaninas) Viename Lietuvos dvare sėdi vieniša moteris ir skambina. Ji bajoraitė, jos vardas Živilė, ji laukia... sukilėlio Gluosnio. (Uždanga prasikleidžia. Svajūnas išeina. Vakaras. Scenovaizdžio konstrukcija kaip ir pirmame paveiksle, tik baldai ir apyvoka šitos epochos. Kai Živilė baigia skambinti, ji eina prie lango, už kurio geltonais lapais aplipusi šaka)

ŽIVILĖ: Lapuose šnera meilė... Kas šitaip šnekėjo? (Ji grįžta prie pijanino, sėda, pradeda improvizuoti. Kai muzika pagauna ją, žodžiai išsprūsta, lyg kas svetimas Živilėje kalbėtų)

Vargšė mergaitė mylimojo laukia. Lapai auksiniai, ir lapuose čeža lūkesys. Mergaitė užmiršo, kaip pilkuma sutirpdė dangų. Mergaitės dangus išsiplėtusiuose vyzdžiuose. Miškų tankmėje vyzdžiai priešą seka. Vargšė mergaitė mylimojo laukia. Senoje koplyčioje Marija dulkinus akmenis laimina. Kodėl Ji tyli, kai mergaitė valandomis klūpo? Mergaitė prašo vieno žodžio. „Gyvas". Bet . . . Marijos ranka sustingusi, o lūpos akmeninės. Tada mergaitė atsikelia, o jos kojos nutirpusios. Marija stovi ištiesusi sustingusią ranką. Ir, kai mergaitė eina sodu, auksiniai lapai čeža. Mylimas toli — lapai čeža. Ar sugrįš? — ir lapai tyli, kaip Marija senoje koplyčioje. Lapai tyli ir mergaitė verkia. (Šitos improvizacijos metu į kambarį tyliai įeina Ašautas. Po paskutinio akordo Živilė jį pastebi ir staigiai atsikelia.) Jūs čia! Girdėjote?

AŠAUTAS: Keletą paskutiniųjų sakinių. Aš nieko nesupratau, bet buvo gražu.

ŽIVILĖ: Jei nesupratote...

AŠAUTAS: Jūs gražiai deklamavote, man užtenka. Tik . . . . kodėl taip liūdnai?

ŽIVILĖ: (Tyli.)

AŠAUTAS: Nenorite man atsakyti?

ŽIVILĖ: Jums ne.

AŠAUTAS: (šypsosi) Kilmingasai bajore, Ašautai! Panelė Živilė iš Karijotų giminės nenori jums atsakyti. Ji myli smulkias žmogystas. Sakysim . . .

ŽIVILĖ: Nutilkit, pone Ašautai.

AŠAUTAS: Jūs mėgstate svajoti, tiesa? Ir . . . išsvajojate žmones. (patylėjęs) Lapai čeža . . . girdėjau deklamuojant. Lapams čežant sielą užtvindo ilgesys, ir jūs laukiate nuostabių žygių. O tuo tarpu jūsų išsvajotasis — kvailas entuziastas dar neišmokęs gyventi.

ŽIVILĖ: Kas yra mokėjimas gyventi?

AŠAUTAS: Mokėjimas slapstytis.

ŽIVILĖ: Šitaip?

AŠAUTAS: Šitaip. Kas žengia išpūsta krūtine į priekį — krinta. Kas ropoja atsargiai dairydamasis — gyvena. Kai žmogus pirmą kartą atsistojo ant kojų ir iškėlė rankas, jis pirmą kartą pralaimėjo.

ŽIVILĖ: Jūs bailys?

AŠAUTAS: Žinau. Buvau pirmas iš sukilusių. Sukišau daug pinigų. Mano dvare susirinkdavo konspiratoriai. Kodėl įsivėliau į šitą reikalą? Sunku atsakyti. Bendras psichozas pagimdė tikėjimą į pergalę, tikėjimą į senąsias laisves. Panorome būti sau ponais. Dabar kova pralaimėta. Priešinasi likučiai. Tenka laukti. Ir kai visa pasibaigs — pradėti iš naujo. Pradėti iš naujo reikš — vėl tegyvuoja Rusija.

ŽIVILĖ: Šiandien lošiate atdarom kortom?

AŠAUTAS: Pradedu.

ŽIVILĖ: Prieš kurį laiką buvau jūsų bendrininkė. Prieš kurį laiką . . .

AŠAUTAS: . . . persirengusi kaimiete veždavote šaudmenis sukilėliams. Jūs puiki moteris.

ŽIVILĖ: Dabar įkalbėjote tėvą, ir aš saugojama. Mano namai-kalėjimas.

AŠAUTAS: Laikinai. Mudu truputį nepasitikėjome jumis . . . (nutyla).

ŽIVILĖ: Mūsų parke stovi sena koplyčia.

AŠAUTAS: (staigiai) Jūs žinote?

ŽIVILĖ: Žinau.

AŠAUTAS: Gerai. Mes slepiame šaudmenis sukilėliams.

ŽIVILĖ: Kodėl?

AŠAUTAS: Dvigubas žaidimas-senas, išbandytas žaidimas. Reikia remti savuosius. Reikia būti tauriems, kad ir prieš istoriją. Bet . . . jums pasakysiu tiesą. Buvau Vilniuje. Pats Muravjovas pažadėjo. Ponui Karijotui ir man bus dovanota.

ŽIVILĖ: Dvigubas žaidimas . . .

AŠAUTAS: Taip. Dabar jūs viską žinote. Jūs moteris turinti nuojautą. Todėl esu atviras . . . (nutyla)

ŽIVILĖ: Tęskite.

AŠAUTAS: Čeža lapai . . . auksiniai lapai . . . Mėgstu rudenį.

ŽIVILĖ: Kodėl keičiate temą?

AŠAUTAS: Tai buvo įžanga. Jūs gi poetė. Gerai. Nereikia tampyti žavių lūpų. Ar jūs kada nors pagalvojote, kad aš turiu širdį?

ŽIVILĖ: Jūs? (juokiasi)

AŠAUTAS: Žinoma, aš beširdis. O vis dėlto... panele Živile . . . Živile . . . Tebeprisimenate senąją legendą?

ŽIVILĖ: Dažnai. Ji buvo drąsi moteris. Norėčiau tokia būti.

AŠAUTAS: Imituojate Orleano mergelę? Nereikia. Štai, kai jūs sėdite prie pijanino, kalbate gražius ir bereikšmius žodžius, o jūsų plaukuose žaidžia šviesos atspindžiai . . .

ŽIVILĖ: Patariu jums, pone Ašautai, rašyti eilėraščius.

AŠAUTAS: Kai šviesos atspindžiai slidinėja plaukuose ir kaklo išlenkime, noriu . . .

ŽIVILĖ: Gal keiskime temą.

AŠAUTAS: . . . noriu tavęs!

ŽIVILĖ: Pone Ašautai!

AŠAUTAS: Noriu tavęs. Būsi mano.

ŽIVILĖ: Ar gi?

AŠAUTAS: Laimėsiu tave. Tiesą sakant, beveik esu laimėjęs.

ŽIVILĖ: Tikite savimi?

AŠAUTAS: Susitariau su ponu Karijotu.

ŽIVILĖ: Bet su manim nesitarėt.

AŠAUTAS: Palenksiu tave vėliau. Rudens naktys ilgos. Matei mano žvakides? Žvakidėse supsis gelsvos liepsnelės, ir jų atšvaitai mirgės raudonmedžio sienose. Kai tu užsivilksi naktinį rūbą ir paleisi plaukus . . .

ŽIVILĖ: Draudžiu taip kalbėti. Išeik, pone Ašautai.

AŠAUTAS: . . . ir paleisi plaukus, nuo kilimo nukabinsiu . . . (juokiasi)

ŽIVILĖ: (su išgasčiu) Ką nukabinsit?

AŠAUTAS: (susivaldęs) . . . sudžiūvusią rožę. Vieną kartą nuskynėt ją parke, ir ji išsprūdo iš rankų, o aš pakėliau atminimui.

ŽIVILĖ: Netiesa. Mačiau jūsų akyse negeras kibirkštis. Ką nukabinsi, pone Ašautai?

AŠAUTAS: (sunkiai) Pasakiau. Sudžiūvusią rožę. (patylėjęs) Živile . . . Žinau, svajoji apie pakvaišėlį plikbajorį. Jis žus. Jį pagaus rusai. Sukilimas pralaimėtas. Mūsų apylinkės būrys gal apsuptas. Živile . . . Mano dvare nuostabi tyla. Tarnai vaikšto, kaip numirėliai. Matei mano parką? Į jį draudžiama įeiti. Laikau šunis, jie pikti, jų dantys aštrūs. Niekas negirdės mūsų meilės. Senos tuopos nešneka. Tarnai nešneka. Šimtamečiai paveikslai tyli.

ŽIVILĖ: Jūsų dvare nuostabi tyla.

AŠAUTAS: Kapinių tyla.

ŽIVILĖ: Kodėl jūsų dvare nesilanko svečiai?

AŠAUTAS: Mėgstu vienumą.

ŽIVILĖ: Kodėl jūsų dvare rėkia?

AŠAUTAS: Kas?

ŽIVILĖ: Apylinkės žmonės pasakoja: kartais jūsų rūmuose pasigirsta veriantis riksmas.

AŠAUTAS: Nesąmonė.

ŽIVILĖ: Pone Ašautai . . . (Į kambarį įeina Karijotas. Rankoje pypkė su ilgu kandikliu)

KARIJOTAS: Mūsė zvimbia.

AŠAUTAS: Kur?

KARIJOTAS: Mano kabinete. Sapnavau, ir ji suzvimbė.

AŠAUTAS: Rudeninės musės visada zvimbia. Prieš mirtį.

KARIJOTAS: Sapnavau gražų sapną. Mane nutarė rinkti Lenkijos karalium. Rzečpospolitos bajorų seimas. Susėdom visi. Pats kunigaikštis Oginskis pasiūlė: „Poną Karijotą rinkime karalium." Koks šauksmas pakilo! „Karijotą, Karijotą!" Ir, lyg tai susirinkome lauke. Mačiau, kaip plevėsavo šimtai vėliavų, ir kyšojo bažnyčių bokštai. Kuriam mieste tai galėjo atsitikti?

AŠAUTAS: Gal Krokuvoje?

KARIJOTAS: Galbūt. Šalia manęs stovėjo aukštas, riebus ponas ir visą laiką lankstėsi. Labai malonus ponas. Uždėjau jam ranką ant peties ir pasakiau: „Nesilankstyk, bičiuli! Kai mane išrinks karalium, paskirsiu tave vaivada." Tada suzvimbė prakeikta musė ir neišgirdau ką jis man atsakė.

AŠAUTAS: Ką nors malonaus, tikiuosi.

KARIJOTAS: Galbūt. A, ir tu čia, Živile! Kodėl tokia tyli? Gal kartais (juokiasi) jau . . .

ŽIVILĖ: Kas jau?

KARIJOTAS: Vadinasi, dar ne. Pone Ašautai, esi neryžtingas. Nejau turėsiu mokyti. Kai buvau jaunas, moterį laimėdavau per valandą. O tu sėdi pas mane savaitėmis. Taip, man pakakdavo valandos. Visų pirma mano akyse įsiliepsnodavo žlugdantis žvilgsnis. Tada paberdavau kelis komplimentus. Sakysim: „Jūsų eisena, kaip angelo, raškančio gėles." Arba „Kokia nuostabi jūsų kakta! Negali suprasti kur baigiasi moteriškumas ir prasideda kilnus protas!" Tai pasakęs galantiškai smukdavau ant kairiojo kelio, ir tuo pat metu mano galva bejėgiai nusvirdavo. Sekdavo prisipažinimas meilėje. Ir šitos valandos man užtekdavo moterims, kurių nemaniau vesti. Taip, vaikeli, prisipažįstu. Buvau merginininkas. O tu, pone Ašautai, sutikimą vedyboms savaitėmis nemoki išgauti.

AŠAUTAS: Nesu toks talentingas.

ŽIVILĖ: Galiu išeiti, tėve?

KARIJOTAS: Palauk. Sutvarkysime šitą intymų reikalą ir galėsi eiti. Kada judviejų vestuvės?

AŠAUTAS: Norėčiau, pone Karijotai, kuo . . .

ŽIVILĖ: Niekados.

KARIJOTAS: Sapnavau malonų sapną. Dar esu apsvaigęs, todėl neprigirdžiu, ką man sako. Klausiu: kada judviejų vestuvės?

ŽIVILĖ: Niekados.

KARIJOTAS: Niekados . . . kodėl, niekados?

ŽIVILĖ: Nemyliu pono Ašauto.

KARIJOTAS: Nemyli . . . Dieve mano! Tu šneki apie meilę. Mano vaikeli! Nejau turiu kartoti nuvalkiotą tiesą: pas moteris meilė gimsta po vedybų. Moteris įpranta mylėti. Žinoma, jei tavo motina, amžiną jai atilsį, būtų gyva, ji vaizdžiau tau išaiškintų. Juk ir ji manęs nemylėjo. Iš pradžių, žinoma.

ŽIVILĖ: Ir vėliau ji tavęs nemylėjo.

KARIJOTAS: Iš kur žinai?

ŽIVILĖ: Vieną vakarą . . . Vieną lietingą rudens vakarą tu sirgai, tėve. Iš miegamojo išėjo motina. Užverktom akim. Buvau devynių metų ir puikiai prisimenu, kaip lietaus lašai, lyg žvyras, plakė lango stiklus. „Ko verki" — paklausiau. Štai prie to paties lango stovėjome, kai motinos lūpos prasivėrė ir kelis kartus pakartojo: „Už ką jis mane kankiną? Nemyliu aš jo. Už ką jis mane kankiną? Nemyliu aš jo." Su baime prisiglaudžiau prie jos, ir motina apie ką kitą su manim prašneko. Ji mirė tą žiemą, mano motina apie ką kitą su manim prašneko. Ji mirė tą žiemą, mano motina. Mudu beveik nesikalbame, tėve. Tu visuomet turėjai savo rūpesčių, ir aš viena užaugau. Bet, gal dabar atsakysi: kas atsitiko mano motinai tą lietingą rudens vakarą?

KARIJOTAS: Nebeprisimenu.

ŽIVILĖ: Nebeprisimeni . . . Nenori atsakyti. Kodėl tu vedei, kiti man papasakojo. Tu vedei, kad praturtėtum. Mano motina buvo turtinga, taip. Per turtą troškai įsigyti garbę. Sapnuoji, kad tave išrinko Lenkijos karalium. Tau visuomet rūpėjo tapti jei ne karalium, tai bent karaliuku. Prieš sukilimą mokėjai prisigerinti rusams. Buvai „slaptasis patarėjas". Dabar, kai viskas žlunga, nori sugrąžinti praeitį. Štai su šituo savo bendrininku.

KARIJOTAS: (šypsosi)

ŽIVILĖ: Kodėl tą žiemą mirė mano motina?

KARIJOTAS: Keistas dalykas! Ruduo migdo mane. Tas lapų šnerėjimas, plieninis dangus, iš tolumos atplaukiąs aidas . . . Lyg visą laiką grotų švelni muzika. Tu šneki pernelyg garsiai, Živile. Šitaip šūkaujama pavasarį. Gali eiti į savo kambarį. Mudu su ponu Ašautu susitarsime dėl vestuvių termino.

ŽIVILĖ: Už pono Ašauto netekėsiu. (Lipa laiptais. Ašautas sustabdo ją).

AŠAUTAS: Valandėlę! Jūs temperamentinga. Pirmą kartą matau jus tokią. Vadinasi, ne tik liūdite. Jūsų akys — žarijos. Iš žarijų įsiliepsnoja ugnis. Pradžioje buvo ugnis. Pasaulis gimė degdamas. Ugnis padovanojo gyvybę ir ugnis padovanojo skausmą. Skausmas ir yra laimė. Aštrus, klykiantis skausmas. Noriu tavęs, Živile! (Živilė neatsako, ji lipa laiptais, įeina į savo kambarį)

KARIJOTAS: Ką jai šnabždėjai, pone Ašautai? Kiek supratau iš garsų, kažką aistringo. O ji neatsakė. Ji su charakteriu — Živilė.

AŠAUTAS: Pamokyk, pone Karijotai, kaip laimėti tavo dukterį?

KARIJOTAS: Tiesą sakant, kodėl tau prireikė mano dukters? Įsimylėjai?

AŠAUTAS: Ieškau pavėsio.

KARIJOTAS: Nesuprantu.

AŠAUTAS: Būsi vėl „slaptasis patarėjas“.

KARIJOTAS: Būsiu vėl „slaptasis patarėjas“!?

AŠAUTAS: Taip. Prieš mėnesį lankiausi Vilniuje . . .

KARIJOTAS: . . . ir Muravjovas pažadėjo . . .

AŠAUTAS: Atsimeni, turėjau gauti iš Petrapilio laiškų draugo, Muravjovui artimo karininko, tikslių žinių?

KARIJOTAS: Gavai laišką?

AŠAUTAS: Vakar.

KARIJOTAS: Ir?

AŠAUTAS: Laiku pasitraukėmė iš sukilimo. Klostosi neblogai. Skaityk. (paduoda Karijotui laišką)

KARIJOTAS: (skaito) Aukštai gerbiamas... Taip... ir jūsų kaimynui bajorui Karijotui bus dovanota ir grąžinta... Taip.

AŠAUTAS: Bet... senoje koplyčioje...

KARIJOTAS: ... senoje koplyčioje...

AŠAUTAS: Šiąnakt mudu visa įmesime į kūdrą. Užtenka remti bepročius.

KARIJOTAS: Šiąnakt įmesime. Rytoj judu susižadėsite.

AŠAUTAS? Rytoj... Dėkoju jums, pone Karijotai.

KARIJOTAS: Ar ordiną galėsiu vėl įsisegti?

AŠAUTAS: Galėsi, pone Karijotai.

KARIJOTAS: Puiku. Kai visa aprims, sekmadienį, juodbėrių ketvertas atveš mane į bažnyčią. Žmonės grūsis, ir bajorai stovės savo klaupkose. Eisiu iš lėto, ant krūtinės žėrės įstabusis šventos Onos ordinas. Mano klaupka netoli altoriaus. Moku melstis, kai daugelis žiūri į mane. Iškilmingai lenksiu galvą ir iškilmingai dėsiu kryžiaus ženklą. Kai kunigas užlips į sakyklą, pastebėsiu jo pagarbųjį žvilgsnį. Tą žvilgsnį pastebės visa bažnyčia. Visa bažnyčia sužiurs į mane. Klausysiuos pamokslo laisvai palenkęs galvą, o mano pakaušį svilins visuotinė pagarba. (patylėjęs) Tu geras vyras, Ašautai. Tik nesuprantu, kam tau prireikė mano dukters? Tu nemoki mylėti. Juntu tai. Ieškai pavėsio? Pats gali išsikovoti prideramą vietą.

AŠAUTAS: Tingiu nuolatos kovoti. Mėgstu ramybę, medžioklę ir...

KARIJOTAS: Ir?

AŠAUTAS: Ir paklusnumą.

KARIJOTAS: Girdėjau, kietai laikai savo žmones.

AŠAUTAS: Jei neklauso — plaku.

KARIJOTAS: Rykštėmis?

AŠAUTAS: Bizūnu.

KARIJOTAS: Pats plaki?

AŠAUTAS: Pats.

KARIJOTAS: Nepavargsti?

AŠAUTAS: Pailsiu. Kai pabosta migdanti ramybė, reikia išsiblaivyti. Ar girdėjai, kaip rėkia mušamas žmogus?

KARIJOTAS: Girdėjau. Labai nemaloniai rėkia. (eina prie lango)

AŠAUTAS: (sau) Bizūnas kybo mano miegamajam. Puikus senelio bizūnas. Žmogus rėkia, bet . . . tada jis gyvas. Skausmas išlaisvina jį. Atgimsta tikrasis žmogus. Žmogus — žvėris. Aš juokiuos iš mūsų dieviškumo. Trys kirčiai bizūnu ir... išsišiepia burna, kūnas raitosi liepsnodamas, o riksmas gyvuliškesnis už bet kurio gyvulio. Trys kirčiai bizūnu išmuš kilnumą ir pasitikėjimą savimi pačiam imperatoriui. Žiemos vakarai ilgi. Langai apšalę. Čirpia svirpliai. Girdžių žingsnius. Kaip gera jausti ramybę ir jausti, kad tuojau ją sudrums. Žmogų atveda į kambarį, ir jis žiūri gailiom akim, kaip tikras šuva. Matau apnuogintą kūną, žvakės liepsnoje jis šlykščiai geltonas. Trys kirčiai bizūnu ir... prasideda. Žiemos vakarai ilgi. Manęs laukia nuostabūs vakarai. Matau baltą, gležną kūną, jis nebus šlykščiai geltonas. Matau akis žarijas, iš jų tekės ašaros, ji maldaus, šliaužios prie mano kojų. Trys kirčiai bizūnu ir dar daugiau. Ir dar, ir dar, ir dar.

KARIJOTAS: (atsigrįžęs) Vėl važiuosiu mėlynojom rogėm. Varpeliai skambės. Dilin, dilin — varpeliai. „Slaptasis patarėjas“ važiuoja. Ponas Karijotas važiuoja. Jis turi didelį dvarą, jį gerbia rusai, ant jo krūtinės žvilga šv. Ona. Dilin, dilin-varpeliai. Praeiviai kepures mauna, virsta į pusnis aplenkiamos šlajos, tolumoje auksinis kryžius bliksi. Dilin, dilin-varpeliai. Ponas Karijotas į bažnyčią važiuoja, į balių važiuoja, į Petrapilį važiuoja. Dilin, dilin — varpeliai. (Tolumoje ilgesinga liaudies daina. Abu lyg pabunda)

AŠAUTAS: Nemėgstu kaimo dainų.

KARIJOTAS: Ir aš. Gal einam pas mane? Išgersim stiklą vyno. Už būsimus laimėjimus.

AŠAUTAS: Už būsimus laimėjimus... Einam, pone Karijotai. (Abu išeina. Daina stiprėja ir nutyla. Anapus lango brazdesys, ir tuojau pro langą įlipa apdriskęs ir purvinas Gluosnis. Jis apsidairo ir priėjęs prie pijanino tyliai, viena ranka paskambina muzikalinę frazę. Aukštai atsidaro durys ir išeina Živilė)

ŽIVILĖ: Jūs čia!

GLUOSNIS: Aš čia, panele Živile. (Živilė nusileidžia laiptais)

ŽIVILĖ: Kaip jūs atrodote!

GLUOSNIS: Vos išsprukau.

ŽIVILĖ: Blogos naujienos?

GLUOSNIS: Mus apsupo. Kovėmės dvi paras. (Susmunka ant kėdės)

ŽIVILĖ: Jums bloga?

GLUOSNIS: Pavargau. Gal gurkšnį vandens, panele Živile? (Živilė įpyla vandens, Gluosnis godžiai geria)

ŽIVILĖ: Jūs nesužeistas?

GLUOSNIS: Ne.

ŽIVILĖ: Jūsų būrį apsupo?

GLUOSNIS: Taip. Mes pritrūkome šaudmenų.

ŽIVILĖ: Senoje koplyčioje sukrauti šaudmenys.

GLUOSNIS: Vėlu. Mes kovėmės kuone plikomis rankomis. Kazokų buvo perdaug. Jie kapojo mus kardais. Likome keli. Tada jie nukirto galvą Zubriui.

ŽIVILĖ: Viešpatie! Zubrys žuvo?

GLUOSNIS: Vakar. Jis pargriuvo šalia manęs. Trykštelėjęs kraujas aptaškė mano veidą. Šiltas bičiulio kraujas. Spėjau pasitraukti už medžio. Jau temo. Mačiau šmėkčiojančius arklių šešėlius. Buvau vienas tarp sukapotų draugų. Puoliau į tankumyną. Šliaužiau. Miške šūkavo rusai. Ir pas jūsų kaimyną Kaributą mačiau kareivius prie laužo. Visą dieną išgulėjau pušynėly. Dabar atėjau čia. Jūsų pamatyti, panele Živile.

ŽIVILĖ: Mielas Gluosni!

GLUOSNIS: Kaip puiku, kad taip vadinate mane! Dėkui, panele Živile. Jeigu mes turėtumėm šaudmenų! Gal atsišaudydami išspruktumėm iš apsupimo. Kodėl jų negavome? Šautuvai pavirto lazdomis. Taip laukėme jūsų!

ŽIVILĖ: Ašautas rūpinosi šaudmenimis. Nežinojau, kur juos slepia. Važiuodavau pas jus jau pakrautu vežimu. Jie uždraudė man išeiti iš namų.

GLUOSNIS: Kas jie?

ŽIVILĖ: Tėvas ir Ašautas. Vieną naktį norėjau prasmukti, prie durų tėvas pastatė dvariškių sargybą. Ji manęs neišleido. Dieną galėjau, budrių akių sekama, melstis senoje koplyčioje.

GLUOSNIS: Kaip sužinojote, kad koplyčioje šaudmenys?

ŽIVILĖ: Pastebėjau iš koplyčios išsėlinantį Ašautą. Kitą dieną, kai klūpojau prie Marijos statulos, mano žvilgsnis užkliuvo už grandies grindyse. Nuojauta privertė pakelti akmenį. Atsiradau rūsy. Rūsy gulėjo tvarkingai sukrauti šaudmenys.

GLUOSNIS: Suprantu. Jie nutarė kapituliuoti.

ŽIVILĖ: Ašautas buvo Vilniuje.

GLUOSNIS: Maldavo pasigailėjimo?

ŽIVILĖ: Greičiausiai.

GLUOSNIS: Viskas žuvo. Iš Vaitkaus galvos tekėjo rausvi smegenys. Savickui kazokai perkirto petį. Jis bėgo dar dešimtį žingsnių, o kai parvirto, ant jo užšoko arklys. Girdėjau, kaip kanopos laužė gyvo žmogaus kaulus. Savickas rėkė. Viešpatie! Dabar girdžiu jo riksmą. (atsikelia)

ŽIVILĖ: Kur jūs einate?

GLUOSNIS: Vandens, panele Živile.

ŽIVILĖ: Sėdėkite ramiai. (Pasodina Gluosnį. Atneša vandens).

GLUOSNIS: (išgėręs) Ačiū. (Bučiuoja jos ranką. Živilė perbraukia ranka jo plaukus) Panele Živile!

ŽIVILĖ: Klausau.

GLUOSNIS: Prašau, dar kartą... palieskite mano plaukus. (abu šypsosi)

ŽIVILĖ: Gal... jūs alkanas?

GLUOSNIS: Galbūt. Nežinau.

ŽIVILĖ: Kada valgėte?

GLUOSNIS: Kada valgiau? Neatsimenu.

ŽIVILĖ: Valandėlę! (Išbėga)

GLUOSNIS: Viešpatie! Kokia ji... ir koks aš kvailas. Karijoto duktė. Didžponio duktė. (Atsikelia. Eina. Stabteli prie lango) Štai tuo taku ji eina į koplyčią. Gal už mane ji meldėsi, todėl likau gyvas? Kai ji eina tuo taku, jos plaukai susijungia su medžių auksu. (šypsosi) Brangioji mano! Viskas niekai. Kardų žaibai ir rausvi smegenys. Draugo riksmas ir išsišiepęs ruso snukis. Viskas niekai. Nunešiu tave į saulę.. Išdraikysiu plaukų auksą. Živile... Koks keistas, senas vardas... Kadaise gyveno kunigaikštytė Živilė Ji turėjo piktą tėvą ir... (įeina Živilė nešdama lėkštę su pyrago rieke)

ŽIVILĖ: Viskas, ką radau valgomajame. Įsakiau virtuvėje jums ką nors iškepti.

GLUOSNIS: Ačiū. (valgydamas) Skanu.

ŽIVILĖ: Jūs alkanas.

GLUOSNIS: Dabar juntu, kad alkanas.

ŽIVILĖ: Ką veiksite toliau?

GLUOSNIS: Bandysiu pasiekti kunigo Mackevičiaus būrį. Reikia kovoti iki galo. Mes atkirsti šioj apylinkėj. Mūsų nepasiekia žinios. Gal dar neviskas pralošta.

ŽIVILĖ: Ašautas sakė: sukilimas pralaimėtas.

GLUOSNIS: Ašautas bailys.

ŽIVILĖ: Jis pavojingas.

GLUOSNIS: Bijote jo?

ŽIVILĖ: Šiandien pirmą kartą...

GLUOSNIS: (staigiai) Ką jis pasakė?

ŽIVILĖ: Nusiraminkite. Sena istorija. Jis vėl man piršosi.

GLUOSNIS: Ir jūs?

ŽIVILĖ: Nesutikau.

GLUOSNIS: Živile... Atleiskite. Panele Živile. Kai jūs išėjote, prisiminiau seną legendą, todėl man taip išspruko...

ŽIVILĖ: Tik todėl?

GLUOSNIS: Norite žinoti tiesą?

ŽIVILĖ: Noriu.

GLUOSNIS: Keistas dalykas. Jūs pasakojote legendą apie Živilę paskubomis; aš nesužinojau pabaigos. Mūsų pasimatymai visados buvo trumpi. Taip, ponas Karijotas nemėgsta vargšų. Atsimenat, kaip mudu nustebome, kad Živilės mylimasis vadinosi kaip ir aš-Gluosnis.

ŽIVILĖ: Atsimenu.

GLUOSNIS: Jis ją labai mylėjo?

ŽIVILĖ: Labai.

GLUOSNIS: Tada girgždėjo sniegas, mudu ėjome šituo taku, tiesa?

ŽIVILĖ: Ir pasukome kairėn.

GLUOSNIS: Jūs pasakėte: „Kai kunigaikštis sužinojo, kad Gluosnis trokšta Živilės, jis įniršo. Gluosnis buvo žemos kilmės. Kunigaikštis uždarė Živilę kuore ir išvijo laimėtoją.“ Tada kažkas pašaukė jus namo.

ŽIVILĖ: Mano tėvas.

GLUOSNIS: Ar nepamenate, kuo vardu kunigaikštis?

ŽIVILĖ: Legendą man pasakojo motina. Ji žinojo tik du vardus. Ir... ji tiksliai nežinojo pabaigos. Rodos... rodos, kad kunigaikštis atlyžo pamatęs be Gluosnio nykstančią Živilę. Jis grąžino jai Gluosnį.

GLUOSNIS: Ir juodu buvo laimingi?

ŽIVILĖ: Rodos.

GLUOSNIS: Puiku. Paprastai legendos liūdna pabaiga.

ŽIVILĖ: Norite liūdnos?

GLUOSNIS: Ne. Noriu prikelti legendą. Noriu... Dieve mano! Myliu jus, Živile!

ŽIVILĖ: Žinau. (Gluosnis apkabina ją)

GLUOSNIS: Tu...

ŽIVILĖ: Seniai. Kai girgždėjo sniegas, jau mylėjau tave.

GLUOSNIS: Aš dar seniau. Pamačiau tave pirmą kartą, kai išėjai iš bažnyčios tokia balta ir tiesi. Karijotų panelė grįžo", šnabždėjo žmonės. „Kaip ji užaugo", šnabždėjo jie. Kažkieno nematomi pirštai suspaudė mano širdį. Ne, tu nebuvai man nematyta. Laukiau taves, Živile. Gal dar lopšy, kai gimė sąmonė, o gal mudu jau gyvenome, Živile?

ŽIVILĖ: Tylėk, mano Gluosni, tylėk. Apkabink mane stipriau, mano Gluosni.

GLUOSNIS: Tu drebi?

ŽIVILĖ: Pabučiuok mane dar kartą, mano Gluosni. (pravirksta)

GLUOSNIS: Kas tau? Neverk, Živile. Aš su tavim. Mudu dar kovosime. Gal mudu laimėsime? Pažiūrėk į mane, Živile.

ŽIVILĖ: Tu tiki laimėjimu? (Į kambarį įeina Karijotas ir Ašautas)

AŠAUTAS: Meilės scena!

KARIJOTAS: Šimts velnių!

AŠAUTAS: Nesuprantu moterų. Jos dažnai pasirenka netinkamus vyrus. Šiuo atveju panelė ŽIVILĖ pamilo apdriskusį bajorėlį. Jeigu jūs tokia rafinuota, panele, tai jums tiktų vienas mano vežikų: jis prausiasi kartą į metus.

KARIJOTAS: Ko?

GLUOSNIS: Jūs pamiršote savo pareigą. Kazokai kapojo mus kardais. Beginklius. Žuvo beveik visi. O koplyčioje . . .

KARIJOTAS: Tu pasakei?

ŽIVILĖ: Pasakiau.

KARIJOTAS: Tu . . .

AŠAUTAS: Valandėlę. Nusiramink, pone Karijotai. (Į Gluosnį) Suprantu jūsų didvyriškumą. Atleiskite, pasikarščiavau. Nesu abejingas panelei Živilei. Bet apie tai vėliau. Mes apsupti. Mes negalėjome jums pristatyti šaudmenų, pone Gluosni. Sukilimas pralaimėtas. Beliko paskiri išblaškyti būreliai. Juos sunaikins. Patarčiau jums bėgti. Nesirodykit kurį laiką šitame krašte. Gal galiu kuo patarnauti? Sakykite. (Už lango vėjas. Medžio šaka linguoja)

GLUOSNIS: Jūs bailys, pone Ašautai.

AŠAUTAS: (juokiasi) Antrą kartą girdžiu šiandien. Ne. Nesu kvailys.

KARIJOTAS: Viską nupūs vėjas. Matai? Tuoj nukris lapai. Tie, kurie kovos-lapai. Pajuodę, purvan įminti. O šaka liks. Nuoga jinai sulauks pavasario.

ŽIVILĖ: O jei šaka išdžiūvusi? Vėjas tik pakilo. Tarkštels ir nebėr šakos.

KARIJOTAS: Kažin . . .

ŽIVILĖ: Eisiu paskui auksinius lapus. Tegul ir į purvą. Bet . . . eisiu iki paskutinės ribos.

KARIJOTAS: Kur eisi?

ŽIVILĖ: (į Gluosnį) Su juo.

KARIJOTAS: Klausyk, dukra . . .

AŠAUTAS: Leiskite man, pone Karijotai, keletą žodžių . . .

ŽIVILĖ: Nenoriu jūsų žodžių. Jie slidūs — jūsų žodžiai. Jie įšliaužia į smegenis ir migdo. Aa, gulėt, gulėt, gulėt . . . nuo jūsų žodžių. Saulė pasislėpė už rudeninių debesų, svaigina vėjo daina, gera atlasinėje sofoje. Čypsi kanarėlė narvelyje, židinyje blėsta ugnelė, jauku, šilta . . . Iš Zubrio galvos tekėjo kraujas, ar tai svarbu? Jie guli miške išskėstomis rankomis ir sulipusiais plaukais, jie sukilimo lavonai, ar tai svarbu? Slidūs jūsų žodžiai ir . . . E, pone Ašautai, ką šnekėjai apie žvakides ir ką . . . Užmiršau. Eisiu su juo. Jis myli laisvę, ir aš myliu laisvę. Reikia kovoti iki galo. Gėda ir nerimas draskys atlasinėje sofoje, jei paklausysiu jūsų žodžių.

GLUOSNIS: Živile . . . Kokia jūs . . . Kokia keista diena! Sapnas vakare. Jūs eisit su manim?

ŽIVILĖ: Eisiu su tavim.

KARIJOTAS: Eisi į savo kambarį.

ŽIVILĖ: Su juo-į laisvę.

KARIJOTAS: Į savo kambarį. Užrakinsiu. Mudu nuspręsime.

ŽIVILĖ: Žinau didelę paslaptį, tėve. Jei pasakyčiau-nusijuoktum. Leisk mudviem išeiti, tėve. Vienintelio dalyko, vienintelį kartą gyvenime, prašau tavęs.

KARIJOTAS: Su skarmalium neišeisi. Mano rūmai išvengia skandalų. Čia padorūs rūmai. Lipk laiptais į viršų.

GLUOSNIS: Pone Karijotai! Kovojau už mūsų krašto laisvę. Iki paskutiniųjų. Taip, esu skarmalius. Menkas bajorėlis. Pralaimėjęs didelį mūšį. Tik . . . dori buvo mano žingsniai. Jūs pats pradžioje plojote man per petį: „Laiminu tave vaike, išsilaisvinimo valanda išmušė!" Dabar . . . Gerai, pone Karijotai . . . Matai takelį į senąją koplyčią? Tuo takeliu panelė Živilė vaikšto. Su manimi keletą kartų ėjo. Štai ir viskas. Štai, kodėl likau gyvas. Girgžda sidabrinis sniegas, o liekna ranka manąją paliečia. Neužmiršau jos rankos, pone Karijotai.

KARIJOTAS: Aš suprantu . . . (Tyla. Tada Ašautas prašnabžda kažką Karijotui į ausį) Žinoma. (Priėjęs prie Živilės) Lipk į viršų arba . . .

ŽIVILĖ: . . . arba?

KARIJOTAS: Supyksiu, dukra.

ŽIVILĖ: Gąsdini mane:

KARIJOTAS: Ne. Reikalauju.

ŽIVILĖ: Nori palaužti, kaip motiną?

KARIJOTAS: Nepliaušk niekų.

ŽIVILĖ: Šituose rūmuose nėra senų tarnų. Tu pašalinai juos. Kodėl? Atsimeni sunykusį motinos veidą karste?

KARIJOTAS: Tu drįsti?

ŽIVILĖ: Aš klausiu, ir tu neatsakai.

KARIJOTAS: Eik į viršų!

ŽIVILĖ: Nori mane pražudyti, kaip kadaise motiną? (Karijotas skelia jai į veidą. Gluosnis puola prie jų, jį sustabdo Ašautas)

AŠAUTAS: Nesikarščiuokit. Aplinkiniuose kambariuose pilna žmonių. Jus sutvarkys.

GLUOSNIS: Dar aš jus sutvarkysiu! Lauk manes, Živile! (Iššoka pro langą)

ŽIVILĖ: Gluosni! (Bėga prie lango. Karijotas ir Ašautas nustveria ją, veda laiptais) Kodėl jis pabėgo? Jis nueis. Jūs niekšai! Tamsa ateina, didelė tamsa ateina. Aa . . . (Karijotas ir Ašautas įstumia Živilę į kambarį ir užrakina duris)

KARIJOTAS: Pavargau.

AŠAUTAS: Ak, kad būčiau šituose rūmuose valdovas . . .

KARIJOTAS: Ką pasakei?

AŠAUTAS:Kažką iš susijaudinimo (abu sėda)

KARIJOTAS: Kur jis pabėgo?

AŠAUTAS: Turbūt savųjų ieškoti. Nesvarbu. Šią naktį sutvarkysime koplyčią ir pranešime apie Gluosnį rusams.

KARIJOTAS: Taip. (Scenoje Svajūnas. Jis atsistoja užpakaly sėdinčiųjų)

SVAJŪNAS: Ką mąstai, pone Karijotai?

KARIJOTAS: Man liūdna. Neturiu dukters.

SVAJŪNAS: Ar turėjai?

KARIJOTAS: Mergaitė gulėjo lopšy ir tiesė į mane rankutes. Skruosteliai - burbuliukai, aa, aa, cypimas reiškė džiaugsmą. Gal tada turėjau dukterį.

SVAJŪNAS: O paskui?

KARIJOTAS: Ištįsusi mergaitė vaikščiojo parke, ir motina laikė ją už rankos. Plonos kasos, nustebusios akys. „Gerą dieną, tėve." „Labanakt, tėve." Ji bučiuodavo mano ranką.

SVAJŪNAS: Mylėjai ją?

KARIJOTAS: Nežinau. Greičiausiai, ne. Aš tiek turėjau rūpesčių.

SVAJŪNAS: Kodėl aukoji Živilę?

KARIJOTAS: Ji man trukdo. Noriu garbės.

SVAJŪNAS: Garbė būtinai reikalinga?

KARIJOTAS: Garbė reikalinga pagarbai. Noriu būti gerbiamas.

SVAJŪNAS: Juk tave gerbs tik iš baimės. „Slaptasis patarėjas" su Ona ant krūtinės. Karijoto niekas negerbia.

KARIJOTAS: Nesvarbu. Tegul gerbia iš baimės. Nesvarbu. Ponas Karijotas eina, ir jo pavaldiniai lenkiasi, ir aplinkiniai bajorai pavydėdami lenkiasi.

SVAJŪNAS: Kodėl liūdi nustojęs dukters?

KARIJOTAS: Tylėk. Tu nesupranti, kas yra žmogaus siela! Gražus mano dvaras, arkliai žvilga, rugiai virsta, varpos svarios, rūmuose kilimai iš Turkijos. Tylu. Šlep, šlep-žingsniai. Karštis židiniuos-ąžuolinės malkos sausos. Sienose švyti iškabinti ginklai. Jauku. Bet . . . ankštūs man rūmai. Jie mažesni už žvilgantį šv. Onos lopelį ant krūtinės. Mano širdis tvaksi, kai jį užsikabinu, o kai sėdžiu rūmuose - širdis tyli. Šiandien žinau: vėl vaikščiosiu iškėlęs galvą . . . tik pasakyk, kodėl liūdžiu netekęs dukters, kurios nemylėjau? Juk netekau jos šiandien. Mačiau žvilgsnį ir supratau. Tu nesupranti, kas yra žmogaus siela! Ateis garbė, širdis tvaksės pasididžiuodama, taip. O paskui . . .

SVAJŪNAS: . . . tu mirsi . . .

KARIJOTAS: . . . ir mane puošniai palaidos.

SVAJŪNAS: Nebijai mirties?

KARIJOTAS: Bijau. Todėl noriu numirti iškilmingai. Reikės valdytis, oriai užmerkti akis. Tai geriau, nei raitytis kur krūmuose su prakirstu pilvu ir kaukti iš skausmo ir siaubo. Aplinkui stovės daktarai, gersiu raminančius vaistus. Kunigai melsis. „Ponas Karijotas atidavė sielą Viešpačiui" — sušnabždės pagarbūs pavaldiniai.

SVAJŪNAS: Ir vis dėlto liūdi dukters?

KARIJOTAS: Tylėk.

SVAJŪNAS: Gal užlipsi į viršų, gal grąžinsi jai Gluosnnį!

KARIJOTAS: (Atsikelia. Patylėjęs). Ne.

SVAJŪNAS: Kodėl?

KARIJOTAS: Garbė stipresnė už . . .

SVAJŪNAS: . . . už meilę . . .

KARIJOTAS: . . . už meilę.

SVAJŪNAS: (Pasodina Karijotą) Sėdėk.

KARIJOTAS: Gerai. (tyliai) Juodbėrių ketvertas veža mane. Žėri šv. Onos ordinas. Mano pakaušį svilina visuotinė pagarba. Dilin, dilin - varpeliai. Ponas Karijotas į bažnyčią važiuoja, į balių, į Petrapilį. Dilin, dilin . . . (tarytum užsnūsta)

SVAJŪNAS: Ir jūs snaudžiate, pone Ašautai?

AŠAUTAS: Ne.

SVAJŪNAS: Mąstote?

AŠAUTAS: Kankinuos.

SVAJŪNAS: Kas jus kankina?

AŠAUTAS: Skausmo troškimas.

SVAJŪNAS: Mėgstate skausmą?

AŠAUTAS: Kai kitiems skauda. Šiuo atveju . . .

SVAJŪNAS: . . . Šiuo atveju?

AŠAUTAS: Trokštu skausmo Živilei.

SVAJŪNAS: Jai jau skauda.

AŠAUTAS: Vidinės kančios? Taip. Ji uždaryta. Žiūri į medžių viršūnes. Kur Gluosnis? Bet, aš jos nematau.

SVAJŪNAS: Jums malonu žiūrėti į kenčiantį žmogų?

AŠAUTAS: Labai. Ypač jei tas žmogus išdidus. Tačiau tai dar ne viskas.

SVAJŪNAS: Norite pats?

AŠAUTAS: Noriu pats. Išbandžiau viską. Niekai. Yra vienintelis aštrus pojūtis: skausmo giesmė. Ją išdainuos Živilė.

SVAJŪNAS: Jaučiate jai neapykantą?

AŠAUTAS: Aš jos noriu. Paklusnios ir rėkiančios. Noriu iškreiptos burnos, raudonų brūkšnių baltame kūne, noriu, kad ji maldautų: „Pasigailėk manęs, Ašautai! Pasigailėk manęs, Ašautai!" Jų buvo dešimtys. Bet Živilė — vienintelė! Išdidi Karijoto duktė.

SVAJŪNAS: Jūsų nekamuos sąžinė?

AŠAUTAS: Mane kamuos nuovargis. Gulėsiu ir ilsėsiuos. Miegamajame raudonmedžio sienos ir juodo aksomo užuolaidos. Puikus spalvų derinys. Gulėsiu, kol panorėsiu vėl skausmo giesmės.

SVAJŪNAS: O vėliau . . .

AŠAUTAS: . . . kartosiu, kol . . .

SVAJŪNAS: . . . kol pasensit ir . . .

AŠAUTAS: . . . ir numirsiu, norėjai pasakyti? Teisingai. Kol numirsiu.

SVAJŪNAS: Nebijote?

AŠAUTAS: Ko?

SVAJŪNAS: Teismo?

AŠAUTAS: Neperdaug tikiu juo. O jei jis yra-teisinsiuos.

SVAJŪNAS: Jūsų stiprūs argumentai?

AŠAUTAS: Šitaip esu sutvertas. Ponas Dievas žinojo ką darąs mane leisdamas į pasaulį. Gal Jis mane panaudoja savo kilniems tikslams? Gal per mane taps Živilė išganyta? (Juokiasi ir susimąsto. Svajūnas išeina. Vėl liūdna daina. Kai ji sustiprėja, ją nutraukia šūkavimai)

KARIJOTAS: Kas šaukia sode?

AŠAUTAS: Tuojau, pažiūrėsiu. (pažvelgęs pro langą) Sode rusai.

KARIJOTAS: Rusai? (Abu išbėga. Šūkavimai stiprėja, kol nutyla. Įbėga Gluosnis. Jo rankoje raktas. Užlipa laiptais, atrakina duris)

GLUOSNIS: Živile! (Išeina Živilė)

ŽIVILĖ: Gavai raktą?

GLUOSNIS: Atėmiau iš tavo tėvo.

ŽIVILĖ: Tu galingas, Gluosni. (juokiasi)

GLUOSNIS: Kas tau?

ŽIVILĖ: (tyli)

GLUOSNIS: Eime, Živile.

ŽIVILĖ: Kur?

GLUOSNIS: Į laisvę.

ŽIVILĖ: Į laisvę... Pavargau, Gluosni. Noriu pailsėti.

GLUOSNIS: Mudu turime kiek laiko... Taip. Truputėlį pailsėk. (Juodu lipa laiptais žemyn, sėda) Jie skriaudė tave?

ŽIVILĖ: Ne. Stovėjau prie lango. Medžių viršūnės suposi. Lapai skraidė ir krito. Mano galva... kvaila moteriškaitės galva. Tu išbąlęs. Gluosni. Gal nori gerti?

GLUOSNIS: Ne. Tu keista, Živile.

ŽIVILĖ: Ir tu keistas. Mudu abu keisti. Viename Lietuvos dvare sėdi du keisti žmonės ir šneka niekus. O reikia veikti, ar ne, Gluosni?

GLUOSNIS: Važiuojame, Živile. Paskui tau papasakosiu. Važiuosime kartu. Dabar ilsėkis, brangioji. (Živilė atsikelia, eina prie lango. Gluosnis užbėga priešais) Neik prie lango.

ŽIVILĖ: Kodėl?

GLUOSNIS: Živile...

ŽIVILĖ: Ten jie vaikšto?

GLUOSNIS: Jie? Matei iš savo kambario?

ŽIVILĖ: Aš žinojau.

GLUOSNIS: Žinojai?

ŽIVILĖ: Seniai... Ir pabėgo Gluosnis pas gudus, ir laisvės kaina nupirko moterį...

GLUOSNIS: Živile... Jis tave mušė, šitas piktas senis. O šalia stovėjo ir šypsojosi prakeiktas Ašautas. Mano Dieve! Skausmas patvino, blaškėsi širdis, kodėl ji netrūko? Ką turėjau veikti, Živile? Tu vienintelė. Juk žinai, kad esi vienintelė? Bėgau per tuščius laukus, šaukiausi Dievo, vėjas, o, jis grūdo atgal į burną beprasmius žodžius. Rusai šypsojosi, mandagiai šypsojosi, pasakiau jiems kainą, pasakiau-koplyčioje guli šaudmenys. Tu neturi tėvo, Živile. Tas šlykštus senis — ne tėvas tau. Juodu nukankintų tave. Kam reikalinga laisvė, jei juodu nukankintų tave?

ŽIVILĖ: (blaiviai) Ką nutarė rusai?

GLUOSNIS: Jie suims Karijotą ir Ašautą. Mudu pranešime savo gyvenamąją vietą ir lauksime. Mus amnestuos. Laikinai seks, o vėliau...

ŽIVILĖ: Kur nori vežti mane?

GLUOSNIS: Pas save. Skurdūs mano kambariai, bet aš mylėsiu tave, Živile. Šalimais gyvena kunigas, jis suriš rankas. Mylėsiu tave.

ŽIVILĖ: Gal nori gerti, Gluosni?

GLUOSNIS: Ne. Nesuprantu, kodėl . . .

ŽIVILĖ: O aš norėčiau tamsiai raudono vyno. Kupiną krištolinę taurę, tamsiai raudono vyno.

GLUOSNIS: Nežinau kur...

ŽIVILĖ: Mano kambary, spintoje rasi. (Gluosnis bėga į viršų) Tamsa ateina. Didelė tamsa ateina. (Grįžta Gluosnis su buteliu ir taure) Įpilk, Gluosni. (Gluosnis įpila) Puikus, senas vynas. Išgersi su manim, Gluosni?

GLUOSNIS: Visuomet, Živile.

ŽIVILĖ: Tiesą, prisiminiau legendos pabaigą.

GLUOSNIS: Tu pailsėk. Tuojau važiuosime. Papasakosi vėliau.

ŽIVILĖ: Noriu dabar. Girdi, Gluosni?

GLUOSNIS: Pasakok dabar.

ŽIVILĖ: O paskui išgersime vyno. Vynas tinka kelionėje. Truputėlį apsvaigs galva.

GLUOSNIS: Živile, nekankink manęs. Žinau, ką padariau. Taip, nusikaltėlis sėdi su tavim. Bausk, jei nori. Tik nežiūrėk tokiom akim.

ŽIVILĖ: Tylėk, Gluosni. Tylėk ir klausyk... Kai kunigaikštis sužinojo kad Gluosnis trokšta Živilės, jis įniršo. Gluosnis buvo žemos kilmės. Kunigaikštis užrakino Živilę kuore ir išvijo laimėtoją... Sakyk, kur nuvyko Gluosnis?

GLUOSNIS: Pas gudus.

ŽIVILĖ: Pas gudus. Pro slaptą įėjimą, jis įvedė gudus į pilį, jis išlaisvino Živilę.

GLUOSNIS: Ir?

ŽIVILĖ: Ir Živilė nudūrė Gluosnį. Jos dovanotu durklu. Ir pati mirė iš skausmo. Štai legendos pabaiga.

GLUOSNIS: Kodėl tylėjai? Gal aš neičiau pas rusus? nebū

ŽIVILĖ: Maniau, likimas pasigailės mūsų. Bijojau ir tylėjau. O gal... Laukiau stebuklo. Kai šiandien atėjai suvargęs, pralaimėjęs, bet nepalūžęs — patikėjau stebuklu. Legenda dar nesibaigia. Bet . . . juodu įslinko, ir tu iššokai pro langą. Norėjau bėgti paskui, juodu sulaikė mane. O, jei nutverčiau jį, įkibčiau į jo plačius, tamsius skvernus...

GLUOSNIS: Apie ką tu kalbi?

ŽIVILĖ: Apie likimą. Jis žudo žmones, pranašus ir dievus. Milijonai išsikreipusių burnų, sužalotų kūnų, vaikų kliedinčių nesąmones, senių drebančių nuo mirties žingsnių, jaunų, puikių vyrų ištaškytais smegenimis. Milijonai — parduodančių garbę, tėvynę, laisvę, dėl vieno kreivo jo šypsnio...

GLUOSNIS: Dėl tavęs tai padariau.

ŽIVILĖ: Žinau. Jis nubaudė tave už didelę meilę. Ir nubaudė mane, nes iškėliau galvą. Meldžiausi už tave koplyčioje, o jis turbūt juokėsi ten, aukštai. Neapkenčiu jo. Laisvę myliu. Savo kraštą myliu. Neisiu su rusais. Liksiu čia. Amžinai. Tegul jis juokiasi ten, aukštai, ir aš juokiuos iš jo. Jis privertė mane gimti, bet aš numirsiu, nes pati to noriu. Laisva numirsiu. (Išgeria vyno taurę. Smunka sofoje. Temsta)

GLUOSNIS: Kas tau, Živile?

ŽIVILĖ: Pabučiuok mane. (Gluosnis bučiuoja ją) Mano džiaugsme.

GLUOSNIS: Tu išbalai, brangioji!

ŽIVILĖ: Vynas užnuodytas. Dar sukilimui prasidėjus, užnuodijau jį. Kad rusai gyvos nepagautų (šypsosi)

GLUOSNIS: Ką tu padarei, Živile!

ŽIVILĖ: Išgėriau vyno. Ir tu žadėjai...

GLUOSNIS: Gerai. Keliausime kartu. (Įsipyla taurėn vyno, išgeria ir sviedžia taurę į žemę)

ŽIVILĖ: Varpeliukai skamba, ar ne, brangusis? Sidabrinis sniegas čeža. Skamba varpeliukai senoje koplyčioje. Juodos rogės, kaip juodas žaibas per laukus, o sniegas, lyg šilkas čeža. Nuvesk mane aukštyn, Gluosni. Žiūrėsiu, kaip tirpsta medžių auksas vakaro glėby. Nuvesk mane aukštyn, Gluosni! (Gluosnis veda ją prie laiptų. Živilė žengia dvejetą žingsnių laiptais, bet išsprūsta iš Gluosnio glėbio ir susmunka žemėje. Gluosnis lenkiasi, bet ir pats krinta šalia Živilės. Ateina Karijotas ir Ašautas. Jie nepastebi gulinčiųjų)

KARIJOTAS: Tu puikus vyras, Ašautai.

AŠAUTAS: Laiku sustabdžiau tave?

KARIJOTAS: Prisipažįstu. Esi suktos logikos.

AŠAUTAS: Vos pasisekė apmauti rusą. Gerai, kad Gluosnis žinomas kaip atkaklus sukilėlis. Ir gerai, kad su savimi turėjau laišką iš Vilniaus. Esu suprakaitavęs nuo protinio įtempimo. Vyno gurkšnį, Karijotai. Tiesa, karininką reikia nugirdyti. Dar nepamiršk aukso. Nepakenks.

KARIJOTAS: Žinoma. Eime. Turiu keliolika butelių seno vyno. Žali, apipelėję buteliai. (Jie eina ir pastebi gulinčiuosius) Kodėl juodu guli? Živile, kas tau? Vaikeli, atsikelk. Kodėl ji guli ir nejuda? Vandens, vandens, Ašautai! (Blaškosi kambary. Ašautas pasilenkia ties Živile)

AŠAUTAS: Nereikia. Ji mirė.

KARIJOTAS: (klaupiasi šalia dukters) Ką? Mirė?

AŠAUTAS: Jos akys stiklinės.

KARIJOTAS: Taip, jos akys stiklinės. Vaikeli... (Atsikelia, atsistoja prieš Ašautą) Tu...

Uždanga. (b. d.)

Lietuvių kalbos vadovas jau parengtas

ST. BARZDUKAS

Nėra reikalo plačiau kalbėti apie gimtosios kalbos reikšmę tautos gyvenime. Ją jau seniai yra pastebėję ir iškėlę ir mūsų tautos kultūros darbininkai. Antai XVI a. pabaigoje M. Daukša pabrėžė, kad kiekviena tauta turinti tris savus ir įgimtus dalykus: tėvų žemę, papročius ir kalbą. O gimtoji kalba išlaikanti ir ugdanti tautos bendrumą, santaiką ir brolišką meilę, ji esanti ir vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. „Aušros" įžiebėjas dr. J. Basanavičius garsiojoj savo „Priekalboj", priminęs mūsų tautos paniekinimą, prispaudimą ir sunykimą, džiaugiasi, kad liko nors „kalba mūsų garbinga, apie kurią galime drąsiai su mokytu vyru ištarti: „Die Sprache ist unsere Geschichte". J. Basanavičių graužia rūpestis, kad ir tas vienintelis mūsų lobis taip pat nykstąs. Vydūnas sako, kad tauta savo kultūrą išreiškianti kalba, kad kalba tautai esanti tas, kas kūnui žadas. Pagal jį „kalba aiškiai parodo, koks yra tautos gyvybės stiprumas". Todėl norint gaivinti tautą, pirmiausia reikią gaivinti jos kalbą. Ir prof. dr. Pr. Skardžius, rašydamas „Tėviškės Garse" (1947 m. Nr. 90) lituanistiniais reikalais tremtyje, pasisakydamas prieš vienašališkas praktiškumo tendencijas, teisingai pastebi, kad „vienomis plikomis buhalterinėmis, medicininėmis, inžinierinėmis ar kitokiomis panašiomis priemonėmis tautinės nuotaikos nei sukursi, nei kam nors įkvėpsi: visa tai dera tik nuogai asmeninei egzistencijai palaikyti, ne sėkmingai tautinei sąmonei žadinti".

Galime todėl džiaugtis, kad ir tiriamasis, kuriamasis bei ugdomasis lietuvių kalbos darbas jau labai toli yra pažengęs į priekį. Lemiamos reikšmės čia turėjo Fr. Kuršaičio, K. Jauniaus, A. Baranausko, J. Jablonskio, K. Būgos ir kitų mūsų tautiečių darbai. Ypačiai dideli nuopelnai čia priklauso J. Jablonskiui — Rygiškių Jonui. Kaip pastebi pirmame Jablonskio raštų tome jų redaktorius J. Balčikonis, J. Jablonskis iš prastos kaimiečių susižinojimo priemonės, kuria buvo laikoma lietuvių kalba, beveik per pusę šimto metų nepaliaujamo darbo padaręs ją tobulu minties įrankiu, tinkamu vartoti visose kultūriškai organizuoto krašto gyvenimo srityse. Savo raštais jis padėjęs lietuvių kalbos mokslui pamatus ir nustatęs jo metodus, kurie ir šiandien dar nesą pasenę.

Be kitų savo darbų, J. Jablonskis labai daug dėmesio skyrė ir mūsų rašybos reikalui. Jis nuolat kėlė aikštėn, kad mūsų rašyba yra suskydusi ir kad mes nenorime laikytis vienos visiems bendros rašybos. Antai 1914 m. jis konstatuoja, kad beveik kiekvieno mūsų laikraščio (Vairo, Vilties, Lietuvos Žinių, Šaltinio, Draugijos) vis turima sava rašyba. Nesą tvarkos ir kituose leidiniuose — ten painiava net didesnė. Vėliau išleistoje „Mūsų rašyboje" dėl rašybinės netvarkos tiesiog šaukte šaukia: „Taip toliau tverti nebegali! Tauta, kuri nori gyventi, šviestis ir rimtai kalbėti apie savo ateitį, literatūrą, raštiją, mokyklą, tenkintis tuo, nuleidusi rankas, — neturi teisės". Jablonskis reikalauja vienos rašybos: jos rėkte rėkianti ir mūsų mokykla, ir visa jaunoji, gyvoji, norinti darbo Lietuva. Jis įrodinėja, kad reikia laikytis kokios tvarkos, nes be jos negalimas joks rimtas darbas. Tvarkos reikšmę jau žinoję net senojo pasaulio žmonės: jie skelbę, kad „dura lex, sed lex" — įstatymas, kad ir žiaurus, kad ir kietas, esą sveikiau nekaip palaidumas, kada kiekvienas tariąsis galįs elgtis taip, kaip kam parankiau.

Ilgainiui J. Jablonskis susilaukė to, dėl ko buvo kovojęs: Švietimo Ministerija mokykloms įsakė laikytis vienos rašybos. Vadinamoji jablonskinė rašyba įsigalėjo ir kitose gyvenimo srityse: spaudoje, įstaigose... Bet iš tikrųjų ši vienybė buvo tik tariama. Nuolat atsirasdavo nukrypimų, nes buvo žmonių, kurie neiškęsdavo šį tą ir saviškai neparašę. Dar daugiau: net pati Švietimo Ministerija, įsakiusi laikytis Rygiškių Jono 1922 m. Lietuvių kalbos gramatikos rašybos, savo leidiniuose nevisur ir nevisada jos laikėsi... Net ir pats Joblonskis, reikalavęs rašybos vienybės, vėliau ėmė savo rašybą kaitalioti, o juo pasekti kitiems buvo juo lengviau. Pagaliau buvo prieita net prie to, kad ir pati mokykla pradėjo nesilaikyti vienos rašybos. Ši netvarka nevienam pasidarė net „gero tono" dalykas. Nors buvo rūpinamasi mūsų rašybą sutvarkyti ir buvo parengti bent keli projektai, tačiau dėl įvairių priežasčių visos šios pastangos kokių konkrečių vaisių nedavė, o prasidėjęs naujas karas ir bet kurį rašybos tvarkymo darbą nutraukė.

Su šitokiais nusiteikimais mes atsidūrėme ir tremtyje: ir čia rašybos vienybės nėra. Bet šitoks nuolatinis rašybos įvairumas, kaip teisingai „Tėviškės Garse" (1947. XI. 27) sako Lietuvių Kalbos Draugijos pirmininkas dr. Pr. Skardžius, labai sunkina tiek spaudos, tiek mokyklos darbą ir didina anarchiją pačioje bendrinės kalbos praktikoje. Juo liūdniau, kad ši painiava toliau vis daugiau didėja, visi prie šios netvarkos pripranta, ir susidaro įspūdis, kad taisyklingai rašyti nė nereikia... Jau atsiranda mūsų tarpe ir tokių, ir tai iš vadinamųjų inteligentų, kurie drįsta tvirtinti, jog nesą svarbu, kaip parašysi ar pasakysi, reikią tik žiūrėti, kad... suprastų. Tuo būdu ima įsigalėti savos rūšies chaosas, gresiąs pakirsti net pačius pagrindinius mūsų bendrinės kalbos dėsnius ir taisyklingumą. Šitas chaosas pro visus plyšius skverbiasi ir į mūsų mokyklą, kur lietuvių, kalbos reikalavimai ir dėl kitų priežasčių nuolat mažėja. Padėtis blogėja dar ir dėl to, kad, išsiblaškydami po visus pasaulio kraštus, nutolstame ir nuo pagrindinio bendrinės kalbos šaltinio — gyvosios žmonių kalbos.

Šita rašybos ir apskritai kalbos netvarka yra labai skaudus mūsų gyvenime dalykas. Gaila, kad nevisi mes ją pastebime ir jos žalą suprantame. Įpratę nesilaikyti tvarkos čia, vėliau nenorime pripažinti jokios tvarkos ir kitur. Mokiniui juk visados bus sunku išmokti rašybos ir kalbos, jei laikraščiuose ir knygose bus rašoma be nustatytų taisyklių. O dabar dažnai net tame pačiame laikraštyje ar knygoje tie patys dalykai parašomi nevienodai! Dėl to ir 1947 m. vasario 8 d. tremtyje įsteigtoji Lietuvių Kalbos Draugija nenori bendrinės kalbos kultūros darbo palikti tik vieno Dievo arba atskirų žmonių gerai valiai. Ji mano, kad reikia burtis ir veikti organizuotai, kiek tik leidžia gyvenamojo meto aplinkybės, nors ir kokios sunkios bei nepalankios jos būtų. Todėl jau steigiamajame savo susirinkime, be kitų darbų, ji nutarė parengti ir išleisti tam tikrą bendrinės mūsų kalbos vadovą. Čia pat buvo numatyti ir žmonės, kurie turėtų šį darbą atlikti. Patį darbą jau pradėjus, paaiškėjo, kad dėl jo platumo jį bus galima padaryti tik talkos būdu. Dėl to darbas buvo pasidalytas: Vadovą ėmėsi rašyti trys autoriai. Šiuo metu pasiimtąją pareigą jie yra jau atlikę — vadovo rankraštis yra jau parengtas, nors dar taisomas, lyginamas.

Vadovo yra dvi dalys: teorinė dalis ir žodynas. Teorinės dalies yra šie skyriai: 1. Rašyba ir raidynas, 2. Rašybos rūšys, 3. Mūsų kalbos garsų rašyba: a) balsiai ir jų žymėjimas, b) priebalsiai ir jų žymėjimas, c) dvibalsiai, d) ilginės (nosinės) balsės, 4. Didžiųjų raidžių rašymas, 5. Žodžių dalių kėlimas, 6. Rašymas kartu ir skyrium, 7. Svetimybių rašymas, 8. Santrumpos, 9. Kalbos dalykai: a) atskirų garsų vartosena, b) darybinės lytys, c) kaitomosios lytys, d) sintaksės dalykai, e) žodyno dalykai, 10. Skyryba.

Autoriai, rašydami savo darbą, susidūrė su dviem lietuviškoje visuomenėje vyraujančiomis tendencijomis. Vieni ligi šiol yra tvirtai dar įsitikinę, kad mes turime ir toliau griežtai laikytis Rygiškių Jono 1922 m. gramatikos rašybos — jokių nutolimų ar pakeitimų čia nereikią. Kiti, priešingai, mano, kad šita rašyba mums esanti persunki ir todėl ją reikią pasilengvinti, susiprastinti. Su pirmųjų norais negalima sutikti jau vien dėl to, kad Rygiškių Jono gramatikos rašyba yra nepilna, tad neišvengiamai reikia ją kai kuriais dalykais papildyti (pvz. didžiųjų raidžių rašymu, kartu ir skyrium, santrumpų rašymu ir kt.). Antra, kai kurie tos rašybos dalykai jau yra visuotinai pakeisti: pvz. rašome *dėl*, *rūgštus*, *rūgštis*, ne *del*, *rūkštus*, *rūkštis* ir kt. Taip pat mūsų jau negali patenkinti ir Rygiškių skyrybos sistema. — Taip pat ir rašybos susiprastinimas ar pasilengvinimas nėra jau toks paprastas dalykas, kaip kai kam gali atrodyti. Juk yra buvę ir ankščiau, dar Lietuvoj, siūlymų išmesti iš mūsų rašybos eilę raidžių (pvz. ą, ę, į ų, net y ir ū) ir padaryti kitokių radikalių pakeitimų, vis dėlto nieko nėra iš to išėję. Juo labiau netenka kalbėti apie kokią nors platesnę rašybos reformą šiuo metu, kada negalim net draugėn susirinkti ir bet kuriam rimtesniam darbui atsidėti. Taip pat negalime ką visiems ir privalomo nutarti. Be to, negalint išsileisti net pačios reikalingiausios literatūros, bet kokie didesni rašybos pakeitimai tik sunkintų mokyklos ir spaudos darbą. Taigi, taikantis prie aplinkybių, teko rūpintis tik bendruosius vartojamosios rašybos dalykus sistemingiau, pilniau ir aiškiau išdėstyti, o kad rašybos praktika bent kiek palengvėtų, pašalinti kai kurias nevienodybes. Taigi šalia *baugint i* rašomi *baugštus*, *baigštus*, šalia *auginti*, *augumas* — *augštas*, taip pat *sluogsnis*, *sluogsna*, *regztis*, bet *kniūpsčias*, *kipšas*, *žnyplės*; šalia *tįsti*, *gręžti*, *grįžti* rašoma ir *tįsoti*, *grįžtė*; šalia *jie*, *Jiesia*, *Jieznas* — ir *ieškoti*, *iešmas*, *jietis*, taip pat *bjaurus*, *pjauti*, *pjūvis*, *pjūklas*, *spjauti*, bet *labiau*, *šlapias*... Rašymas kartu ir skyrium ligi šiol taip pat nebuvo kaip reikiant išspręstas, tad ir čia teko ką neką pakeisti, pvz. nusistatyta rašyti *nelabai*, *nevisai*, *kur nekur*, *kada nekada*; *kažkas*, *kažkoks*, *kažkur*... ir *kažinkas*, *kažinkoks*, *kažinkur*, *kažikas*; šalia *perrašymas*, *perėjimas*, *pereiti* — ir *pergeras*, *permažas*, *pergėra*,, *permaža*, *pergreit*, *perbrangiai*, *perniek*, *pernelig*, *perdaug* geras, *perdaug* žino ir kt. Už visus šiuos pakeitimus kalba, viena, patys kalbos duomenys; antra, daug kas jau ir dabar šitaip rašo; trečia, beveik visos šitos atmainos savo laiku buvo jau priimtos Lietuvių Kalbos Draugijos, Lietuvių Kalbos ir Literatūros Mokytojų Sąjungos, prie Šviet. Ministerijos sudarytosios Rašybos Komisijos, Lituanistikos Instituto Rašybos Komisijos ir pagaliau Lietuvos Mokslų Akademijos. Bet nenuoseklumus nevisus buvo galima pašalinti. Pvz. šalia *bąla*, *šąla*, *gęsta*, *tęžta* ir toliau bus rašoma *lyja*, *gyja*, *būva*, *žūva*, nors kilminės rašybos dėsnis ir reikalauja rašyti *lįja*, *gįja*, *bųva*, *žųva*...

Stengtasi vadove perdaug nenutolti ir nuo ligšiolinės skyrybos praktikos. Ir čia rūpintasi pašalinti tik nevienodybes, pilniau ir plačiau iškelti aikštėn atskirus skirtukų vartojimo atvejus, visam skyrybos dalykui duoti aiškesnę sistemą, pasinaudojant visais tais naujais duomenimis, kurie yra jau ir kitų paskelbti. Ligšiolinė mūsų skyrybos sistema buvo pagrįsta daugiau logikos reikalavimais. Dabar nuo formalaus loginio skirtukų vartojimo mėginama pasukti daugiau psichologinės skyrybos linkme. Atsižvelgta į kalbos ritmą — sakinio tarimą, pauzes. Taip pat siekta kai kur skirtukų vartojimo sumažinimo. Pvz. kableliais neskiriami tie įterptiniai žodžiai ar jų junginiai, kurie kokiu nors būdu yra susiję su kitomis sakinio dalimis ir tariant nėra pabrėžiamai išskiriami: *gal*, *galbūt*, *turbūt*, *žūtbūt*, *dievaži*, *toli gražu*, *tarsi*, *lyg*, *tartum*, *mat*, *anaiptol*, *štai*, *antai*, *amžinatilsį*, *be abejo*, *palyginti*, *matyti*, *mano nuomone*, *mano supratimu*, *mano išmanymu*, *mano galva*, *jų pasakojmu*, *pavyzdžiui (pvz.)*, *tarp kito*, *apskritai aplamai*, *pagaliau*, *galų gale*, *iš tikro*, *iš tikrųjų*, *iš tiesų* ir kt. Taip pat neskiriami kableliais vienai vieni arba su jiems priklausančiais žodžiais dalyviai, padalyviai ir pusdalyviai, jei jie nei tarimu, nei reikšme nėra išskiriami iš sakinio, pvz.: *Atsigręžęs* pamačiau vaikų būrį *Rašant* reikia tiesiai sėdėti. Mokės *kiek galėdamas*. Važiavo mišku *saulei tekant*.. Neskiriami kableliais ir tokie dalyviai, padalyviai bei pusdalyviai, kai jie yra aiškinami net ištisu sakiniu, pvz.: Žmogus *pamatęs*, kad nieko nelaimės, sugrįžo namo. Tėtis palengvėle krutino mamytę už peties *sakydamas*: „Klausyk, motin...“ Sujungtiniuose sakiniuose prieš ir kablelis nededamas, pvz.: *Viršūnės ūžė ir liemenys plakės. Petras aria ir Jonas akėja.* Bet kai tokie sakiniai išvadiškai, priežastiškai sujungti, kablelis jau dedamas, pvz.: *Kartą piemenukai valgė miške duoną, ir vienas trupinėlis nukrito žemėn. Čia juoda duona, ir tos neduoda.*

Tačiau kalbos vartotojui tenka susidurti ne tik su tais vienais rašybos ir skyrybos klausimais, tad ir vadovas nesitenkina jų vienų nagrinėjimu: jis duoda šiek tiek ir kalbos dalykų. Čia pvz. yra aiškinama, kodėl reikia rašyti *iškyla*, *pokylis*, *žynys*, *sąjūdis*, *galvosūkis* (su ilgaisiais y ir ū); *įkandin*, *įkapės*, *įkilas*, *įtakas*, bet *indas*, *indėlis*, *indėvė* (nuodai); *pusiasalis*, *ugniakuras*, *variakojis* ir kt. Norminėmis lytimis pvz. čia siūloma *anglis*, *—ies*, *apskritis*, *—ies*, *briedis*, *—džio*, *dantis*, *—ies*, *debesis*, *—ies*, bet *būrys*, *dagys*, *lovys*, *plyšys*, *spenys*, *ryšys*, *rūsys*, *slėnys*, *smėlys*... Aiškinamas kai kurių priesagų (*—ejas*, *—ojas*, *—idė*, *—udė*, *—enybė*, *—ikas*, *—inė*, *—imas*, *—esys*, *—ėsis*, *—estis*, *—astis*, *—inys*, *—yti*, *—inti*, *—telėti* ir kt.) vartojimas. Pasisakoma dėl kaitomųjų lyčių vartojimo: reikia pvz. rašyti *akimi*, *ausimi*, ne *akia*, *ausia*; *akmenys*, *šunys*, ne *akmens*, *šunes*; *akmeniu*, ne *akmenimi*; *aiškiu*, ne *aiškumi* ar *aiškiumi*; *gerasis*, ne *gerasai*; *geriausias*, ne *geriausis*; *kokiu*, *tokiu*, ne *kokiuo*, *tokiuo*; *kokie*, *tokie*, ne *koki*, *toki*; *kokius*, *tokius*, ne *kokiuos*, *tokiuos*; *keturis*, *penkis*, ne *keturius*, *penkius*; *dvejus*, *trejus*, ne *dvejis*, *trejis*; *šiaip*, *taip*, ne *šeip*, *teip* ir kt. Taip pat platokai paaiškinamas kai kurių linksnių, prielinksnių ir kitų sintaksės dalykų vartojimas, naujadarų daryba bei vartojimas ir kt. Išaiškinus, kaip prisitaikoma savajai kalbai naujų žodžių daryba, čia pat nurodoma, kad nereikia visų tarptautinių žodžių lietuvinti: daugelis tų tarptautinių žodžių mūsų kalboje turės likti, tik jie turi būti priderinti prie įprastinių mūsų kalbos rašymo ir tarimo būdų, pvz.: *abonentas*, *elektra*, *kontingentas*, *reguliaminas*, *telefonas*, *telegrama*, *žiras* ir kt.

IŠ SENOSIOS EGIPTIEČIŲ POEZIJOS

Visi čia paduodami eilėraščiai paimti iš „Mirusiųjų Knygos“, sudarytos 3500 m. prieš Kristaus gimimą ir vėliau, arba 19 dinastijos laikotarpiu.

Anot Roberto Hilliyero, tiek išorinė detalė, tiek centralinis tikėjimas egiptiečių religijoje yra sujungti skyriuose „Atvykstą dienos metu“, kurie paprastai žinomi ir vadinami vienu bendru vardu — „Mirusiųjų Knyga“. Apie 3500 m. pr. Kr., kada egiptiečių raštininkai paruošė parmąjį skyrių, daugumas simbolių tada jau buvę taip seni, kad tie žmonės, kurie juos nurašė, nė nesupratę gerai jų reikšmės. Tačiau visa buvę išlaikyta visoje pilnumoje, nes tradiciškai nusiteikusiems Panilio gyventojams visa buvo šventa.

Egiptiečiai, kaip rašė, nepaprastai mėgę realųjį gyvenimą ir jo malonumus ir visa labai aukštai vertinę; visa klaikioji mirusiųjų gyvenimo pompa turėjusi savo objektuose pratęsimą būsenos, perdaug malonios, kad ją apleistum. Ir klaidinga būtų vaizduotis ankstyvesniuosius egiptiečius kaip aitrius, liūdnus žmones. Jie toki nebuvo. Jų teologija, jų sakramentai ir jų sąvoka apie pomirtinį gyvenimą pagrįsta viena doktrina: amžinas gyvenimas pasireiškia per amžinai gyvenančias formas. **Vertėjas.**

JIS SUSIJUNGIA SU VIENINTELIU DIEVU, KURIO SĄNARIAI YRA TAS DAUGIS DIEVŲ

O per amžius patveriančioji skeptro karalystė,
O poilsio vieta, kur pririšta šviesi Ra valtis,
O baltasai vainike pavidalo, kuris yra dieviškas!
Aš ateinu! esu tasai Kūdikis! Aš esu tasai Kūdikis!
Mano plaukai yra Nu, mano veidas — Ra rutulys,
Mano akys yra Hatora, o mano kaklas Isis; —
Kiekvienas mano kūno sąnarys yra dievas,
Mano mėsa ir kaulai, tai gyvų dievų vardai.
Jotas visados mane globoja, diena iš dienos.
Aš ateinu kaip Ra, aš ateinu kaip tasai, kurio vardas
Nėra dar žinomas. Aš ateinu kaip Vakardiena,
Kaip pranašas dar būsimų milijonų metų
Tautoms ir žmonėms dar nenusakytiems.
Aš esu tasai Kūdikis, kursai keliu žygiuoja
Vakardienos, Šiandienos ir Rytojaus.
Aš esu tasai Vienas, tasai Vienintelis, kursai vyksta
Per amžius aplinkui savo keliu pro visus horizontus;
Kurio momentas yra jūsų kūnuose, tačiau kurio formos
Ilsis savo šventykloje, slaptoj ir neuždangstytoj;
Kurs savo rankoj laiko jus, tačiau kurio jokia ranka
Niekad nelaikys; kursai žino jūsų vardą ir metų laiką,
Tačiau kurio jūs negalite žinoti, nei betkuris mirtinasai;
Kuriam nuolatiniu praėjimu sugrįžta dienos,
Ir savo grožy slenka laiko galo link.

Taip, aš esu Jisai, ir aš daugiau nemirsiu;
Nei žmonės, nei pašvęsti mirusieji, net nei dievai
Nebeištemps manęs atgal iš nemirštamojo mano kelio!

JIS LAIKOSI TVIRTAI SAVO TAPATYBĖS ATMINIMO

Didžiuose rūmuose, ir rūmuose ugnies,
Tamsią naktį, kada skaičiuoja visus metus,
Tamsią naktį, kada mėnesiai ir metai paženklinami skaičiais,
Leisk man atgauti savo vardą.

Kai dieviškasis ant Rytų laiptų
Palieps man su juo atsisėsti taikoje,
Ir kiekvienas dievas mano akivaizdoj paskelbs savo vardą, —
Leisk man atsiminti vardą, kurį aš turėjau!

JIS PAŽĮSTA VAKARŲ SIELAS

Aukštai ant Saulėtekio kalno, kur stovi Sebeko šventykla
Ten guli titnago angis ir žvilga metalinės lentos.
Jo vardas yra Gyvenąs ugny, ir jis yra Ryto priešininkas.
Jis sulaikė Saulės valtį, o valtininką apgaubė miegu.
Bet jis bus sulaikytas, ir Saulės valtis plauks tolyn.
Taip, aš esu tasai žmogus, kurs angį sulaikiau galingu būrimu
Ir apkaliau Saulėtekio priešą, kol Ra paims horizontą.
Aš, net aš, apkaliau jį ir pasveikinau Vakarų sielas,
Saulėlydžio kalno viešpatį, ir Hatorą, vakaro ponią.

KARALIAUS ACHNATEN IR PRINCESĖS NEFER NEFERIU ATEN RUTULIO ADORACIJA

Tavo aušra, o Ra, atveria naują horizontą,
Ir kiekviena karalystė, kurią gyventi tu sukūrei,
Yra nugalima tavo meilės, kaip džiaugsminga diena
Seka tavo kojų žingsnius maloniu ramumu.

Kai tu nusileidi, visas pasaulis yra niūrus;
Namai būna kapais, kur aklieji žmonės guli mirty;
Tiktai liūtas ir angis slenka
Pro juodąją krosnį aklosios nakties.

Ir vėl Rytuos aušra! pabudusi žemė,
Ir žmonės iš savo miego pašoksta su daina;
Jie prausia savo kūnus, aprėdo juos šviežiais drabužiais,
Ir kelia savo rankas džiaugsmingam šlovinime.

Ir vėl po laukus vaikščioja galvijai;
Po pelkes skraido paukščiai ir kelia savo sparnus,
Taip pat šlovėj, o bandos laksto
Džiūgaudamos po visas malonias pievas.

Ir žiemiuos ir pietuos žvilgančiuos paupiuos
Laivai kelia savo bures ir plaukia pirma tavęs keliu;
O okeane visos vandenų giliųjų žuvys
Kyla į paviršių ir geria tavo šviesą.

Nes visa, kas gyvena, tu esi, sėkla žmonių,
Sūnus tavo motinos įsčioje, kursai pažįsta
Tavo artumo malonumą, — kūdikėlis,
Kuriam davei žodžius ir augančiąją išmintį;

Viščiukas kiaušiny, kurio kvapas yra tavo,
Kurs iš savo lukšto bėga, ciepsėdamas savo džiaugsmą,
Ir šokdams ant mažų, dar netvirtų kojelių,
Pasveikint užtekančios saulės grožio.

Tavo širdis sukūrė visa, šia knibždančiąją žemę,
Jos žmones, ir bandas, ir tvarinius, kurie vaikščioja pėsti,
Ant žemės, jūroje, ir ore skraidančiuosius tvarinius —
Sukūrei juos tu savo širdyje.

Žmonės ir jų likimas yra tavo visose jų buityse,
Daugybė jų kalbų, daugybė jų spalvų,
Visa tavo, — ir mus, kurie esam iš tarpo žmonių,
Tu padarei skirtingus, Pasirinkimo Viešpatie.

Ir, štai, aš taip pat randu tave savo širdyje,
Aš, Khu en Aten, randu tave ir šlovinu.
O tu, kurio aušra — gyvenimas, kurio nusileidimas yra mirtis,
Didžioje aušroje tad pakelk aukštyn mane, savo sūnų.

Išvertė **Julius Baniulis**

Vadovo autoriai norėjo, kad jų darbas patenkintų bet kurį jo vartotoją, dėl to rūpinosi, kad jis būtų kiek galima pilnas ir išsamus. Visi dėsniai stengtasi pagrįsti pavyzdžiais, ir tų pavyzdžių nesigailėta. Ir pačiame žodyne daug kas aiškinta: daugelio žodžių reikšmė, vartojimas, kilmė ir kt. Be bendrinių, duodama nemaža ir tikrinių, savų ir svetimų, žodžių. Tačiau autoriai gerai žino, kad jie nėra pasiekę čia kokios tobulybės. Vadovas tėra tik jų vargo dienų darbas, atliktas nusivogus laiko nuo kitų darbų ir pabėgus nuo kietos kasdienybės rūpesčių. Vis dėlto jie mano, kad ir toks darbas turės būti naudingas: jis padės lietuviams taisyklingiau ir kultūringiau jų gimtąją kalbą vartoti. Jie taip pat siekia ir tos vienybės, apie kurią yra šio rašinio pradžioje kalbėta: kad imtume pagaliau visi laikytis vienos rašybos!

Autoriai kaip galėdami savo darbą padarė. Dabar reikėtų pasirūpinti, kad jis galėtų ir pasirodyti. Bet šitai jau ne nuo jų vienų priklauso.

1948. 1. 14.

KULTŪRINĖ NYKUMA LIETUVOJE

(1944—1946 METAI VILNIUJE)

J. ŽALTVYKŠTIS

„Tikiuosi bent šita nuogų faktų medžiaga prisidėti prie bendro šaukiančiųjų choro — tų, kurie šaukia pasauliui apie bolševikų grėsmę", šiais žodžiais įteikė mums šitą raštą žmogus, prasiskverbęs pro geležinę uždangą. Red.

Išsinuomoju kambarį pas lenkus. Išdaužytas langas. Stalas ir siaurutė lova su blakių rujomis tai vieninteliai baldai, kuriuos man pasiūlo šeimininkė. Neturėdamas maisto kortelių ir pinigų, gyvenu pusbadžiu.

Vilniaus universitete nyku kaip kapinyne. Raštinėje sužinau, kad filosofijos skyrius yra išbrauktas iš humanitarinio fakulteto programos. Įsiregistruoju į pedagogikos skyrių.

Tamsiuose universiteto koridoriuose pastebiu kelis slankiojančius studentus. Noriu prieiti ir pasikalbėti. Tačiau jie, mane pamatę, pradingsta. Pasirodo, ir čia jaunimas slapstosi nuo persekiojimo. Visur gatvėse patruliai nuodugniai tikrina dokumentus. Todėl studentai, kurie atvyksta iš kitur, yra priversti ištisas dienas slapstytis tamsiose universiteto rūmų angose ir kertėse.

* * *

Vieną rugsėjo vidunaktį pažadina mane garsūs rusiški žodžiai. Girdžiu už durų kalbančią šeimininkę. Iškišu galvą pro kiaurą langą ir matau tamsius raudonarmiečių siluetus ir blizgančius automatus gatvėje.

— Ablava, — topteli mintis.

Durys atsiveria, ir į kambarį krenta šviesos pluoštas. Šeimininkė laiko žvakę. Šalia stovi ginkluoti bolševikai. Įeina į vidų.

— Dokumenty, — sako man rusas. Pro langą skverbiasi nakties drėgmė. Mano rankos virpa. Vos iškrapštau iš švarko kišenės lietuvišką asmens liudijimą ir paduodu jį rusui.

— Eto čto, — sušunka rusas, — nepanimaju. Kur tavo kariniai dokumentai?

Imu aiškintis tuo pačiu rėkiančiu balsu, kaip kad rusai yra įpratę į mus kalbėti.

— Esu trečiojo kurso studentas, o karinį dokumentą universitetas išduos po kelių savaičių studijoms prasidėjus. Man buvo pasakyta, kad trečiojo kurso studentai turį teisę į studijas dabartiniu metu.

— Rengtis, paidiom znamy...

Ir išveda.

Panašiu būdu esu suimamas ir paleidžiamas tris kartus. Antrą kartą suima Aušros Vartų gatvėje, vidudienį, trečią kartą Radvilaitės gatvėje. Nežinau, ar tai laimė, ar tai rusų kalbos mokėjimas, ar Universiteto pažymėjimas prisideda, kad kiekvieną kartą pavyksta ištrūkti iš jų nagų. O galbūt todėl, kad jie dabar yra užsiėmę su baltaisiais lenkų partizanais, kurių surenka per trumpą laiką apie 10 000 ir ištremia. Todėl lietuvius studentus suima, palaiko ir laikinai paleidžia.

* * *

Ieškau darbo. Sunku yra gyventi be kortelių ir badauti. Nusprendžiu daryti vertimus, kadangi tai neatitrauks daug laiko nuo studijų. Dauguma studentų, kurie neturi paramos iš namų, eina į tarybines įstaigas uždarbiauti. Vieną dieną sustoju ties „Tiesos" redakcija. žinodamas, kad čia tikriausiai reikalingi vertėjai. Nuotaika yra slėgianti, nes lįsti į komunistų propagandos gūžtą tikrai yra kažkas baisaus, smukdančio, ardančio įsitikinimų pagrindą. Tačiau keistas smalsumas mane paskatina. Kada stoviu prie durų, dar svyruoju, bet kažkoks vyriškis išeidamas atveria duris. Aš įeinu.

Mane priima redaktorius Šarmaitis. Jis atrodo toks išsekęs ir išblyškęs. Popierinis veidas su rausvomis džiovininko dėmėmis. Lipšnus, liūdesio kupinas, bet toks tiriantis, nepasitikintis žvilgsnis. Jis kalba gražia ukmergiečių tarme, ir aš pajuntu, kad jis man, kaip nepažįstamam žmogui, nori pabrėžti savo „lietuviškumą", Jis pažymi, kad verčiant reikia labai saugotis, kad rusiškoji sintaksė neįsibrautų į lietuvišką sakinį. Kai jis paduoda man versti ilgoką straipsnį „Tarybų Sąjungos galia", jam yra taip jau nepatogu jo ranka virpa. Jis pasako, negalėdamas savo žodžiuose nuslėpti pasiteisinimo:

— Tai yra jums pirmasis bandymas. Ir jeigu pavyks, vertimų ateityje bus pakankamai. Nieko nepadarysi, mes šiuo metu daugiausia talpiname tik vertimus, nes trūksta savų žmonių, kurie taip parašytų.

Vėliau patiriu, kad Šarmaitis yra ne tik partijos įrankis, bet ir auka. Partija yra šito žmogaus vampyras, savo juodais sparnais apgobęs jo gyvenimą, čiulpdamas jo gyvybinius syvus, jo kraują iki nusilpimo, paversdamas jį popierine išblyškusia lėle. Jis paskęsta redakciniame darbe ne tiek iš darbštumo, kiek iš baimės ir nepasitikėjimo savo bendradarbiais, kurie, žiūrėk, įsuks kokį nors antitarybinį liapsusą į laikraštį, ir tada partija jį pamins po kojomis. Todėl jis ir sėdi redakcijoje nuo ankstyvo rytmečio su trumpomis pietų pertraukomis iki vidunakčio. Atvykęs iš Sąjungos ir ketverius metus nematęs savo motinos, kuri gyvena kaime, Šarmaitis nesiteikia josios aplankyti tik dėl minėto nepasitikėjimo savo sėbrais. O gal jis bijo ten pas savo motiną susitikti akis į akį su baisiąja Lietuvos tikrove, girdėti kenčiančių gyventojų priekaištus ir partizanų kulkų zvimbimą?

* * *

Kas yra kiti redakcijos žmonės? Mažesniąją redakcijos kolektyvo dalį sudaro tikrieji komunistai, žmonės, kurie savo melą parašo be jokių skrupulų ir sąžinės graužimo. Jie jau yra užmiršę, kas yra sąžinė, todėl savo pozicijoje jie jaučiasi tvirti ir laimingi. Materializmas, puiki nuovoka, kur reikia šaukti „urra" . . . . tegyvuoja, ir kada laikyti liežuvį sukandus, bolševikinis siaurumas ir pasitenkinimas pigia tarybine tikrove, — visa tai jau srovena jų gyslose. Jie nesuabejoja nei viena akimirka. Visi jie daugiausia eina skyrių vedėjų pareigas. Feigelsonas yra propogandos ir agitacijos skyriaus vedėjas, Šmitaitė — partinio, Messie (save vadina Mešiu) — pramonės vedėjas, o Chienas yra redakcijos partinis organizatorius. Parašyti draugui Mešiui kokio nors fabriko darbininko vardu pasisakymą „Tiesos" puslapiuose (be to darbininko žinios ir sutikimo) apie dėkingumą didžiajam Stalinui, apie laimę gyventi ir dirbti bolševikams valdant yra paprasčiausia „žurnalistinė" priemonė, kada redaktorius reikalauja, o darbininkai su lazdom jį varo lauk (kaip kad kartą atsitiko odos kombinate). Tokiu būdu šitie draugai be sąžinės graužimo falsifikuoja visą Lietuvos gyvenimą ir kaip maži vaikai džiaugiasi savo melu, vis galvodami, kaip čia jį geriau padailinus. Jie ir yra nuolatiniai redakcijos stilisto kankintojai.

Yra redakcijoje ir kitokios rūšies rašeivų. Vieni jų, aš neabejoju, dar puoselėja troškimą apie laisvą ir nepriklausomą Lietuvą, apie gyvenimą be komunistinio smurto ir melo. Tai yra jų paslaptinga, giliausiame širdies kampelyje glūdinti svajonė, kaip vos vos rusenanti gęstančios žvakės liepsnelė, be jėgos, kuri juos galėtų pakelti prieš tironus ir prieš tą melą, kurį jie rašo. Kai jie fabrikuoja savo melą, visos jų mintys yra dirbtinės ir padiktuotos; jie puikiai žino, kokia schema rašyti straipsnį ar reportažą, kad jis atitiktų propogandos reikalavimus ir kad už jį galima būtų gauti honorarą. Jie žino, kad tai yra blogis, bet jie tai daro, nes jie kitaip negali. Jie bijo savo fizinės pražūties. Tačiau retkarčiais, kada kenčiančios tautos balsas per stipriai atsimuša į aną slaptingą sielos kampelį, juos ima kankinti kaltės jausmas. Tomis dienomis jie yra neramūs, nuliūdę; jie bėga nuo redakcijos, tarsi čia siaustų užkrečiamoji liga, kuria jie serga; jie vengia tiriančių komunistų akių. Tada jie geria ir prageria savo sielos kančią. Bet nevisuomet pavyksta . . . Vieną redakcijos bendradarbį ši kančia padarė pamišėliu. Savo psichozės akimirkomis, palikęs vienas kambaryje, jis sėdi lyg suakmenėjęs ir vis kartoja tuos pačius žodžius: „Juoda kiaulė ant juodo akmens kriuksi ir t.t." Vėliau jis pasitraukia iš redakcijos kaip nepagydomas ligonis. Kitas bendradarbis atvirai man prisipažįsta:

— Kas iš to, jeigu aš pabėgčiau į mišką, ar į vakarus, ar kur nors į patį pasaulio galą, kas iš to . . . Įrašė NKVD mandatą ant mano kupros ir, jei panorės, suras mane ir pragare. Nusižudyti nelabai dar norisi, perdaug aš branginu ir myliu gyvenimą. Juk jis jau niekad nepasikartos . . . O į kalėjimą, į ištrėmimą savanoriškai. Niekados . . Jie ir patys vieną gražią dieną susipras ir uždarys mane . .

Redakcijoje dažnai pasirodo garsusis Jonas Marcinkevičius. Jis ateina čia tada, kada yra gerokai įkaušęs. Kai jis susmunka minkštoje sofoje, kuri stovi redakcijos priėmimų kambaryje, visi laukia, kada Jonas ims kalbėti. Ypač „antitarybinės laikysenos" bendradarbiai laukia jo monologų. Jono išsiveržimai yra triukšmingi. Nežinau, kas jį verčia taip kalbėti: ar pyktis, ar nepasitenkinimas tuo gyvenimu, ar degtinė, kuri drąsina ir parodo, koks jis yra suskilęs. Laikydamas rankoje „Tiesos" numerį, jis pradeda savo monologą:

Ar jūs manote, kad tai, ką aš pritepliuoju „Tiesoje" yra verta mano sudriskusių batų? Cha . . cha . . cha . . Čia ne Marcinkevičius rašo, tai kažkoks dvasios nuskurėlis, kažkoks susmirdėlis, atsiprašau už žodį.

Nutyla, bet tuojpat tęsia toliau:

— Aš, raudonosios armijos karininkas, tėvynės karo dalyvis, nužygiavęs pergalingą kelią nuo Oriolo ligi Vilniaus, aš tarybinis rašytojas Jonas Marcinkevičius, garsenybė . . . Bet ką padarė iš manęs, kai aš grįžau į tėvynę? Nuskurdino . . Sunaikino Marcinkevičių . . Girtuokliu padarė . . džindžininku. cha . . cha . . cha . . . Juozeli, dūšele, pasakyk, ar nėra Marcinkevičius džindžininkas, — lyg kreipiasi į vieną bendradarbį, kuris sėdi šalia jo, bet kalba toliau, nelaukdamas atsakymo. — Sakykite, ar aš galiu doram lietuviui pažvelgti į akis, ar aš galiu būti laimingas? . . Ne, draugai. Mano dalia yra šuniška, reikalas kiauras, jūs matote tai iš mano suplyšusių batų. Aš pavydžiu tiems, kurie šiandien sėdi kalėjimuose: jie yra daug laimingesni už mane. Jie ir mirdami yra laimingesni . . .

Jis pakyla nuo kėdės ir blaškosi po kambarį, lyg uždarytas narve žvėris. Didelė plati galva, pasišiaušę plaukų gaurai daro jį panašų į liūtą. Pamatęs kampe susigūžusį, išsigandusį jo drąsaus išsišokimo redakcijos partorgą Menašą Chieną, Jonas primerkia akis ir nusijuokia, kad net langų stiklai sudreba:

— Cha . . chaaa . . draugas Chienai, ko tu žiūri taip į mane? Juk aš nieko blogo nepasakiau. Iš tavo akių aš matau, kad tu nori mane pasmaugti. Klausykite, — kreipiasi jis į aplinkui sėdinčius, tylinčius ir besišypsančius redakcijos bendradarbius, — klausykite, štai, žmogus, kuris mane papjaus . .

Ir Chienas šypsosi, nes jis galvoja, kad visa ši scena tik juokai . . . Įkaušusio juokdario nekaltos išdaigos.

Marcinkevičius yra literatūrinio skyriaus, vedėjas. Kiekvieną savaitę turi parengti „Tiesai" specialų literatūros ir kultūros puslapį. Bet redaktorius jo darbu nėra patenkintas. Jis nepateikia laiku medžiagos, ateina girtas. Vis dėlto, kaip žmogus su rašytojo autoritetu, su plačiausiomis komunistinėmis pažintimis, mokąs kaikada iš tiesų gabiai pasitarnauti bolševikinei melo propogandai, yra dar pakenčiamas.

Apsiavęs jis sudriskusiais kariškais batais, dėvi kariškas kelnes ir žalią amerikietišką apsiaustą — šitų apdarų jis nenuvelka ištisus mėnesius. Jį pažįsta visas Vilnius dėl jo gauruotos galvos ir dėl nuotykių miesto karčiamose. Jo dainelės tampa populiarios. Kai „Tiesa" pradeda varyti didelę sėjos propogandą, ragindama valstiečius tinkamai pravesti pavasario sėją, Marcinkevičius redakcijoje užtraukia: „Ar tu sėsi, ar nesėsi, o badu vistiek padvėsi". Į jį komunistai žiūri kaip į nepakeičiamą girtuoklį. Todėl ir paramos iš jų jis negauna. Jis skundžiasi, kad vok. okupacijos metu jo žmona, kuri buvo Lietuvoje, gyvenusi geriau, negu dabar. Jo šeima gyvena bute, kurio languose nėra stiklų. Nusivylęs, susiradęs kelis likimo draugus — tarybų sąjungos „didvyrį" Bernotėną, kažkokį nuskurusį buhalterį ir pamišusį tapytoją K., Jonas keliauja dienas naktis nuo vienos iki kitos smuklės (vadindamas jas karstais po grybu) ir klimpsta į skolas. Ilgainiui pasitraukia iš redakcinio darbo. Norėdamas kuo nors prasiversti ir pagerinti savo materialinę padėtį, atidaro Tilto gatvėje smuklę ir pats savo geriems pažįstamiems sveteliams šinkuoja alų ir degtinę.

* * *

Judriausias „Tiesos" bendradarbis yra Dovydaitis. Jis veda žemės ūkio skyrių, rašo reportažus, apybraižas apie mašinų traktorių stotis, apie tarybinius ūkius, apie „naujakurių" „laimingą" gyvenimą. Jis turi dešimt slapyvardžių. Dėl įžulumo ir grubios elgsenos niekas jo nemėgsta. Aš stebiuosi, kaip gali žmogus per vieną dieną sufabrikuoti tiek daug melagysčių. Jo mėnesinės įplaukos siekia iki 6—8 tūkstančių rublių, tuo tarpu kai fabriko darbininkas vos uždirba 200 rublių, o redakcijos ekspeditorius — 300. 1941 metais jis buvo ištremtas. Karo metu jam pavyko kažkokiu suktu būdu prisišlieti prie Maskvoje esančių lietuvių komunistėlių, parduoti savo gabumus jų propogandai, įrodyti ištikimybę Lenino-Stalino linijai. Mane perspėja — Dovydaičio akivaizdoje neišsitarti, nepasakyti ko nors antitarybiško. Girtuokliauja jis nemažiau už Marcinkevičių. Kartą jį spaustuvės darbininkai suranda negyvai nusigėrusį priešais NKVD rūmus, Katedros aikštėje. Girtas jis yra kandus kaip gyvatė: Grasina:

— Ir tavęs laukia NKVD rūsys. Ar tu žinai, kas tai yra NKGD, palauk, vieną gražią dieną sužinosi.

Jis dažnai išvažiuoja su redakcijos džipu į Lietuvos kaimus ir miestelius pamedžioti medžiagos. Pasakojama, kad Dovydaitis ten tiesiog terorizuoja žmones. Grasindamas išpeikti „Tiesoje", jis reikalauja iš valsčių pareigūnų degtinės ir užkandos. 1944 metų vėlyvą rudenį, naktį, Dovydaitis yra pašaunamas Gedimino gatvėje. Tačiau, po kelių savaičių išėjęs iš ligoninės, savo straipsniuose vėl aršiai garbina komunistų partiją ir puola taip vadinamuosius buržuazinius nacionalistus (netarybinės nuotaikos žmones). Kartą jis girtas, pamatęs mane su draugu sėdint užkandinėje, neprašomas nudrimba į kėdę prie mūsų stalelio ir ima barbaliuoti:

— Jūs, durniai, nemokate gyventi, jūs esate bailiai. Knygų žiurkės ir nieko daugiau. Jūs sugrausite savo knygas ir dvėsite. Jūsų kišenėse vėjas, o mano... štai... žiūrėkite, — jis ištraukia iš kišenės saują červoncų, gniaužo juos kumštyje, rodo mūsų panosėje ir šaukia:

— Ei, drauge padavėja, dar alaus! Dešimt bokalų, šitoms knygų žiurkėms...

Rėkdamas jis apsvaigsta ir savo sunkiu išpenėtu kūnu virsta ant stalelio. Stiklai byra ant grindų. Jis keliasi skeryčiodamas rankomis ir ima spardyti nukritusius bokalus, su gyvulišku pasitenkinimu rėkdamas:

— Gol, gol... Argi aš nesu geras futbolistas.

Mažiau girtas būdamas, jis mėgsta pasakoti nebūtus gandus. Tie gandai yra ne kas kita kaip jo klastingas tikslas išprovokuoti žmones. Aš girdžiu jį kartą pasakojant, kad Suvalkijoje esanti sudaryta Pyragiaus divizija, kuri greit atžygiuosianti į Kauną.

* * *

Marcinkevičiui pasitraukus, į jo vietą ateina Liūnė Janušytė. Gerokai senstelėjusi, bet dar elegantiškai apsitaisiusi, su riebiai ir ryškiai dažytu veidu. Ji visiems pasako, kad jai čia rūpi tik pinigas užsidirbti, nes jai gyventi yra sunku. Negaliu teigti, kad Liūnė pritartų bolševikinei okupacijai. Ji dažnai mėgsta kitus graudinti savo pasakojimu, kaip ją tardymo metu kankino vokiečių gestapas, bet iš josios lūpų aš niekad neišgirstu protarybinių kalbų. Ji net rašyti jau nesugeba, ką ji dabar rašo yra tik seni feljetonėliai, perdirbti pagal tarybinius propogandos reikalavimus. Ir ji savo nepasitenkinimą gyvenimu, kaip ir daugumas „Tiesos" bendradarbių, maldo degtinėje. Kas jai yra likę tikro ir savito, nemeluoto — tai yra josios aistra, erotika, kuriai ji atsiduoda iki kraštutinumo. Visa kita, anot jos žodžių, yra baisiai nuobodu ir neprasminga. Keli stikleliai degtinės rytą (ji geria su Dovydaičiu netoli redakcijos esančioje smuklėje) pataiso jos nuotaiką dienai. Tada tik ji gali kalbėti su tarybiniais žmonėmis ir perdirbinėti savo feljetonus.

Kartą (tai atsitinka inteligentų suvažiavimo metu) ji galbūt apsirikusi, parašo tiesą „Tiesoje" atspausdintam feljetone. Ji rašo, kad valgyklose, kuriose yra maitinami suvažiavę inteligentai, tiek daug prineša visokių skanių valgių (tai bolševikai darė tyčia, norėdami pyragaičiais ir pupelių kava patraukti inteligentus savojon pusėn), kad inteligentai tiesog jų nepajėgia sušveisti — likučius slapčia vynioja į laikraščius ir neša savo vaikučiams, jau seniai nemačiusiems tokių skanėstų. Tai yra didžiausias netaktas bolševikų vyriausybės akyse. Pats Paleckis užsipuola redaktorių dėl neapsižiūrėjimo; Liūnė yra išbarama ir perspėjama.

* * *

Istorijos ir filologijos fakultetas (nekalbant apie anglistikos katedrą ir anglų kalbos kursus, į kuriuos susirenka didžiausi būriai klausytojų) nėra populiarus studentų tarpe. Ir senesnieji studentai retas kuris pasilieka šitame fakultete — jie pereina į mediciną, techniką ir matematiką. „Taip pasakė Leninas ar Stalinas", „tokia yra neklaidingosios marksizmo pasaulėžiūros tiesa", „taip moko mus VKP(b) istorijos trumpasis kursas" ir panašios frazės yra girdimos vis dažniau ir dažniau iš humanitarinio fakulteto dėstytojų lūpų. Tai ir yra svarbiausioji priežastis, kodėl studentai vengia fakulteto, atsižadėdami keturių penkių ir daugiau jau išklausytų semestrų. Fakulteto dekanu yra Vabalas-Gudaitis. Jo pataikavimas yra toks akivaizdus ir nevykęs, jog atrodo, kad jis nėra profesorius, o kažkoks menkutis bolševikų ir jų pasaulėžiūros tarnas. Tuo mes įsitikiname, lankydami jo priešmokyklinio amžiaus vaikų pedalogijos paskaitas. Jau pačioje pirmoje paskaitoje jis primena studentams apie „naujuosius laikus" ir kad „socialistinis" gyvenimas reikalauja iš studentų laikytis naujosios drausmės, kuri jau seniai klesti tarybiniuose universitetuose. Savo dalyko aiškinimą jis stengiasi kuo arčiau suglausti su marksistine pasaulėžiūra. Jis tiek įsibėgėja, kad ima galų gale bėgioti į „Tiesos" redakciją, nešiodamas įvairius diskusinius straipsnius, prašyte prašydamas redaktoriaus Šarmaičio talpinti „Tiesoje" jo straipsnius, kaip būtinai reikalingus mūsų visuomenei populiarinti marksizmą ir leninizmą. Visomis progomis jis su didžiausiu pasitenkinimu talpina savo pasisakymus „Tiesos" puslapiuose. Komunistinei valdžiai negali patikti Gudaičio vaikiškas pataikavimas, iš kurio visi juokiasi ir kuris tuo kenkia bolševikų gudriems maskuotiems kėslams. Todėl jie į Gudaičio vietą pasodina komunistų partijai ne tik ištikimą, bet ir gudrų tarną Korsaką, prieš tai pakeldami jį į docentus.

Negalėdamas pakęsti Vabalo, aš atsisakau pedagogikos skyriaus ir įsiregistruoju į visuotinę istoriją. Iš nemaloniųjų dalykų lieka tik TSRS tautų istorija ir marksizmo leninizmo pagrindai, kaip privalomas dalykas, skaitomas Meškausko. Marksizmo leninizmo studentai turi klausytis per savaitę net 10 valandų! Į kursą įeina taip pat ir Stalino knygos „Tarybų Sąjunga didžiajame tėvynės kare" nagrinėjimas. Joje yra sutalpintos visos Stalino kalbos, pasakytos karo metu. Bolševikai laiko (tai yra ypač pabrėžiama Meškausko), kad tai yra genialiausias karo meto veikalas, žymiai pagilinęs ir praplėtęs Markso Lenino mokslą. Šiai knygai nagrinėti partijos įsakymu yra steigiami specialiūs būreliai įmonėse bei įstaigose.

* * *

Karas yra pasibaigęs. Garsintuvai triukšmauja Gedimino gatvėje. Ožeškienės aikštėje, prie generolo Černiachovskio paminklo (jis bolševikų laikomas Lietuvos „išvaduotoju" ir jo vardu norėta pavadinti Vilniaus miestą, šoka raudonarmiečiai ir tarybinė publika. Vakare iš visų miesto galų sudunda patrankos, saliutuodamos raudonosios armijos garbei. Pakiemiais tarškina iš automatų nusigėrę raudonarmiečiai. Kažkur klaikiai suklinka peršauta moteris. Ramūs gyventojai suguža į namus ir užsirakina duris, bijodami įkaušusių bolševikų. Pavergtai tautai šita šventė neatneša didelio džiaugsmo. Ji galbūt kelia viltį apie artėjantį kitą, tikrąjį išvadavimą. Skausmas yra didelis, pagalvojus, kad karo pabaiga, kuri kitoms tautoms atnešė džiaugsmą ir ramybę, čia, Lietuvoje, ji nieko nepakeičia: ir toliau plūsta nekaltų žmonių kraujas, ir toliau raudoja motinos ir žmonos, netenkančios savo sūnų ir vyrų. Visi mato, kad dabar bolševikai dar skaudžiau raižys Lietuvos kūną.

NKVD komisaras Lietuvai Bartašiūnas išleidžia atsišaukimą į kovojančius miškuose Lietuvos partizanus, žadėdamas jiems neliečiamybę, paramą ir darbą, jeigu jie išeisią iš miško ir pasiduosią. Kad tai yra velniškas melas įrodo tie faktai, kad tuo metu, kai šis atsišaukimas tūkstančiais lipinamas ant tvorų kaimuose ir miesteliuose išmėtomas pamiškėse, Vilniuje ir Kaune skubiai tuštinami kalėjimai. Visus kalinius tremia į Rusijos gilumą.

* * *

Gyvenu Tauro bendrabutyje. Vieną rytmetį pažadina mane keistas kaukšėjimas gatvėje. Liudas irgi nemiega.

Kariuomenė žygiuoja? Padai kaukši, lyg būtų mediniai.

Šokame prie lango. Skystose rytmečio miglose linguoja žengiančių žmonių gretos. Viena, antra, trečia, ketvirta, vis daugiau ir daugiau, ir susilieja į vieną pilką žmonių masę.

— Kaliniai!... Iš Lukiškių varo... į stotį. Tiek daug! Jie eina išsirikiavę po keturis. Šaligatviais kas keli metrai eina automatais ginkluoti raudonarmiečiai. Jų ginklai yra parengti šūviui ir nukreipti į kalinius. Kaliniai neša ryšulėlius. Kai kurie yra be kepurių. Šeštoje gretoje aš pastebiu einančius valstiečius. Vienas jų, kurio apžėlęs veidas ir juoda ilga sermėga išsiskiria melsvose miglose, yra aukštas stambus vyras. Jis žengia tvirtai, atmetęs į priekį kaktą, lyg didingas pranašas. Jo rankose nėra ryšulėlio. Iš kažkur atklydęs rytmečio šviesos pluoštas, nukrenta ant jo veido, ir aš pastebiu jo lūpas, virpančias lūpas, galbūt kuždančias maldos ar atsisveikinimo žodžius. Kai kurie kaliniai maišelius turi prisirišę ant pečių, o rankose laiko klumpes ir eina basi. Seni ir jauni, ir septyniolikamečiai vaikai, ir paliegę senukai — visi vienoje tūkstantinėje voroje. Iš paskos juos lydi raiti kareiviai, rėkdami ir plūsdami atsiliekančiuosius. Vora praslenka, palikdama širdį veriantį kaukšėjimą.

Tokia yra lietuvių tautos ėdikų tiesa, jų pažadai, jų saldūs užtikrinimai. Dabar jie masiškai tuština kalėjimus, kad būtų kuo daugiau vietos naujų masinių suėmimų aukoms.

* * *

Universitete įvairiomis progomis yra rengiami mitingai, kurių metu į studentus kalba žymiausieji komunizmo skelbėjai Lietuvoje: Gedvilas, Paleckis, Preikšas ir kiti. Čia jie nesivaržydami puola jaunimą dėl netarybinės laikysenos, dėl nenoro įsijungti į „atkuriamąjį tarybų Lietuvos darbą". Jie perspėja studentus, kad partija ir vyriausybė negalės ilgiau kęsti tokios laikysenos, kad atėjo pats laikas „susiprasti ir prisidėti prie bendro darbo". Jie įsakmiai pabrėžia, kad „laukti amerikiečių ar anglų išvadavimo yra ne tik kad didžiausia nesąmonė, bet kartu pražūtis tiems, kurie puoselėja tokius troškimus". Per kiekvieną mitingą ant studentų kaip iš maišo byra kaltinimai ir grasinimai, lyg tik jie vieninteliai, o ne visa lietuvių tauta būtų priešiška bolševikiškiesiems okupantams. Po grasinimų Paleckis ir jo kompanijonai kelia studentams reikalavimus ir įvairius įpareigojimus. „Kuo jūs galite įrodyti savo tarybinį susipratimą, savo meilę brangiajai Lietuvai ir josios didžiausiam bičiuliui draugui Stalinui", — kalba jie mokslo metams pasibaigus. „Jūs žinote, kad buržuaziniai nacionalistai savo ideologija nuodija kaimo žmonių sąmonę, jie sėja ten neapykantą tarybų valdžiai, todėl jūsų uždavinys, nuvažiavus į savo gimtąjį sodžių, atitaisyti tai, ką žmonių sąmonėse sugriovė buržuazinė ir fašistinė ideologija, jūsų pareiga ugdyti savo tėvų, giminių, savo kaimynų širdyse meilę mūsų partijai, jūs turite kaimo žmogui parodyti tikrąjį tarybinės santvarkos veidą, josios privalumus ir laimėjimus, kurie yra didžiausi pasaulyje". Taip jie neparausdami išdrįsta kalbėti tiems jauniesiems lietuviams, kurių krūtinėse liepsnoja neapykanta bolševikų smurtui, kurie dar labiau, negu jų tėvai bjaurisi tuo melu, kurį skleidžia komunistinė propoganda.

* * *

Pasyvus studentijos pasipriešinimas yra labai ryškus. Kai bolševikai iš studentų reikalauja įtikėjimo į marksizmo stalinizmo stabus, studentai į tai atsiliepia savo dar gilesniu tikėjimu į Dievą, prisirišimu prie Bažnyčios (pažymėtina, kad ir ateistinių nuotaikų jaunimas stropiai lanko pamaldas), kuri dabar yra jiems vienintelė užuovėja ir nusiraminimo šaltinis. Nuo Aušros Vartų ir iš Šv. Jono bažnyčios kiekvieną sekmadienį gaudžia galingos, jaunimo giedamos giesmės, užliedamos didžia tikėjimo srove siauručius Vilniaus skersgatvius, įžiebdamos praeivių (jie sustoja ir klausosi) širdyse vilties kibirkštį, keldamos pavergėjams nerimą.

Vasaros metu bolševikai sugalvoja pamaldas trukdyti privalomosiomis sekmadieninėmis talkomis. Sekmadieninės talkos, kurių metu žmones varo prie griuvėsių, kaip tyčia yra rengiamos nuo 9 iki 1 valandos. Visi, kurie neina yra griežtai baudžiami, o studentai šalinami iš universiteto. Talkų metu nieko gero nėra padaroma, keli plytgaliai perkeliami iš vienos vietos į kitą, tačiau bolševikams rūpi visai kita — atpratinti žmones nuo šventadieniško susimąstymo ir maldų.

Kai gegužės pirmosios dieną visi Vilniaus pastatai „pasipuošia" raudonomis veliavomis ir skraistėmis, kai įstaigų balkonai ir langai lūžta nuo didžiausių marksizmo kūrėjų galvų, toks didelis pastatas, kaip studentų Tauro bendrabutis turi tik vienintelę „puošmeną" — pusės metro pločio Lenino atvaizdą: kreivai pakabintą, o pats Leninas taip pirkliškai šypsosi paveiksle, kad net raudonarmiečiai eidami pro šalį juokiasi. Suimamanas bendrabučio administratorius.

Iš komjaunimo juokiamasi ir į komjaunuolius žiūrima kaip į parsidavėlius. Universitete komjaunimas, nors partija tiesiog spirte spiria studentus, beveik neegzistuoja. Yra keliolika studentų komjaunuolių daugiausia su nelietuviškomis pavardėmis. Bendrabutyje ant skelbimo lentos komjaunuolių atsišaukimai neišbūna nė vieno pusvalandžio. Kas juos nuplėšia, tai yra mįslė NKVD agentams, kurių bendrabutyje netrūksta.

Komunistai įsitikina, kad nei pažadais, nei viliojimu, nei glostymu, nei grasinimais nepatrauks jaunimo savojon pusėn. Jie atvirai ima kalbėti (ir „Tiesos" redakcijoje išgirstu tokius priekaištus), kad studentija yra nepagydomai užkrėsta buržuazinių idėjų. Todėl 45 metų viduryje prieš lietuviškąją valdininkiją nukreipta valymo operacija savo žudikišku pjautuvu paliečia ir studentus. Iš mano pažįstamų suimami broliai Miniai, nors jų tėvas yra iš tiesų socialistinių pažiūrų žmogus, bet ir jis, džiova sergąs, su savo sūnumis patenka į Lukiškių kalėjimą.

Naktimis studentų bendrabutyje vyksta kratos ir dokumentų tikrinimas. Vieną vasaros popietį, apsupę bendrabutį, įsiveržia enkavedistai ir nori suimti trečiame aukšte gyvenančius paskutiniojo kurso medikus. Studentai priešinasi. Vienas medikų sprunka laiptais žemyn ir pasislepia rūsyje. Enkavedistai seka iš paskos, jieško įeina į tamsų rūsį ir šaudo į visas kertes. Jų kulka pataiko į pasislėpusį studentą. Netgi paprasto žmogelio, bendrabučio sargo, kuris yra labai mylimas studentų tarpe, bolševikai nepalieka ramybėje. Ir jį suima.

Per tas dienas Tauro bendrabutis visiškai praretėja. Daugumas studentų, pasiėmę savo būtiniausius daiktus, sutemų metu pasišalina iš bendrabučio ir slapstosi mieste pas pažįstamus, o kurie jų neturi, tai bent miesto griuvėsiuose — ten yra saugiau ir daugiau laisvės.

* * *

Zimanas — vyriausioji komunistų propagandos galva Lietuvoje — 1945 metų rudenį perima vadovauti dvi aukštas vietas. Jis tampa „Tiesos" redaktoriumi ir marksizmo leninzmo katedros vedėju Vilniaus universitete. Partija dar labiau nori sukietinti savo propogandinę politiką krašte. Buvęs redaktorius Šarmaitis, kaip žmogus, nors iki paskutinio plaukelio atsidavęs bolševizmui, lėtas ir neryžtingas, yra nustumiamas į kitas pareigas, sakoma, „tylaus mokslinio darbo dirbti". Rinkiminė kampanija, kuri jau prasideda, reikalauja, kad melui vadovautų kieta ranka, su fanatiškai daužomu kumščiu. Toks yra Zimanas.

Jam atėjus, tarp redakcijos bendradarbių, kurie savo vidine laikysena stovi nuošalyje arba net pasyvioje opozicijoje, kurie savitarpyje vadina šią įstaigą bala, kyla baimė. Zimanas yra agresyvus komunistas. Norėdamas būti tikras savo bendradarbių atsidavimu, jis įrengia kadrų skyrių, kurio vedėju pastato rusą, apsitaisiusį enkavedisto uniforma. „Gabiesiems" laikraščio rašeivoms Zimanas pažada už taiklius kovingus straipsnius, kuriuose bus demaskuojami buržuaziniai nacionalistai, gražiai pavaizduojamas naujasis „aukso" gyvenimas Lietuvoje, mokėti didžiausius honorarus. Pvz., už propagandinę atkarpą ar vedamąjį moka iki 400 rublių, o tai yra darbininko pusantro mėnesio uždarbis. Tuo metu ir pradeda Jonas Dovydaitis Ragažiaus slapyvarde pulti Lietuvos išvadavimo kovotojus ir eilinius valstiečius už prievolių nevykdymą. Zimanas įsako savo bendradarbiams bet kuria kaina išplėšti pasisakymus laikraščiui iš tų Lietuvos inteligentų, kurie nepasitraukė į vakarus, bet dabar savo neveidmainišku tylėjimu traukias nuo komunizmo.

— Dauguvietis, Matulis, Bieliukas, Vabalas-Gudatis, Korsakas — ne, ne . . . šitų įžymybių pasisakymai manęs nevilioja. Kiekviena proga jie buvo spausdinami ir taip atrodo, kad tik jie vieni pritaria mūsų reikalui. Atneškite man Balio Sruogos ir panašių pasisakymą. Tie žmonės turi didelį pasitikėjimą tautoje, ir jų žodis mūsų laikraštyje būtų labai svarus ir reikšmingas rinkiminei kampanijai, — taip Zimanas kartą kalba savo reporteriams, netiesiogiai teigdamas, kad Dauguviečiai, Korsakai ir jiems panašūs jau yra paradę lietuvių tautoje pagarbą ir pasitikėjimą. Tauta jų žodžiais šlykštisi.

Pas Zimaną į redakciją beveik kas antrą vakarą atsilanko Dauguvietis. Abu „bičiuliai" kombinuoja pjesę (Dauguvietis rašo, Zimanas iš pagrindų pertaiso), kuri vėliau pastatoma Vilniaus dramos teatre. Nors rašoma, kad tai yra Dauguviečio veikalas, bet visi puikiai žino kad ji yra didesne dalimi Zimano parašyta (kaip vadinasi, neatsimenu, berods „Žmonės audroje" ar panašiai).

* * *

Prieš pačius rinkimus, 1946 metų sausio pabaigoje, eina kalbos mieste, kad bolševikai yra pasirengę, jeigu tik rinkimai bus boikotuojami, imtis keršto priemonių — išvežti Rusijon 20.000 jaunimo. Sunku pasakyti, ar tai yra tik bolševikų paskleistas gandas, norint įbauginti žmones rinkimų išvakarėse, ar iš tikrųjų naujasis smūgis, okupantų ruošiamas lietuvių tautai. Šiaip ar taip, apie tai kalba ne tik netarybiniai žmonės paslapčiomis, bet ir patys komunistai, kaip kad „Tiesos" red. pavaduotojas Karosas. Jo žodžiais, lietuvių jaunimas daro didelę klaidą, nestodamas į komjaunimą. Reikia imti pavyzdį iš latvių, kur dauguma jaunimo tapo komjaunuoliais. Po šio samprotavimo Karosas kai kam pakužda apie artėjančius suėmimus ir apie aną minėtą tūkstantinį skaičių.

Rinkimų dieną matau, kaip Didžiojoje gatvėje du komjaunuoliai tempia už pažastų senutę moterį į rinkiminę būstinę. Gi namo ši paliegėlė moteris pargrįžta jau be palydovų. Ji negali eiti. Jai silpna. Pargriūva nualpusi ties dailės muziejumi. Praeiviai pakelia ją ir nuveda į namus, iš kurių ją grasindami buvo ištempę komjaunuoliai, sakydami, kad visa Lietuva privalo balsuoti.

* * *

Suvalkijoje valstiečiai beveik nebalsavo. Lietuva savo procentų kiekiu yra viena paskutiniųjų iš visų Tarybų Sajungos „respublikų". Skandalas. Lietuvos komunistai kramto nagus. Jie yra įtūžę. Lietuva „balsavo" tik 97,9%, o kur dar 2,3%. Už šį nepriteklių, kuris tikrovėje buvo dešimteriopai didesnis (nuostabu, nežiūrint visų grasinimų ir NKVD durklų), tuoj pat po rinkimų prasideda masinis ištisų kaimų deportavimas Suvalkijoje. Aš tuo pats savo akimis įsitikinu savo pabėgimo dieną.

Kai turiu kišenėje visus suklastotus dokumentus, kurių reikia norint tapti iš Vilniaus (pagal Maskvoje pasirašytą lietuvių lenkų sutartį) besievakuojančiu lenku, su didžiausiu nekantrumu laukiu transporto dienos. Kovo pradžioje jau esu su lagaminais stotyje. Apie tūkstantis lenkų repatrijantų, kurie taip pat džiaugiasi galėdami palikti šitą pragarą, laukia vagonų. Naktį suliepsnoja laužai. Žmonės šąla, vaikai klykia, tačiau rusai vagonų nesiskubina atvežti. Prasėdime lauke 48 valandas. Iš geležinkeliečių sužinau, kad toliau nuošalėje stovi transportas su žmonėmis iš Suvalkijos, kuriuos rusai deportuoja į Sibirą. 70 vagonų! Tai yra demokratiškiausių pasaulyje rinkimų rezultatas. Vargšė mano Lietuva, vargšė mano Suvalkija, kurioje aš gimiau ir praleidau savo vaikystės pirmąsias dienas. Išveš žmones, iškirs miškus, išdegins sodybas, nualins laukus ir daržus ir šauks pasauliui — visa Lietuva džiaugiasi tarybiniu laimingu gyvenimu.

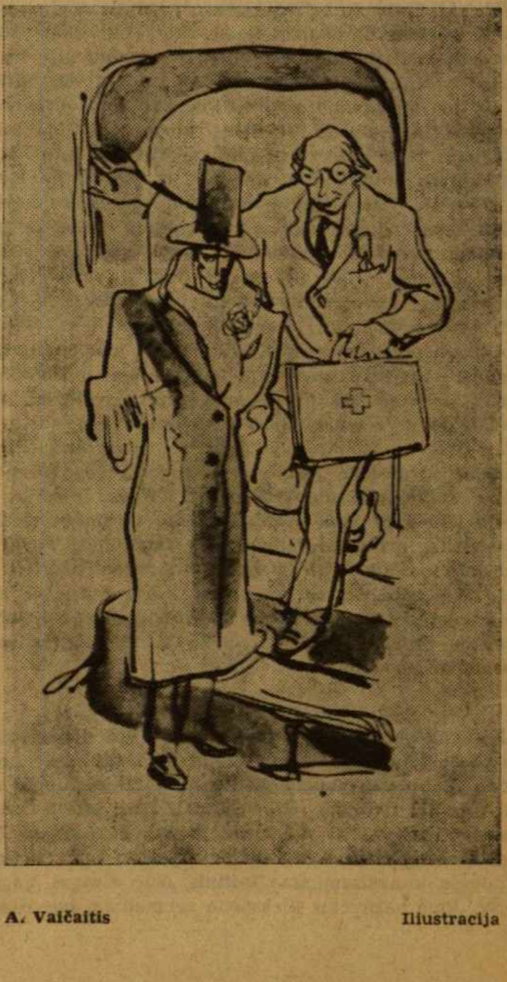

A. Vaičaitis **Iliustracija**

LITERATŪROS PARAŠTĖ

MŪSŲ LITERATŪRINIAI KONKURSAI

Literaturinio konkurso tradicija buvo pas mus giliai įsišaknijusi ir gana smarkiai paplitusi. Prof. Vaclovo Biržiškos redaguotų „Bibliografijos Žinių“ liudijimu, pirmas toks konkursas ar tik tokio konkurso projektas buvęs paskelbtas 1861 mt. Vėliau toki konkursai dideliu tempu gausėjo ir Nepriklausomo gyvenimo laikotarpyje buvo pasidarę kasdieniškas reiškinys. Kiekvienas didesnis mūsų tautos visuomeninio gyvenimo įvykis atnešdavo naują literatūrinį konkursą. Čia galima būtų paminėti visus transantlantinių lakūnų — Dariaus ir Girėno žuvimo proga (jei tai iš viso galima vadinti proga) paskelbtuosius konkursus ir ypač Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukaktuvėms minėti Komiteto 1930 mt. pagarsintą romano, dramos ir poemos konkursą.

Tačiau reikia pripažinti, kad šitoki konkursai nei visuomenės, nei pačių rašytojų akyse didesnio susidomėjimo nesukėlė. Kas kaltas — sunku pasakyti. Tik faktas, kad konkursinių jury komisijų sprendimai ypatingu objektyvumu nepasižymėjo ir dažnai buvo net skandalingi. Sakysim, kad ir Vytauto Didžiojo Komiteto dramos konkursą laimėjo visais atžvilgiais silpna Vytauto Bičiūno drama „Žalgiris“, tuo tarpu kai tame pačiame konkurse dalyvavusi Balio Sruogos drama „Milžino Paunksmė“ — vienas iš stipriausių dramatinių veikalų mūsų literatūroje — nelaimėjo jokios premijos. Klysti, žinoma, galima, bet tik ne taip jau baisiai.

Ilgainiui į konkursus pradėta žiūrėti jau visai abejingai ar gal net ir su nemažu nepasitikėjimu. Kiekvienas naujas konkursas buvo jau iš anksto pasmerktas nepasisekimui dėl rimtesniųjų rašytojų nedalyvavimo. Vėliau buvo net susidaręs konkursinio rašytojo tipas, rašytojo, kuris dalyvauja visuose literatūriniuose konkursuose. O šio rašytojo veidas nebuvo iš ryškiausių. Jis neturėjo gilesnių literatūrinių principų ir dėl to visiškai lengvai galėjo nusilenkti dažnai labai keistiems suvaržymams ir apribojimams tematikos srityje. Sakysime, kokia nors medelių sodinimo draugija, formuluodama savojo konkurso sąlygas, niekuomet nepamiršdavo pareikalauti, kad „veikale atsispindėtų krašto pagražinimo idėja“. Ir rašyk žmogus veikalą, semdamasis nurodytame šaltinyje įkvėpimo! Šis konkursų punktas ir buvo viena iš pagrindinių nepasisekimo priežasčių, nes jam nusilenkdavo tik mūsų jau minėti ir charakterizuoti proginiai — konkursiniai rašytojai.

Taipgi nevisuomet būdavo išlaikomas ir slaptumas. Praktiškai komisijoms beveik visuomet žinomi autoriai, ypač jeigu dalyvaudavo ir vienas kitas ryškesnis vardas. Taip, sakysim, viena komisija nepremijavo vieno aiškiai pažįstamo stiliaus rašytojo veikalo, manydama, kad tai kieno nors kito parašytas silpnokas sekimas, bet pasirodė, kad tai būta to paties rašytojo veikalo . . .

Dėl to mūsų literatūriniai konkursai neiškasė daug naujų talentų, nei vieno tikrai reikšmingo veikalo. Be žinios dingo Švietimo Ministerijos dramos konkurso laimėtojas Lukšys (o gal dar atsiras?). Tas pats likimas ištiko ir „Lietuvos Žinių“ romano konkurso laureatą Šalną, kaip ir daugelį panašaus likimo draugų. Man rodos, kad ir pasaulinėje literatūroje panašūs literatūros konkursai nebus turėję didesnės reikšmės, jei neskaityti keletos šios srities korifejų, kaip Jean-Jacques Rousseau, kuris kadaise laimėjo Dijono Akademijos konkursą.

Tremtyje, šiek tiek sunormalėjus sąlygoms, t. y. susikūrus visuomeninėms institucijoms, pasirodė ir literatūriniai konkursai. Pradžią padarė „Aidų“ žurnalas, paskelbdamas novelės konkursą, sukėlusį galbūt didžiausį susidomėjimą rašytojų eilėse, lyginant su kitais šios rūšies konkursais. Bet ir čia, mūsų nuomone, buvo smarkiai suklysta, ir premijuotas visiškai silpnas dalykas (pirmosios premijos visai nepaskiriant) nors kiti neprimijuoti tame konkurse dalyvavę dalykai, vėliau paskelbti šio žurnalo puslapiuose, buvo žymiai stipresni.

Pereitais metais pasibaigęs „Minties“ laikraščio novelės konkursas praėjo visiško nepasisekimo ženkle. Pirmoji ir antroji premija, neradus tinkamo veikalo, irgi nebuvo paskirtos, o trečiąja premija apdovanotoji novelė pasižymėjo tik daugiau gerais norais, idealizmu, negu tikromis literatūrinėmis kvalifikacijomis.

Paskutinis ir tik ką pasibaigęs „Lietuvių Žodžio“ konkursas davė taip pat silpnus rezultatus. Pirmosios premijos laureatas čia yra dar Lietuvoje pasižymėjęs rašytojas, bet jo konkursinė novelė yra visai silpnas darbas. Tai yra tipingas konkursinis dalykas, turįs visas tokiam charakteringas žymes: naivus, sentimentalus, pilnas posakinio idealizmo, moralizacijos, ištęstas. Personažai menkai teindividualizuoti, beveidžiai, anekdotiški. Juk nepakanka duoti tikrą įvykį; reikia dar ir įforminti. Gyvenimišku tikrumu paremti dalykai dar nėra literatūra. Novelė pasidarytų novele, tik pašalinus nereikalingas vietas, davus gilesnį psichologinį pagrindimą ir meninę formą. (Čiurlioniečių minėjimas čia nuteikia kažkaip neliteratiškai, lyg tai būtų laikraščio korespondencija).

Taigi, kaip matom, konkursų vaizdas, kaip ir praeityje, nedžiuginantis. Jei taip, tai ar vertėtų juos skelbti, turint gana liūdną ir ilgą praktiką? Dėl to ypatingų vilčių mums nekelia ir dar iki šiol nepasibaigęs, gana didelėmis piniginėmis premijomis pagrįstas L.V.S. romano konkursas. Spėliojimai čia būtų beprasmiški, bet mes būtumėm be galo laimingi, jei mūsų baiminimasis nueitų niekais. Tik dar norėtųsi pabrėžti, kad užsakymo principas, nurodant kas ir kaip turi būti padaryta, yra visiškai nepateisinamas. Kitas dalykas būtų, jei varžytųsi atviroje kovoje rašytojai su jų pačių absoliučiai laisvai sukurtais darbais. Kiekvieno literatūrinio konkurso tikslas būtų visiškai pasiektas, jei laimėtų tikrai vertingas literatūros veikalas, o ne tas, kuris geriausiai išpildo kažkokias ten sąlygas.

Konkursų „slaptumas“ irgi neduoda jokios naudos ir nepatarnauja objektyvumui. Ypač atsimenant, kad tas slaptumas nevisuomet raidiškai išpildomas. Kam gi viso to reikia? Ar tik tam, kad paskui būtų galima paskelbti: „Premija buvo paskirta Nemuno Žuvėdrai, ir, voką atplėšus, paaiškėjo, kad autorius yra žinomas rašytojas Palėpės Žvirblis“? Be to slaptumas iš anksto atima pasitikėjimą jury komisija ir prileidžia, kad ji galėtų būti neobjektyvi, jeigu tik žinotų, kas rašo. Tai jau tiesiog nepasitikėjimas pačiu savimi, savo paties objektyvumu. Atvirkščiai, slaptai sprendžiant, susidaro netgi palankesnės sąlygos įvairiems netikslumams.

Vėlgi pats rašytojas, dalyvaudamas viešame konkurse, negalėtų siųsti vidutinio kūrinio, nes kiekvienas žmogus nenori būti paskutinis. O slaptame konkurse, jeigu premijos ir nelaimėsi, tai vistiek niekas nežinos. O dėl to labai smarkiai nukenčia konkurse dalyvaujančių veikalų lygis.

Senovės graikų varžybos, jei neklystu, buvo viešos. Ir iš tų varžybų išėję kūriniai ir šiandien tebestovi meno viršūnėse. Šis pavyzdys mūsų lygiui ir sąlygoms gal ir netinka, gal jis perdidelis, bet ir iš jo būtų galima šiandien pasimokyti. **V. R.**

KŪRYBOS PASAULY

VERTINIMAI

PAGALIAU LITERATŪROS ŽURNALAS

Gintaras. Pirmosios knygos. Neperiodinis literatūros žurnalas. Vasaris, 1948. Redaktorius Juozas Kruminas. Viršelį ir vinjetes piešė dail. J. Steponavičius.

Literatūros bičiuliai jau seniai pasigesdavo grynai literatūros žurnalo. Jo laukimo įtampą dar labiau didino net spaudoje pasirodę anonsai apie tokio žurnalo ruošimą prancūzų ir amerikiečių zonose. Ir štai staiga, visai netikėtai, be jokios perankstyvos reklamos anglų zonoje išėjo Juozo Krumino redaguojamas neperiodinis literatūros žurnalas „Gintaras". Pirmosiose savo knygose žurnalas neskelbia jokios naujos, skambios ir viliojančios programos. Nepasisako už kokią nors naująją ar senąją literatūros kryptį. Nesigarsina kokiu nors naujojo sąjūdžio kūrimu. Redaktorius, matyt, yra atsargus, žinodamas, kaip sunku dabartinėse tremties sąlygose visokius pažadus tesėti. Redakcija tik pasisako, kad „Gintaras" „burdamas į savo bendradarbių eiles stipriausias tremties literatūrines pajėgas (kaip gyvenančias Vokietijoje, taip ir išvykusias į užjūrius), stengsis duoti savo skaitytojams naujausius literatūros kūrinius, išėjusius iš žymiausių mūsų rašytojų plunksnos. Taip pat bus duodama ir užsienių literatūros naujausių ir iškiliausių pavyzdžių bei naujai pasirodžiusių knygų bei žymiausių literatūros asmenybių aptarimų. Redakcija stengsis, kad „Gintaro" komplektas vėliau galėtų duoti ne tik apypilnį mūsų tremties literatūros vaizdą, bet taipgi ir konkretesnį supratimą apie kitų tautų literatūrinius laimėjimus. Kiek tik sąlygos leis, žurnalas bus tobulinamas ir didinamas".

Visa tai galėtume dar papildyti mintimis iš kitų žurnale esamų straipsnių, kurie irgi charakterizuoja žurnalo norus ir pasiryžimus. Lyg ir įvadiniame „Amžiname Žodyje" skaitome, kad „žurnalas, išeinąs į pasaulį sukaktuvinių metų Vasario 16-tą dieną, stengsis būti bent mažyte pakopa tuose didžiuose laiptuose, kuriais lietuviškasis žodis lipa į krikščioniškosios Lietuvos kultūrines aukštumas". Skaitytoją ypač gaivinančiai nuteikia visų straipsnių šviesi ir ryžtinga nuotaika. Jokių skundų, jokių verkšlenimų, jokios nevilties. „Mintyse apie mus" Palionis rašo: „Tai, ką mes sukuriame tremtyje, yra mūsų pasididžiavimas. Kad mes savo tarpe turime Brazdžionį, Aistį, Vaičiulaitį, Santvarą, Jankų, Kiršą — yra laimė. (Eilė papildytina Krėve, Savickiu, Šeinium, Ramonu ir kt. K. P.) Ir mes net nepasigendame kitų savo talentų, likusių anapus geležinės sienos, nes šitie dirba su dvigubu užsidegimu, ir mūsų knygiškas troškulys yra pasotintas. Ach taip, mes neturime nei turtingų leidėjų, nei spaustuvių, nei jokių priemonių, tačiau mūsų knygos eina viena po kitos, ir vis turiningesnės, ir dideliais tiražais, ir vis dailesnės, ir vis labiau laukiamos."

Sveikintina, kad žurnalui jau pirmose knygose pasisekė suburti gana daug skaitytojui gerai žinomų vardų. Šiame numeryje poezijos gausiausiai paberia Bernardas Brazdžionis. Skaitytojui pateikiama savotiška staigmena, kai visuos čia poeto paskelbtuos posmuos visai nėra taip jo ligšiolinei tremties kūrybai būdingos patriotinės minties. Brazdžionis čia vėl tik poetas-lyrikas, kaikuriuose eileraščiuos (Keleivis ir moteris), grįžtąs net į „Ženklų ir Stebuklų" ar „Krintančių žvaigždžių" vaizdus ir nuotaikas. 1947 metų Švietimo Valdybos laureatą Faustą Kiršą žurnale randame su aštuoniais kondensuotos minties ir formos dviposmiais eilėraščiais. Ligi šiol niekur plačiau nepasireiškusi Anė Petkutė paskelbtaisiais romansais (jeigu tik rimtai literatūrai atsidės) ateičiai duoda nemaža vilties. Juozas Kruminas trijuos eilėraščiuos nuotaikingai apdainuoja Kauną: Senamiestį, Prisikėlimo Bažnyčią ir Laisvės Alėją. Kažkodėl lig šiol Kaunas mūsų poezijoj (palyginus su Vilniumi) buvo lyg ir pamirštąs. O jo prisiminimas juk yra Adomo Mickevičiaus ir peranksti mirusio Steponaičio tradicijų tęsimas.

Beletristiką žurnale atstovauja: nežinomo (bet aiškiai spėjamo!) autoriaus „Nesibaigianti legenda", Jurgis Jankus, Nelė Mazalaitė, Fabijonas Neveravičius ir pernai mirusio, prancūziškai rašiusio šveicariečio Ramuzo ištraukos iš romano vertimas. Ypač išskirtinas Jankus su trumpa, bet giliai psichologine „Armonikėle".

Straipsniuose V. Banaitis duoda Anglijos muzikinio gyvenimo vaizdą, J. Veselis — latvių literatūros tremtyje apžvalgą, J. Palionis „Mintyse apie mus" meta vieną kitą ryžtingą ir drąsinantį žodį mūsų pačių tremties literatūros reikalu. A. G. supažindina skaitytojus su kitų tautų literatūrose karo metais ligi pasaulinio garso iškilusiomis naujomis knygomis.

Reikia džiaugtis, kad tiek visa paskelbtoji kūryba tiek straipsniai yra vertingi ir proporcingai tiksliai išdėstyti puslapiuos. Tačiau, kaip literatūros žurnale, vieno dalyko pasigendame — tai mūsų pačių, čia tremtyje išėjusių knygų recenzijų. Tikimės, kad sekančiuos numeriuos ir šios spragos jau nebebus. Be to, labai sumenkina žurnalo išvaizdą ir viršelių žaliasis popieris. Reikėtų ieškoti kitos spalvos. Linkėtina, kad žurnalas kiek galint dažniau lankytų jo laukiančius.

„Gintaro" redakcijos adresas: J. Kruminas, (24) Geesthacht/Elbe, Edmundsthal. Administracijos adresas tas pats, tik vardinti J. Lukošiui.

K. P.

V. Ramono „Kryžiai" latviškai

Teko patirti, kad BALFO premijuotieji V. Ramono „Kryžiai" greitu laiku pasirodys latvių kalboje. Romaną verčia latvių rašytojas Em. Skujenieks. Latvių kalbon verčiama ir „Naujojo Gyvenimo" premijuotoji J. Jankaus novelė „Velnio bala".

POETINĖ FOTOKOPIJA

Alfonsas Gricius. Žemė ir Žmogus. Sonetai. Würzburg, 1947. 54 psl. Kaina 4 markės. Išleido „Žalgiris".

Ar jums kada nors, atsisveikinus su pažįstamu ir išėjus iš jo namų į gatvę, yra tekę susitikti žmogų, kuris būtų panašus į jį ir veidu, ir ūgiu, ir figūra, ir gestais, ir drabužiais, ir balsu? Kuris būtų ne tik panašus į aną, bet būtų ano žmogaus antrininkas, taip sutampąs su juo, kad jūs, manydamas, jog sapnuojat, imtumėt trintis akis ir pagaliau, siaubo pagautas, pasileistumėt bėgti į namus, iš kurių ką tik išėjot, ir ten vėl pamatytumėt tą patį žmogų, prieš valandėlę sutiktą gatvėj? Gyvenime tokių atsitikimų nebūna, nebent Hofmano kūriniuose. Literatūroje tokių absoliutaus panašumo reiškinių irgi nepasitaiko. Ir vis dėlto pasitaiko: Alfonso Griciaus eilėraščių rinkinio „Žemė ir žmogus" ir temos, ir nuotaikos, ir vaizdai, ir ritmika, ir žodynas stačiai neįtikimai panašūs į Nykos — Niliūno „Praradimo simfonijas".

Tiesa, Gricius turi kai ką ir sava, būtent: nuolatinį vartojimą ne vietoj įvardžiuotinių formų. Jis rašo: giedantįjį sniegą; negyvųjų valandų; miestų, skendinčiųjų... Tai daroma dažniausiai ten, kur autoriui pritūksta vieno skiemens, ir jis neranda kitų būdų spragai užkišti. Taip pat jam sunkiai sekasi kovoti su rimais, ir jis nuolat priverstas štai kaip „rimuoti": raudot — pūgoj, tylumoj — akmenų, gilių — tyloj... Tokių šunrimių šiandie, deja, vis dažniau užtinkame pseudopoezijos jūroj, baigiančioj apsemti mūsų laikraščių ir žurnalų skiltis.

Pagrindinė visų Griciaus „sonetų" (kai kurie iš jų turi po 24 eilutes!) nuotaika — beviltiškiausias pesimizmas. Nors kai kurie mūsų recenzentai ir linkę dėl to pykti, tačiau savaime aišku, kad, žiūrint literatūriniu atžvilgiu (o į literatūrą ir turime visų pirma taip žiūrėti), tai nėra nei pliusas, nei minusas. Blogiau, kad visa toji neviltis keliama dirbtinėm priemonėm, — turbūt dėl to, kad liūdinčio poeto figūra gedulingais rūbais audringo dangaus fone sudaro stiprų įspūdį. Tam reikalui vartojamos be galo naivios priemonės, pvz. nuolatinis linksniavimas tokių žodžių, kaip: tragizmas, tragiškas, fatališkas, agonija ir pan. Nekartą autorius pasiek priešingą efektą, sukeldamas skaitytojui „tragingoj" vietoj šypseną, kai jis, pvz., pasakoja apie rūkus „atkylančius" iš „tyrų bazių" arba rašo: „...tu, ištaręs konvulsingai mano vardą, Su savo skrupulingom rankom puldavai artyn" (mano pabr. St. R.). Apskritai, visą Griciaus knygutę galima chrakterizuoti kaip iškilmingą šnekėjimą.

Rinkiny pasitaiko visai sklandžiai parašytų eilėraščių, bet kadangi visos jų sudedamosios dalys, kaip minėta, perfotografuotos, tai jie savo egzistencijos nepateisina. Griciaus knygelė mūsų raštijos muziejuje, be abejo, užims atitinkamą vietą kaip neprilygstamas literatūrinio antrininko pavyzdys.

Geriausias visame leidiny būtų dailininko Telesforo Valiaus viršelis (medžio raižinys), bet jis kažkodėl apsuptas visai kito stiliaus geometriškai stilizuotom (tipografinėm?) eglutėm.

St. R.

LITERATŪRA

APIE AMERIKOS LIETUVĮ POETĄ JULIŲ BANIULĮ

5 metų mirties sukaktį minint

(1880—1943)

Protarpiais Amerikos lietuvių laikraščiuose seniau, prieš penkerius šešerius metus, rasdavome pluoštelį trumpų, vos iš keturių eilučių sudėtų, lyrikos gabalėlių. Jie visados buvo pavadinti tuo pačiu vardu — „Nuotaikos", o kiekvienas ketureilis dar turėjo ir savo atskirą pavadinimą. Jų autorius buvo Julius Baniulis.

„Nuotaikose" atsiliepė tai, kas šioj žemėj yra gražu, švelnu, ilgesinga ir kas primena tobulesnių ir teisingesnių pasaulių atspindžius. Poetas žvilgsnį buvo nukreipęs į savo sielos jautrius momentus ir į stebuklingus gamtos reiškinius, kurie kartais tokie kuklūs ir mažutėliai, kada sūkuriuojanti ir galvotrūkčiais belekianti minia jų visai nepastebi. Jis savo ketureiliuose dainavo apie snaigę, kuri švelni, puri ir balta pas mus atskrido iš paties dangaus, arba apie rasos lašelį, kuris jam tiek pat įdomus, kaip ir didelė upė:

Anksti rytą atsikėlęs, aš į mišką išėjau;
Vasaros švelnus vėjelis vos bejudino lapus;
Pasilenkęs prie pat lapo, aš stebuklą išvydau:
Mažame rasos lašely spindi miškas ir dangus.

Taip autorius žymėjo savo nusiteikimus, apmąstymus ir gyvenimo išminties patyrimus. Jis tai darė ramiu ir giliu žodžiu, einančiu tiesiai iš širdies ir ilgų dienų pamokymo. Prabėgusi metų eilė jam parodė, kad mūsų kelionėj maža tėra džiaugsmo ir šviesos: žmogus velka sunkią savo naštą, vis ilgėdamasis tolybėje aidinčių šauksmų ir tikėdamasis ne šiandien, tai rytoj išvysti rytuose skaisčią aušros žvaigždę, kuri išblaškytų rūkus, lyg mūro siena susirinkusius, ir užmarštin nuneštų dienų netikrumą.

Nuolatos poetą atsiminimai nešė į Lietuvos laukus, kur pempė parlėkusi gyvuoja, kur vyturėlis pro mūsų artojo juodą vargą linksmai čirena ir kur tavo mintys skraido aukso sparnais. Tačiau tos auksasparnės mintys nebuvo giedrios, kada tėvynė prislėgta. Šioj kruvinoj keršto, mirties ir silpnesniųjų sunaikinimo valandoje poetas pakeldavo akis į galingus mūsų tautos globėjus, kurie jau nuo amžių mus užtaria, ir taip prabildavo:

O didis patrone, tautos šventasis, Lietuvos globėjau!
Matai tu krašto gimtojo žaizdas, vaikus jos kenčiant.
Kai laisvės meilė žydi širdyje, kaip seniau žydėjo,
Pagelbėk lietuviams sutraukyti nelaisvės sunkius pančius.
(Šv. Kazimieras)

Iš čia duotų ištraukų matome autoriaus mintį, jo nuotaiką ir kaip jisai savo jausmą pagauna į eilėraščio spielčius. Maži tie spielčiai — vos keturios eilutės, kurios tiems, kurie pratę estetines vertybes matuoti pagal New Yorko dangoraižius, gali būti visai neįžiūrimos. Bet grožio dalykas nėra matuojamas myliomis, o jausmų gilumu ir taurumu, minties galingumu, fantazijos lakumu, pastabumo šviežumu, paskiro individo, visuomenės, tautos ir žmonijos dvasios supratimu, taip pat ir tuo techniniu sugebėjimu, kuris palaidą minčių ir įspūdžių maišatį sutraukia į vertingas ir kietas meno veikalų formas.

Kai kurias šių savybių Julius Baniulis buvo gražiai savo „Nuotaikose" išugdęs. Tik reikia turėti kantrybės ir gražių dalykų pajautimo, kad tuoj pastebėtum, kiek švelnaus žavesio, kuklaus džiaugsmo ir tylios meilės poetas parodė tokiam menkutėliui gamtos reiškiniui, kaip vandens lašelis. Atidžiau gi įsiskaitę rasime ir tam tikros filosofijos, o drauge pamatysim, kaip jam pasisekė susidoroti su forma. Teisybė, tasai formos nukariavimas ne visur „Nuotaikose" buvo lygus: kai kur jinai dar laukė griežtesnio atbaigimo.

Ir nieko nuostabaus: kaip daugelis poezija užsidega jaunystėj, taip Julius Baniulis priešingai — jis į lyrikos duris pasibeldė jau pasiekęs didelį gyvenimo patyrimą. Gimęs 1880 metais, jis ne taip seniai visu rimtumu buvo atsidėjęs eilių menui. Mėgti jis knygas mėgo iš pat mažens. Tai rodo ir tasai elementorius, iš kurio mama skaityti mokė ir kuriame jisai visas raides išbadė. Apie tai kalba ir dveji mokslo metai pas „daraktorių", kur jis visai nuplėšė motinos „Aukso Altorių", ir tie latviški Rygos laikraščiai, kuriuose pasakas skaitė. Keturiasdešimt su viršum metų jisai Amerikoje gyveno. Čia jisai bastėsi, darbo ieškodamas rausėsi anglies kasyklose Pennsylvanijoj, mokėsi šios šalies kalbos, dirbo lentpjūvėse, krovė laivus, kirto medžius Maine valstybėje, murdydamasis po gilų sniegą.

Tačiau visą laiką jis norėjo prasimušti į šviesesnį gyvenimą. Pirmiausia buvo nutaręs tapti dailininku. Skaitė knygas apie meną ir garsius tapytojus, prisipirko dažų, teptukų ir lankė pamokas. Pats jisai prisipažino, kad iš viso to išėjo aliejiniais dažais teptas paveikslas, „kurį, žinoma, daugiausia tapė pats mokytojas, o aš dažniausiai tik žiopsojau". Taip vieną dieną jis ir atsisveikino su meno mokykla. Kitą kartą vėl buvo pasišovęs virsti braižytoju inžinierium. Iš to irgi nieko neišėjo.

Savo pašaukimą jisai atitiko, susidūręs su spaustuve ir spauda. Jis redagavo ar tik ne keturis laikraščius, kurių paskutinis buvo „Amerikos Lietuvis". Pačios spaustuvės darbų Julius Baniulis pradėjo mokytis apie 1908 metus Easton, Pa., kur buvo atliekami rimtų įtaigų užsakymai, pvz. Columbijos universiteto. Stovėdamas prie stambių ir geros rūšies darbų, jisai priprato prie gražios spaudinių technikos skonio ir šį išlaikė ligi paskutinės dienos, nors nusiskųsdavo, kad lietuviškose spaustuvėse ne visados galima pritaikyti tą technin kruopštumą.

Nuo 1941 metų, ligos prispirtas, Julius Baniulis atsisveikino su linotipu (jis rinko „Ameriką") ir gyveno Brooklyne, N. Y. Jau anksčiau išleidęs vieną eilių knygą, taip pat ir pora vertimų, jisai paskutiniais metais daugiausia atsidėjo lyrikai, o taip pat gyvai sekė lietuvių kalbą ir jos grynumą.

Po ilgų ir sunkių darbų, po gyvenimo margos patirties ir žilo plauko atneštos išminties Julius Baniulis senatvėj panūdo žengti patvariausią savo dienų žingsnį: parodyti, kad ir Amerikos lietuvis yra ne vien tik biznierius ar gyvenimo grožybės nematęs kasyklų darbininkas, bet ir meno vertybių žmogus, tikros poezijos kūrėjas.

Spaudoje paskelbtos „Nuotaikų" nuotrupos rodo, kad jisai neklydo. Jis tai paliudijo savo paties darbu.

Julius Baniulis mirė 1943 m. kovo mėnesį. Paskutiniais savo gyvenimo metais jis itin buvo atsidėjęs ir kitam darbui: vertė oriento tautų poeziją.

Jis paliko nemaža vertimų iš egiptiečių senovinės poezijos, iš persų, arabų, kinų ir japonų. Tai yra vertingi, — galėtum tarti — vieninteli toki vertimai mūsų literatūroje. Kaikurie jų buvo spausdinti „Naujojoj Romuvoj".

Tiek originalūs Juliaus Baniulio poezijos raštai, tiek jo vertimai yra sutvarkyti ir laukia išspausdinami. Dėl nepalankių sąlygų ligi šiol nepasisekė to padaryti.

Būtų džiugu, kad šį sumanymą pasisektų ištesėti.

A. Vaičiulaitis

PIETŲ AMERIKOS LITERATŪROS KELIAI

Devynioliktо amž. Pietų Amerikos rašytojai nėra perdaug savarankiški: jų daugumas seka ispanų klasikų pavyzdžiais ir tiktai vienas kitas savo amžiaus bendrininkais ispanų rašytojais. Visai kitokia naujoji Pietų Amerikos rašytojų karta, konstatuoja Jose Gilfartoul Caracaso mieste, Venecueloj, leidžiamam žurnale „El Nacional". Montalvo iš Ekvadoro, Palama iš Peru, Rodo iš Uragvajaus, Dario iš Nikaraguos ir Marti Kuboje — visi jie turi vieną bendrą pagrindinį bruožą: kiek galint greičiau išsivaduoti iš ispaniškųjų tradicijų ir susidaryti savitą, laisvą ir nepriklausomą kelią. Šviečiančių pavyzdžių jie ima ieškoti Prancūzijoje, Italijoj, Anglijoj ir J. Amerikos valstybėse, o vėlesniais laikais net ir Vokietijoje.

Šiandien jų literatūra tam tikra prasme yra tapusi tarptautine, kosmopolitine, iš savo tautinių rėmų išsimušusi į platesnes erdves ir ypač mėgstama tuose kraštuose, kurie su Pietų Amerika jaučia dvasinį ar kalbinį giminingumą. Nūnai pietų amerikietis skaito prancūzų autorius, tarytum jis pats būtų gimęs ant Senos krantų ar Žydriojoj pakrantėj, o Rubenas Dario galėtų būti tikras Verlaine'o brolis. Savo pėdsakus jiems paliko taip pat Tolstojaus pastangos atnaujinti Evangeliją, Ibseno dramos, Emersonu pagrįstas Maeterlinko esejizmas ir lyriniai polėkiai d'Anunzio veikaluose.

Argentinoje ir kitose pietų respublikose šiuo metu pastebimas gyvas sąjūdis atkurti kreolų teatrą. Kreolų kalba yra mišinys italų ir ispanų kalbų, pasižyminti ilgai tęsiamais skiemenimis, visai priešingai greitai, vibruojančiai tarsenai, įsigalėjusiai šiaurinėse Pietų Amerikos srityse. Tas sąjūdis gali atnešti teatro renesansą, jei tik jo naujintojai pasuks tikruoju keliu ir nenutols nuo liaudies, plačiųjų gyventojų masių. Čia dramaturgai savo tipams ras tiek ir tiek dėkingų temų. Pietų amerikietis, kaip jau pastebėjo Bolivaras, nesijaučia, kad priklausytų kuriai nors specialiai rasei. Iš ispanų, negrų ir indėnų sumišusios rasės, susimaišiusios dar su kitomis europiečių rasėmis, su laiku susidarė nauja, visai skirtinga rasė, tuos savo savitumus ir būdingus požymius pareiškianti ir literatūrinėje dirvoje.

Ar padarė Lotynų Amerikai, kitaip dar vadinamai Ibero Amerika, kokios nors įtakos modernizmas, įvairios jo srovės? Aišku, padarė. Tik čia tie Paryžiaus, Londono ar Berlyno pavyzdžiai turi ilgiau bręsti, nei kitose tautose, kol pereina visas meninės plėtros fazes. Daugumas Pietų Amerikos skaitytojų yra linkę literatūrą neatjungiamai sieti su filosofija. Seniau jie skaitė Jamesą ir Poincaré, Bergsoną ir Crocę, o nūnai studijuoja Einšteiną.

Romanas yra tokia pat literatūrinė forma, kaip ir kiekviena kita; jo meninis vertingumas galų gale priklauso nuo autoriaus individualinio pajėgumo ir meninių sugebėjimų. Vienas iš seniausių Pietų Amerikos senosios kartos romanistų yra Jorge Isaacs, o tarp moderniųjų romanų autorių tenka pirmoj eilėj pažymėti argentinietį Larrctą, brazilą Cracą Aranhą, kolumbietį Vargą Vilą, Venecuelos šulus Diazą Rodriguezą ir Blanco Fombaną, sukūrusius vertingą savitą stilių.

Per pastaruosius du dešimtmečius išryškėjo pastangos kreolų romaną pastatyti į tą patį aukštį, kurį yra pasiekusi jų drama. Ligi šiol ta kryptimi tiek tepažengta, jog pradėta daugiau domėtis kreolų buičia ir jos tematikai imti personažus iš jų realaus gyvenimo. Tačiau iš tikro kreolų romanui po tokių eksperimentų vis dėlto dar nėra pavykę įsileisti į pačias žmogiškųjų problemų gelmes ir pasiekti visą jų išsamumą, turiningumą ir spalvingumą.

Pietų Amerikos romanas duos tiktai tada išbaigtą formą ir pralauš visiškai naujus kelius, kai tarp jos pirmaeilių rašytojų pasirodys tikrai genialus žmogus, kuris Lotynų Amerikoje sukurs visiškai naują, savitą mokyklą ir kurio romanai bus išversti į visas svarbiausias kalbas. Tuo tarpu jis neprašoka kitų dvasinių sričių pasiektojo lygmens — esejistų, istorikų, poetų.

Apie lyrinės kūrybos dekadansą Pietų Amerikoje bent tuo tarpu dar netenka kalbėti. Kai kam net atrodo, jog čia yra jos lyg tikroji tėvynė, čia ji jaučiasi visai kaip namie, ir netrūksta pastangų jos kiek atvėsusius ryšius su senąja iberų kultūra metropolijoje vėl atnaujinti, pagyvinti. Kiekviena respublika yra turėjus ir tebeturi šviečiančių poezijos žvaigždžių, pradedant Bello ir baigiant Dario. Jie yra išėję tiek iš intelektualų sluogsnių, tiek iš paprasčiausių valstiečių, gaučų, pampų naujakurių, nomadų piemenų ir mišriarasių vagabundų eilių. Ne kartą tokie iš liaudies ar žemesniųjų visuomenės sluogsnių kilę dainiai savo spontaniškumu ir kūrybiniu pajėgumu pralenkia net savo išprusintuosius kolegas intelektualus. Juk reikia neužmiršti, kad pietų amerikiečiai yra iš prigimties dainiai, kuriems poezija tiesiog savaime su skambančios jų kalbos strofomis veržiasi iš lūpų. Todėl nenuostabu, jog čia ne epas, bet lyrika yra mieliausia ir mėgstamiausia iš visų žodinio meno formų. Nuo Dario laikų nevienas poetas mėgino pasukti gilyn, į subtiliąsias žmogaus dvasios gelmes, tačiau pietų amerikiečiai, nors ir turėdami nobelininkę Gabrielą Mistral, tebelaukia tokio žmogiškojo žodžio meistro, kokį kad vokiečiai buvo sulaukę Goethės asmenyje arba anglosaksai — Keatso.

Epas ten maža tepažįstamas ir temėgstamas. Jei epinė kūrybos forma iš viso norės pasidaryti populiari, įsiskverbti į plačiuosius žmonių sluogsnius, tai neišvengiamai turės imti aprašinėti konkvistadorių darbus, vietinius arba nepriklausomybės karų didvyrius.

Tačiau, antra vertus, ar kas begalėtų tvirtinti, kad ir tarp dabartinių epikų nėra būsimųjų dienų ir įvykių genijaus?

MOKSLAS

VOKIEČIŲ DABARTIES FILOSOFIJA

(Pabaiga)

Karl Jaspers. Pagrindinės Jaspers'o filosofijos pagrindinė tema yra egzistencija. Egzistencija nėra susijusi vien tik su subjektu: lygiai kaip su šiuo ji yra susijusi su objektu. Egzistencija nėra tiktai individas; priešingai: gali būti individas ir nebūti egzistencijos. Egzistencija yra mūsų galvojimo bei veikimo šaltinis, bet nėra pasaulio pagrindas, kas būtų absoliuti būtis. Nedaiktiškumas, pirmapradiškumas, laisvė, kaip savęs įgyvendinimo galimybė, neatbaigtumas ir t.t. yra egzistencinės žymės. Tačiau visi tie abstraktūs terminai nesako dar nieko galutino apie egzistenciją. Apie ją negalima kalbėti kaip apie atbaigtą ir nusistovėjusį dalyką. Egzistencija yra kažkas, kas pasireiškia išeidamas virš savęs ir kas ypač yra esąs, kai žlunga.

Negalėdami nieko atbaigto apie egzistenciją pasakyti, mes galime ją tik tam tikru požiūriu nušviesti (Existenzerhellung): kada prie kraštutinių situacijų iškyla mūsų būvio duotybių pasaulyje netikrumas ir negalutinumas, tada mes galime padaryti mūsų egzistenciją vienaip ar kitaip mūsų supratimui prieinamą. Tačiau jokiu būdu egzistencija nėra žinojimo dalykas.

Jaspersiškasis filosofavimas iškyla iš galutinių būties pradų nežinojimo. Filosofija yra bandymas padaryti galvojama tai, kas nėra galvojimui prieinama. Jeigu sistema ir nėra galima, jeigu pasaulis yra savyje sudužęs ir neteikia mums tikrų būties pradų bei jos visumos, tai jis negatyviai mus nukreipia į egzistencijos problematiką, per kurią paskui prieinama prie metafizinio bandymo aiškinti būties ženklus, kurie turi prasmę tik galimai egzistencijai, t. y. žmogaus stovinčio ant savo kojų — esančio savimi — perspektyvoje.

Tuo būdu žmogus yra jieškąs amžinybės ir jos nerandąs. Save kaip amžinybės jieškantį, t. y. kaip filosofuojantį, žmogus suranda savo jieškojimo nuėjime niekais. Paskutinysis filosofavimo žingsnis yra savęs peržengimas. Tik žlungąs galvojimas gali leisti pajusti tikrovę, amžinybę. Šia prasme žlugimas veda į būtį, gi pozityviai besibaigiąs žinojimas yra užsiskliautimas nuo būties.

Pagrindinis Jaspers'o veikalas yra „Philosophie“, I—III Bde., 1932.

Paul Haeberlin yra reikšminga asmenybė ir kaip psichologas, ir kaip pedagogas, ir kaip filosofas.

Jam filosofija yra bandymas atskleisti gyvenimo paslaptį. Per savęs pažinimą, pažįstame ir gyvenimą, kaip paslaptį.

Jo filosofija pasireiškia dviem problematikom: 1) tikrovės analizė ir 2) situacijos nušvietimas.

Tikrovė yra susijusi su subjektu. Daiktinis (objektyvus) pažinimas nėra pilnas tikrovės pažinimas, nes jis savo objektu turi tik galvojimo pasaulį. Šis gi nėra tikras pasaulis, nes jis neįima subjekto. Laikyti daiktiškumą savo daiktiškume už tikrovę yra klaida. Tikrovė yra atsakinga realybė; ji yra artimai susijusi su „aš“, su į tikslą nukreipta valia, su praktiniu protu.

Tikrovė yra nukreipta į būtį. Būtis yra tikrovės tikslas. Būtis atžvilgiu tikrovės yra transcendentali, t. y. neįsitenkanti duotybių pasaulyje. Tikrovėje yra tendencija sutapti su būtimi. Būtis yra virštikroviška, bet sykiu ji yra tikrovės pagrindas.

Būti žmogumi, reiškia būti absotam į viršindividualinį būvį, į absoliutybę, į amžinybės rimties įgyvendinimą.

Reikšmingesni Haeberlin'o veikalai yra: „Das Geheimnis der Wirklichkeit“, 1927; „Wesen der Philosophie“, 1934 ir „Naturphilosophische Betrachtungen“, 2 Bd.

Martin Heidegger. Jo ontologija yra skirtinga nuo ankstesnės dogmatinės ontologijos. Dogmatinė ontologija buvo esenciali, o Heidegger'io — egzistenciali, t. y. tikrovės ontologija.

Būtis yra būtybių prasmė. Ji gaunama ne loginiu išskaičiavimu, ne išvedimu iš duotybių, bet ji yra įgyvendinama, tam tikra prasme ji atskleidžiama, suteikiama, dovanojama.

Žinojimą apie pasaulio vyksmus bei daiktus mes turime dėl to, kad mes tarp tų daiktų bei vyksmų gyvename.

Būtis nėra tiesioginiai klausiama, bet išeinant iš klausėjo, iš klausimo statymo. Klausėjas pats jau yra būtybė klausianti būties, ir, kaipo toks, jis jau turi tam tikrą būties suvokimą, nes, jei jo neturėtų, visai nė neklaustų.

Egzistenciali būvio analisė vyksta išskiriant ir iškeliant priešontologinius, pirmykščius, neprecizuotus būties suvokimo pradus, kurie mumyse visados randasi. Pirmieji mūsų susivokimo bei suvokimo pradai ir vyksta gyvenant pasaulyje ir praktškai susiduriant su vartojamais daiktais.

Ojektyvus daiktiškumas (Vorhandenheit) yra vėlesnis pavidalas; pirmesnis yra vartojamasis daiktiškumas (Zuhandenheit). Vartojamas daiktiškumas bei vartojamos būtybės nėra pavienės, savy izoliuotos, bet visados susijusios su kitais vartojamais daiktasis ir su tam tikra jų visuma. Kiekviena iš jų nurodo viena kitą ir tą visumą ir yra ženklu šitoj visumoj. Tik tada, kai šis vartojamas daiktas iškrinta bei išsikristalizuoja iš šitos visumos ir pasidaro savistovus, jis tampa daiktu įprasta prasme (Vorhandene).

Kitas asmuo nėra nei rankiškai (zuhanden) esąs, nei daiktiškai, objektyviai įprasta prasme (vorhanden), bet yra sykiu—esąs (Mitsein, Mitdasein).

Mūsiško būvio (Dasein) buvimo būdas yra būti tarp daiktų ir būti sykiu su kitais. Net ir rabinzoniškas žmogus yra sykiu su kitais buvimo būde — jei ne faktiškai, tai vistiek, kaip tų kitų stokojąs, kas jau yra tam tikras kitų apspręstas buvimo būdas.

Mūsų kasdieniškasis būvis yra ne iš mūsų vidaus plaukiąs ir tikras, bet tam tikrame visiems bendrame horizonte išskleistas ir iš nesančio bendro taško determinuotas: viskas, kas reikalinga veikti, galvoti, daryti čia yra nustatyta ir žinoma; nėra nieko, kas į tą schemą nebūtų įtraukta. Tai heideggeriškoji „Man“-plotmė.

Mūsiškas būvis, kaip buvimas pasaulyje (In-der-Wel-sein) reiškiasi pirmiausia per tam tikrą jautimąsi pasaulyje (Befindlichkeit) kame yra nuotaikinis bei jausminis būvio pobūdžio suvokimas. Pagrindinė iš tų nuotaikinių jautimųsi pasaulyje yra baimė. Šito baiminimosi pagrindas yra sava būtis, nieko akivaizdoje; buvimas nieke, niekume (Hineingehaltenheit in Nichts), kas yra mūsų esmė. Pasaulyje mes nesijaučiame, kaip namie, — kasdieniška ramuma, pabandžius įsigauti į savo būvio prasmę, žlunga. Baimėje iškyla mūsų būvio tikrasis pradas, įvyksta nusikreipimas nuo netikro. mūsų būvio kasdienybėje (in ‚Man‘). Baimė mus išlaisvina mūsų pačių, mūsų tikrojo būvio rinkimuisi. Gi tikrojo mūsų buvio ženklas yra mirtis. Čia mes suvokiame save, kaip esančius mirčiai. Buvimas mirčiai nėra tik vienkartiniai iškyląs mirties, kaip atsitiktinumo, atveju, bet tai yra esminis tikrojo mūsiško buvimo bruožas, mūsų egzistencijos modus. Kasdienybės horizontas stengiasi mus nuo mirties užstoti; jame įvyksta bėgimas nuo mūsų tikrojo būvio, t. y. nuo galimybės savo laikinumą paimti ir išlaikyti — būti mirties akivaizdoj. Filosofija yra ne kas kita, kaip išmokimas mirti, galėjimas pažvelgti į savo tikrąjį būvį, o ne bėgimas nuo jo. Savo būvį mes ne tik turime mirties baimės aspekte traktuoti, bet turime nuolat ir nuolat mirties baimėje gyventi. Dorovingas ir tikras gyvenimas pagal Heidegger'į yra aistringa, išlaisvinta nuo kasdienybės horizonto „tiesų“, baiminga laisvė mirčiai.

Mūsų tikrasis būvis, o tuo pačių išsilaisvinimas nuo „Man“ (kaip kasdieniškos savaime suprantamybės) įvyksta per sąžinę. Sąžinė prabyla tylėdama — ta prasme, kad jos kalba, šiaip atkreipianti į esmę, yra visai nieko nesakanti kasdienybės horizontui.

Mirties baimė nėra baimė dėl gyvenimo siūlo nutraukimo, bet baimė dėl mūsų galutinio būvio; del ryžimosi ir atskleidimo mūsų būvio galutinių pagrindų. Sažinės baimė gi nėra baimė dėl kokio padaryto blogo darbo, bet gelmių šauksmas būti savo tikrojoj kaltėj. (Mūsų būvis yra buvimo tam tikroj kaltėj ženkle).

Mūsų būvis savo visumoje apima tiek tikrąjį, tiek netikrąjį mūsų buvimą: Mūsų būvio esmė yra „rūpestis“ (Sorge) ir mūsų būvio visi pradai yra pradinė rūpesčio struktūra t. y. laikiškumas (Zeitlichkeit).

Rūpestis (keistas Heidegger'io terminas) nėra rūpinimasis kasdieniška prasme, bet buvimas pasaulyje būtybe, kurios buvimo prasmė yra savoji būtis, rūpestis dėl savęs. Rūpestis yra „tikrojo transcendavimo simbolis“ — yra nuolat ir nuolat „save įgyvendinanti ir vėl nuolat save peržengianti mūsų egzistencijos visuma“ (Mueller). Mūsų tikrasis gelmių asmuo (Selbst) yra rūpesčio fenomenas ir jo pasireiškimo forma.

Rūpesčio pradinė struktūra, jo laikiškumas, pasireiškia trimis ekstazėmis: praeitimi, dabartimi ir ateitimi. Laikiškumas neišvedamas iš vadinamo objektyvaus laiko, bet iš metafizinio laiko išgyvenimo (iš kur savo pradžią gauna ir objektyvusis laikas). Laikiškumas yra ankštai susijęs su mūsų tikruoju būviu — su mūsų buvimu mirčiai. Pirmapradis laikiškumas yra „sulaikinamas“ (Zeitigung) trijuose horizontuose bei ekstazėse: ateities, praeities ir dabarties. Visos tos trys laikiškumo ekstazės yra lygiai visą mūsų būvį apimą mūsų buvimo būdai. Ateitis, kaip ryžtumas mūsų tikrajam buvimui (mirčiai), galima yra tik, jei yra praeitis. Mes visuomet turime būti tuo, kuo visuomet buvome, bet būti tikrai. Praeitis nėra tik buvęs ir jau nebėsąs dalykas — ji yra esas. bet tik iškeltas į tikresnę plotmę. „Tiktai jei mūsų būvis yra ‚aš — buvau‘, gali jis būti į ateitį, t. y. į tikrąjį savo būvį, einąs kaip į save grįžtas“ (Heidegger, Sein und Zeit, 326). Buvimas į ateitį yra susivokiąs grįžimas į tikrąją praeitį. Tikroji praeitis gi yra galima, jei mūsų būvis yra į ateitį (mirčiai) esąs. Ateitiškasis mūsų ryžtumas mūsų tikrajam būviui, grįždamas į savę visad buvusį, t. y. grįždamas į praeitį, įeina į situaciją, kas visad jau yra dabarties šviesoje. Praeitis, gaudama pradžią ateity, išleidžia iš savęs dabartį: pilnas atsisukimas į situaciją, stengiantis būti joje tikrai savimi. Praeitis, dabartis, ateitis neseka viena paskui kitą; praeitis nėra ankstenė už dabartį: ji stovi lygia greta su ja, yra susijusi su ja visa savo plotme. Laikiškumas yra buvusi, sudabartinta ateitis.

Tuo būdu ateitis, praeitis ir dabartis nieko bendro neturi su kasdienos kalendorinio laiko ateitim, praeitim ir dabartim. Pastarasis laikas yra gaunamas iš netikrojo laiko kasdienybės horizonte. Praeitis išvedama iš ateities, kaip“ „dar ne dabar“ ir ateitis, kaip „jau nebe dabar“. Gi egzistencialinio laiko ekstazės neseka viena paskui kitą, bet visos lygiai yra mūsų būties struktūros esminiai etapai.

Mes gauname save iš ‚nieko‘, kame glūdi mūsų tikrasis pagrindas, ir esame įsibėgę bei įsviesti į pasaulį ir daiktus. Čia, mūsų gyvenime, mūsų prasmė yra per sąžinę pabusti iš netikrumo ir iš čia išeinančiame baiminimesi būti atviriems mirčiai, kaip tikrajam mūsų būviui, atviri niekui. Jei niekas ir yra mūsų būvio pagrindas, jis nėra su mumis tapatingas, nes tiek įsviedimas į pasaulį (Geworfenheit), tiek buvimas pasaulyje (In-der-Welt-sein), tiek mūsų prisirišimas prie pasaulio bei daiktų (Verfallenheit), pasireiškiąs per kasdienybės savaime suprantamybių horizontą (Man) — visa tai yra esminiai mūsų būvio (Dasein) struktūriniai momentai. Galutiniausias mūsų buvimas, pasireiškiąs per atvirumą mirčiai, per praeities, dabarties ir ateities ekstazes, kaip sutikrintas mūsų netikras būvis, yra sykiu žlungąs buvimas, — buvimas nukreiptas į nieką, į amžinybę...

Svarbiausias Heidegger'io veikalas yra „Sein und Zeit“, 1928.

Guenther Jacobi. Tai irgi tikrovės ontologas.

Pagal jį žmogus situacijoj susikonstruoja tikrovės pasaulėvaizdį. Šitoji imanentinė ontologija yra klaidinga. Filosofijos uždavinys yra iš šitos klaidingos, imanentinės ontologijos sudaryti tikrą, transcendentalinę ontologiją. Imanentiškas, patirties pasaulis, kitaip sakant, naiviojo realumo pasaulis, yra mūsų gyvenamasis pasaulis, mūsų būstinė (Gehauese). Imanentinės tikrovės sistemų yra keletas (matymo, lietimo, garsų, kvapų, temperatūros ir pan.). Visos jos yra savyje uždaros, viena kitai lygiagrečios.

Transcendentinė ontologija neatmeta imanentinės ontologijos savo visumoje, bet perkelia ją į auštesnę plotmę. Patirtyje visuomet slypi užmaskuota tikrovė, kurią iškelti ir yra transcendentinės ontologijos uždavinys.

Pagrindinis Jacobi veikalas yra „Allgemeine Ontologie der Wirklichkeit“, 2 Bde., 1928.

Vincas Vyčinas

AKADEMINIS GYVENIMAS

STUDENTŲ ATEITININKŲ ŽIEMOS STOVYKLA

Didžioji Stud. Ateitininkų S—gos žiemos stovykla, prasidėjusi vasario 8 d. ir trukusi visą mėnesį, baigėsi kovo 7 d. Ji vyko gražiame Austrijos pasieny, Hohenschwangau, prie Füsseno, apsupta virš 2000 m. kalnų viršūnių, eilės ežerų bei Maksimiliano ir Liudviko pilių.

Tai buvo iš vienos pusės poilsio — žiemos sporto, iš kitos pusės — ideologinio bei visuomeninio darbo mėnesis. Stovyklos metu visą laiką vyko slidžių kursai, kuriuos vedė 1936 m. olimpijados treneris Möhn, o sniego, saulės ir gražaus oro Dievas nepagailėjo. Čia įvyko ir iškilm. vasario 16 — tosios minėjimas su įdomia ir vaizdinga S. Sužiedėlio paskaita, o taip pat ir menine dalimi.

Kad produktingiau būtų sunaudotas stovyklos laikas, jis buvo suskirstytas savaitėmis pagal atitinkamus stovyklautojų būrelius: sportininkų, menininkų, visuomenininkų. Pasiskirstytomis savaitėmis vyko ir speciali programa, pvz. menininkų savaitėje skaitė paskaitas smuikininkas Iz. Vssyliūnas ir P. Jurkus, gi visuomenininkų — kun. M. Krupavičius, prof. A. Maceina, doc. J. Girnius, Dr. Karvelis, p. p. Vaitiekūnas, Balčiūnas ir kiti.

Paskutinę savaitę kovo 2—5 d. vyko Stud. At—kų S—gos visuotinis atstovų suvažiavimas, kurio metu buvo priimtas naujas S—gos statutas, išrinkta nauja Centro Valdyba, gausiai diskutuota ir nustatyta gairės ateities veikimui. Lietuvos globėjo Šv. Kazimiero dieną buvo paminėta ateitininkų 38 metų veikimo sukaktis. Iškilmės pradėtos IO val. J. E. Vysk. Brizgio celebruojamomis pamaldomis pilies koplyčioje su pritaikytu ateitininkijos idealus iškeliančiu jojo pamokslu. 16. val. iškilmingas aktas, vėl iškilmingas narių pasižadėjimas — pakėlimas į tikruosius korporacijų narius, gausūs sveikinimai, iš kurių pažymėtini J. E. Vysk. Brizgio, Tautinio Del. J. P. kan. F. Kapočiaus, Pax Romana Generalinio Sekr. bei Miuncheno un—to rektoriaus prof. Dr. A. Wenzl. Pabaigoje prof. Dr. A. Maceina nušvietė 38 m. ateitininkų veikimo eigą. 20 val. — meninė programa, kurią išpildė solistai — muzikai Paukštys, Mrozinskas, Daugėlienė, coll. Bičkienė ir V. Žmuidzinas, nuskaidrindami klausytojų sielas.

Stovyklavimo metu be paskaitų įvykdavo veik kasdien vakarais meniniai draugovių bei korp. pasirodymai, dainavo stovyklos choras ir buvo skaitomas dienraščiu virtęs „Skersvėjis", kuris savo humoru ir sąmojum žavėjęs visus.

Visos stovyklos programos net neįmanoma suminėti. Tai buvo įspūdingų ir niekad nepamirštamų dienų mėnesis, ir nenuostabu, kad raginant išvažiuoti, visi kaip vienas prašydavo dar palikti bent dienai. Pats stovyklos dalyvių skaičius pasiekė 300. **P.**

MŪSŲ BUITY

LIETUVIŠKOSIOS KULTŪROS DABARTIS IR ATEITIS KANADOJE

ĮVADINĖS PASTABOS

Lietuvių tremtinių emigracijos į Kanadą suintensyvėjimas yra didelės reikšmės faktas ne tik lietuvių tremtinių bedruomenei, bet ir visai lietuvių tautai. Galimybė tremtiniui iš V. Europos išvykti ir apsigyventi Kanadoje yra reali ir rekomenduotina. Pats laikas geriau susipažinti su lietuvių likimu Kanadoje (iki šiol beveik išimtinai visas dėmesys sutelktas į USA). Šio rašinio tikslas — paskatinamasis ir informacinis: norėtumėme atkreipti daugiau tremtinių dėmesio į lietuvių buitį Kanadoje ir suteikti — kiek bepajėgsime objektyviau ir tiksliau, griežtai vengdami ką nors užgauti ar pataikaujamai girti — atitinkamos informacijos. Iš lietuvio buities Kanadoje čia teliesime tik pačią opiausiąją — kultūrinę veiklą: lietuvybės žadinimo, palaikymo bei tautinės kultūros ugdymo darbą.

Kanada — Britų dominija, jungtinė valstybė: 9 provincijos ir 2 sritys. Ji užima 9.556.817 km^2 plotą ir turi bemaž 12,5 mil. gyventojų (lkm^2 vidutiniškai tenka 1,3 gyv.). 28% visų gyventojų yra prancūzų kilmės; 1,4% — žydų; apie 111.000 indėnų ir 3.300 eskimų. Sostinė — Ottawa (apytikriai 120.000 gyv.). Didžiausias miestas — Montreal (netoli 1.000.000 gyv.). Geležinkeliu nuo Atlanto vandenyno ligi Ramiojo = Halifax — Montreal — Ottawa — Port Arthur Winnipeg — Regina — Calgary — Wancouver = 5.830 km. Piniginis vienetas — kanadiškas doleris (100 centų).

Iki II Pasaulinio karo iš Lietuvos ar USA į Kanadą emigravusių gyveno apytikriai 9.000 lietuvių. Didžiausia lietuvių kolonija buvo ir tebėra Montreal mieste: apie 5.000 lietuvių. Kanada — turtingas ir simpatiškas laisvės kraštas. Tačiau pirmųjų lietuvių Kanadoje pirmieji žingsniai nebuvo lengvi: be kalbos, be cento, visur viskas taip svetima. Lietuviai emigrantai Kanadoje, aišku, iš pradžių visą energiją kaupė savo medžiaginei buičiai gerinti. Savo pačių pastangomis, dirbdami ir taupydami, daugelis senesniųjų lietuvių ateivių yra čia ekonominiu atžvilgiu šiandien jau gražiai įsikūrę.

Po II Pasaulinio karo į Kanada emigruoja lietuvių tremtinių (DP) iš V. Europos:

1. Į miškų pramonę (kur dirba daugiausia medkirčių darbą) ir į kasyklas bei kitokius sunkesniuosius darbus — iki šiol atvyko (kruopsčiai per komisijas išsijotų) apie 1.000 viengungių 20—40 metų amžiaus vyrų.

2. Būti namų ruošos darbininkėmis arba dirbti ligoninėse slaugėmis — iki šiol atvyko apie 160 netekėjusių 20—40 metų lietuvaičių.

3. Su affidevitais bei darbo sutartimi ūkio darbams — apie 240 lietuvių.

Didžiausias emigrantui viengungiui pavojus čia ne tik kitados buvęs, bet ir dabar tebesąs — nusivylimas, rezignacija, visokeriopas dusimas. Doleriai toli gražu nenukrinta taip lengvai į rankas, kaip buvo svajota ir tikėtasi. Norint ekonominiu atžvilgiu kiek stipriau atsistoti ant kojų, reikia ilgai bei ištvermingai dirbti bei taupiai gyventi. Kitas pradeda blaškytis, darbovietes vieną po kitos kaitalioti, vis nepatenkintas geriau jieškoti — nesiseka, nusivilia. Pakankamai nesusivaldantį emigrantą blaškymasis, išgėrimai, kortos nualina bei nususina ne tik lėšų atžvilgiu, bet dar svarbiau — fizinės bei psichinės sveikatos atžvilgiu. Emigrantas yra gyvas ne tik iš materialinio peno, bet dar daugiau iš sveikos dvasios: vilčių, tikėjimo ir pusiausvyros.

Svarbiausieji konkretūs pavidalai, kuriais Kanadoje gyvenančių lietuvių kultūrinis veikimas pasireiškia yra spauda, organizacijos ir lietuvių katalikų parapijos. Spauda, organizacijos ir lietuvių katalikų parapijos yra tie trys veiksniai, kurie apsprendžia bei nulemia lietuvybės žadinimą, palaikymą bei lietuviškosios kultūros ugdymą Kanadoje.

I. DABARTINĖ PADĖTIS

1. Spauda

Ligi 1948 metų Kanadoje gyvenantieji lietuviai neįstengė išugdyti patenkinamo bei proporcingai atitinkamo lygio spaudos nei kiekybės, nei kokybės atžvilgiu.. Lietuviškosios spaudos padėtis šiandien čia labai daug kuo panaši į tą, kuri buvo Lietuvoje prieš keturiasdešimt metų. O spauda — tai juk irgi mokykla. Dar daugiau: šiandien lietuviškoji spauda vėl yra tapusi svarbiausiuoju ginklu už tautos išlikimą, kaip tat jau yra buvę tautinio atgimimo laikais.

Kanadoje išeina lietuvių kalba du laikraščiai, kurie vienas prieš antrą yra atsikasę karo kirvius. Ši atšiauri tos pačios motinos sūnų tarpusavio kova yra labai apgailėtina Kanados lietuvių gyvenimo apraiška.

„Nepriklausoma Lietuva", Kanados Lietuvių laikraštis. Redaguoja Redakcinis Kolektyvas. Leidžia — Kanados Lietuvių Centro Taryba, VII- tinti metai. Prenumerata metams — Kanadoje 3 doleriai, užsieny — 3,50 dol. Atsk. nr. kaina — IOc. Redakcijos adresas: 6642 Third Ave, Rosemount, Montreal 36, Quebec, Canada. „Nepriklausomas Lietuvos" programą taikliai išreiškia šūkiai lietuvių ir anglų kalbomis, įdėti laikraščio antgalvyje: „Už išlaisvinimą Lietuvos! Už ištikimybę Kanadai!" Ji buvo pradėta leisti 1941 m. kovo mėn. Toronto mieste. Ligi 1947. XII. 20 ji buvo mėnesinis mimiografu spausdinamas laikraštis. Jis toli gražu negalėjo patenkinti Kanadoje gyvenančių lietuvių. Padaryta ryžtingas žingsnis pirmyn — nuo 1947. XII. 20 „Nepriklausoma Lietuva" spausdinama jau spaustuvėje, 8psl., didelio formato. Tačiau iš prenumeratos ir skelbimų laikraščiui tuo tarpu sunku būtų išsilaikyti. Redakcija kreipėsi į tautiečius, prašydama paramos raštais ir aukomis. Laikraštis pasiryžęs būti savaitraščiu, bet tuo tarpu reguliariai išeiti dar nepajėgia.

„Liaudies Balsas", Kanados lietuvių savaitraštis, leidžiamas Toronte (Ont.), XVI-ti metai. Prenumeratos kaina: Kanadoje ir D. Britanijoje metams 3 dol., pusei metų — 1,50 dol. Visur kitur metams 3.50 dol., pusei metų 1,75 dol. Atsk. nr. („atskira kopija") — 6c. Prenumeratorių gerokąą dalį sudaro USA gyveną lietuviai (iš Chicago, Brooklyn, Shenandoah Pa.) Komunistinės minties bei propagandos laikraštis. Aštrokai puola ir išvietintuosius lietuvius (DP), vadindamas juos fašistais, entisemitais etc.

Neklauskite apie lietuviškų knygų Kanadoje spausdinimą. Nesiteiraukite, koks kasmetinis išleidžiamų knygų skaičius bei tiražas, kokios jos turinio bei kokybės atžvilgiu. Lietuviškų knygų Kanadoje dar nespausdinama.

Kokios yra lietuviškosios spaudos Kanadoje menkumo priežastys? Svarbiausios priežastys yra šios:

1. Intelektualų bei spaudos pajėgų trūkumas;

2. Rašymas tik atitrūktinėmis progomis, tik atliekamu nuo kitų darbų ir interesų laiku;

3. „Sunkios sąlygos", asmeniškumai, srovinis trynimasis, dažnokai pasitaikąs primityvumas bei smulkmeniškumas.

2. Organizacijos

Kokio nors vieno organizacinio vieneto, apjungiančio visus Kanadoje gyvenančius lietuvius, Kanadoje nėra. Esama net keliolikos lietuviškų organizacijų bei draugijų. Jos išskyrus vieną antrą — yra snūdžios kultūrinės veiklos atžvilgiu. Nėra susidariusi atitinkama kultūrinio veikimo atmosfera, nėra sąjūdinės dinamikos bei veržlumo. Čia yra mada ruošti vakarienes bei pobūvis, bet kad ir tos vakarienės ir pobūviai jau net rutiniškai lėkštaprogramiai. Organizacija turi būti tuo, kas yra daug daugiau negu tiktai mechaninis žmonių telkinys. Gera organizacija turi ne tik iškabą, popieriuje įstatus ir valdybą, bet (ir tai kaip tik svarbiausia) turi į kolektyvą cementuojantį dvasinį bendravimą, gyvą idėjinį turinį ir aiškų jo poveikį kasdienybės praktikai. Be to, čia gimęs ir augęs jaunimas dabar jau sudaro didoką Kanados lietuvių dalį, bet organizacijoms bei draugijoms tepriklauso mažas, palyginti, jaunimo nuošimtis. Tautiniai gyvybei bei kultūrai išlaikyti ypatingos reikšmės ir aktualumo reikalas: atkreipti daugiau dėmesio į jaunimą.

Visas lietuvių organizacijas bei draugijas Kanadoje galima sugrupuoti į dvi grupes: a. Patriotinės de — mokratinės ir b. „Progreyviosios".

a) Patriotinės demokratinės lietuvių organizacijos yra šios:

1. Kanados Lietuvių Sąjunga, viena iš senesniųjų lietuvių organizacijų Kanadoje.

2. Kanados Lietuvių C. Taryba, įkurta Toronto lietuvių 1941 metais Lietuvos laisvinimo veiklai.

3. „Vyčiai", Montreal lietuvių jaunimo organizacija. Beveik kiekvieną sekmadienį renkasi parapijos svetainėje, gvildena daugiausia pasaulėžiūrinius klausimus, vadovaudamiesi šūkiu: Dievui ir Tėvynei!

4. Lietuvių Tremtinių Gelbėjimo Komitetas Kanadoje. Šalia komiteto nuo 1948. I. 8 yra specialus įgaliotinis emigracijos reikalams, kuriuo pakviestas dipl. agr. Pranas Rudinskas, buvęs Vokietijoje (Britų zonoje) ryšininkas prie karinės valdžios. Įgaliotinio Emigracijos Reikalams adresas: Pranas Rudinskas, 1027 Valiquette Ave, Montreal Q., Verdun, Canada. Komitetui tuo tarpu trūksta lėšų šį darbą plačiau išplėsti Veikla gyvai reiškiasi informacijų teikimu: Amerikos ir Kanados lietuviai kreipdamiesi atsiunčia dolerį pašto ir raštinės išlaidoms, o tremtiniams Vokietijoje — nemokamai.

5. Šv. Kazimiero Labdaringa D-ja,

6. Nekalto Prasidėjimo Pan. Švenč. D-ja,

7. Montreal Šv. Onos Pašalpinė D-ja.

8. D. L. K. Vytauto Klūbas. Turi nuosavą namą su šokių sale ir užeiga. Yra pašalpinis vyrų ir moterų skyrius — apie 600 narių. Klūbas yra įsteigtas Toronte 1907m. lapkričio mėn. 29d. Materialiniu atžvilgiu klūbas yra stiprokas. Kultūrinės veiklos atžvilgiu — seniau buvęs gajus, turėjęs gražų chorą bei meno sekciją — nūdien apsnūdęs.

b) „Progresyviosios" (arba „pažangios") lietuvių organizacijos yra šios:

1. Sūnų ir Dukterų Kanados Lietuvių Savitarpinės Pašalpos D-ja. Kapitalas esąs 19.000 dolerių.

2. Lietuvių Literatūros D-ja,

3. Darbo Prgresyvinės Partijos Lietuvių Klūbas,

4. Kanados Lietuvių Nacionalinis Komitetas.

Šios „progresyvios" draugijos yra komunistų įtakoje bei sugestijoje: jos daugiau ar mažiau yra prokomunistinės. Draugijos rengia šokius, „parengimus", „pažmonius", pajų balius bei vakarienes.

3. Lietuvių katalikų parapijos

a) Lietuvių Kat. Parapija Montreal. Jai jau gerokąą laiką vadovauja veiklus lietuvis kun. Bobinas Lietuvybės palaikymui Kanadoje ši parapija yra labai reikšminga ir nuopelnais svari. Turi puikią parapijos salę lietuvių susirinkimams bei susibūrimams. Joje Kanados Lietuvių Sąjunga ruošia tradicinius N. Metų sutikimus. Parapija pasinešusi pasistatydinti sau naują bažnyčią.

b) Lietuvių Kat. Parapija Toronto. Per ištisus vienuolika metų ji buvo ir tebėra administruojama airio kunigo. Jo Emin. Toronto arkiv. kardinolas J. C. MvGuigan 1947. XII. 20 yra davęs Toronto lietuviams suprasti, kad jie neužilgo savo parapijoje turės lietuvį kunigą.

II. ATEITIES PERSPEKTYVOS

Lietuvių emigrantų (iš Vak. Europos DP) Kanadoje gausėja ir gausės; tuo patim gausėja ir gausės spaudos bendradarbių, iš vienos pusės, ir skaitytojų, iš antros pusės. Atsiras Kanadoje vis daugiau tokių, kurie galės gerų lietuviškų straipsnių ir net knygų parašyti. Būklė turėtų gerėti. Naujai atvykusiais — ne atskirai pavieniui imant, bet bendrai vidutiniškai — lietuviškosios kultūros reikalai rūpi žymiai daugiau negu tenai nuvykusiems 1927—32 metais. Iš seno (Europoje įgyto) įpratimo jie lietuviškos spaudos labai greit pasiges. Ir Kanadoje ne tik Vokietijoje, tebeveiks dar nepriklausomos Lietuvos tradicija: pirkti ir skaityti laikraščius. Juk jau tėvynėje buvo populiarus šūkis: „Laukinis žmogus laikraščių neskaito". Argi dabar į Kanadą emigravęs lietuvis tremtinys galėtų taip apkiautėti, kad jau galėtų gyventi net apsieidamas be lietuviškų laikraščių bei knygų?

Sakysim, iš Europos pagal jau šiuo metu esamas emigracijos galimybes atvyks apytikriai 6000 lietuvių tremtinių. Tad 9000 buvusių plius 6000 atvykusių lygu penkiolika tūkstančių. Atsargiai skaičiuodami sakysime, kad, pravedant propagandą bei paskatinamąją akciją, kas antras Kanados lietuvis skirs per mėnesį bent po vieną dolerį lietuviškiems laikraščiams bei knygoms pirkti. (Valdinės statistikos daviniais kanadietis per metus, vidutiniškai imant, svaigalams išleidžia 27 dolerius). Tada: (15.000 : 2) × 12 = 90.000 dol. per metus. Spausdinimo kalkuliacija pagal geriausią spaudos santykį (¼ + ¼ + ¼ + ¼) būtų: 22.500 dol. — autoriams, 22.500 dol. — leidėjams, 22.500 dol. spaustuvei ir 22.500 dol. platintojams. Tada jau iš plunksnos darbo (honoraro) galėtų pragyventi apie 15 žurnalistų bei rašytojų profesionalų. Svarbiausi veiksniai — autoriai ir skaitytojai. Kuo plačiau į Kanadą prasivertų lietuviams imigracijos durys, tuo proporcingai pagausėtų vienų ir antrų. Didėjant honorarams — kyla spaudinio kokybė: didėja tiražas — krinta kaina.

Naujieji ateiviai Kanadoje spaudos pasiges nuo pat pirmųjų dienų. Dabartinė kanadiškoji lietuvių spauda jų nepatenkins. Jų aptarnauti nebepajėgs ir Vokietijoje išeiną tremtinių laikraščiai. Viena, tolimas ir labai ilgai užtrunkąs spausdinių persiuntimas, o to padarinys — pasenusios žinios bei informacijos. Antra, V. Europoje gyvenančių tremtinių spauda neišsems Kanadoje gyvenančių lietuvių specifinių interesų bei reikalų. Kanados lietuviams jau šiandien būtinai reikalinga aukštesnio lygio kanadiška lietuvių periodika. Galėtų atsirasti ir kultūros bei literatūros žurnalas. Turėtų susikurti bent viena lietuviška leidykla. (Leidėjas turėtų turėti ne tik pradinio kapitalo, ne tik biznieriško sugebėjimo ir patyrimo, bet ir aukštesnio kultūros išmanymo bei patriotiškumo — neleisti grafomaniškos makulatūros).

Ligšioliniai lietuviai Kanadoje, o taip pat ir dabar atvykstą išvietintieji, gyvena arba pavieniui, arba atskiromis šeimomis, ar mažomis grupelėmis išsklidę po visą milžinišką teritoriją. Pavienis lietuvis ar šeima Kanadoje jausis savotiškai izoliuotas: svetimoje gamtoje, tarp svetimų žmonių, svetimoje pastogėje. Ši izoliacija jį slėgs, iš lėto deformuos jo charakterį ir šaldys bei tolins nuo savo tautos reikalų. Tad yra aktualus ir neatidėliojamas būtinumas apjungti bei apsijungti į bendruomenę, t. y., lietuviams solidariai susiorganizuoti. Gera spauda ir organizuotumas Kanados lietuviams yra taip reikalinga, kaip oras gyvybei išlaikyti. Būtinai reikalinga saugoti brangiausius tautos turtus: kalbą, religiją, savitą kultūrą ir esmingiausias tradicijas bei papročius. Sutelktinai ir suderintai per švietimą, spaudą ir apskritai kultūrinę veiklą turėtų būti einama Lietuvos keliu. Organizuotumas ir spauda vaduotų iš izoliaciškumo ir neleistų atšalti savo tautos reikalų atžvilgiu. Visiems Kanados lietuviams — tiek katalikams, tiek lygiai socialistams, seniems ir jauniems, kitados atvykusiems ir po II Pasaulinio karo čia likimo atblokštiems — reikia susijungti į vieną tvirtą organizaciją, kuri turėtų konkrečią, detalizuotą ir gyvai realizuojamą programą.

IŠVADINĖS MINTYS

Lietuvių tremtinių emigracijos į Kanadą suintensyvėjimas yra didelės reikšmės faktas ne tik tremtinių bendruomenei, bet ir visai lietuvių tautai. To akyvaizdoje būtinai reikia:

1. Puoselėti Kanadoje lietuvių kalbą bei kultūrą ir išlaikyti senus gražius lietuvių papročius šalia naujoj šalyj prigyjančių naujų. Neapleisti liaudies dainos, kurioje taip perregimai žėri vaiskus lietuviškumas.
2. Aktualus ir neatidėliojamas būtinumas Kanadoje esančiai lietuvių tautos daliai solidarizuotis į vieną tvirtą organizaciją.
3. Kanados lietuviams jau šiandien būtinai reikalinga aukštesnio lygio kanadinė lietuvių periodika.
4. Reorganizacijos ir veiklos planui nustatyti sušauktinas Kanados lietuvių bendrasis seimas (suvažiavimas).
5. Ypatingos reikšmės ir aktualumo reikalas: atkreipti daugiau dėmesio į lietuviškos kilmės jaunimą.
6. Kiekvienas lietuvis emigrantas turi visuomet likti ištikimas savo tautai bei savo senajai tėvynei motinai: antroji (nors ir gera būtų), šiaip ar taip visuomet tėra tik pamotė.

Juozas Kralikauskas

Kanada, 1948. II. 7.

KOVOS BARUOSE

Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo sukaktis visur gražiai ir ryžtingai paminėta, visur prisiminta okupuotoji tėvynė, kuri, anot prof. G. Motore, dalyvavusio su visa eile prancūzų tos šventės minėjime Paryžiuje, žodžių, dvasiškai turi kęsti didesnes kančias, nei Kravčenko ir Köstlerio veikaluose pavaizduotoji rusų tauta, juo labiau, kad dabar ten prasidėjo nauji masiški trėmimai. Bavarijos sostinėje Miunchene suruoštame minėjime, įvykusiame universiteto salėje ir papildytame Čiurlionio ansamblio dainų koncertu, pirmą kartą sueita į šiltesnius nuoširdžius santykius su amerikiečių valdžios ir bavarų pareigūnais bei kitų užsieniečių tautų atstovais. Apskritai, atsakingųjų vykdomųjų organų veiksnių konstatuojama, jog laikas mūsų keliams grįžti į tėvynę vis artėja. Jaučiama vis daugiau artėjančio pavasario ženklų, nors trumparegiai pesimistai ir mėgsta viską dažyti daugiau juodomis spalvomis.

Daug daugiau šilumos ir susidomėjimo lietuvių reikalais rodoma užsienyje ir atsakingų meno ir visuomeninio veikimo vyrų, taip pat spaudos. Šit mažas pavyzdys: Vašingtone prof. Douglas pažymi, kad padarytos Lietuvai skriaudos bus atitaisytos. New Yorko gubernatorius Thomas E. Dewey ir New Yorko burmistras Wiliam O'Dwyer išleidžia ta proga net proklamacijas. Anglų gen. E. F. Morgan iškilmingai pareiškia, kad Lietuvos reikalas — teisingumo reikalas. Gražų ir šiltą sveikinimo žodį atsiuntė čia kard. Griffinas, lordas Beveridge, kunigaikštienė Attol ir daug kitų žymių žmonių. Tokios pat šilumos susilaukia ir estų 30 m. nepriklausomybės sukaktis.

Italų iliustruotas žurnalas „Il Focolare" savo Nr. 7 plačiai pamini Lietuvą, įsidėdadmas didoką aprašymą, pailiustruotą rinktiniais vaizdais, apie lietuvių tautos buitį ir kovą su rudaisiais ir raudonaisiais okupantais. Viduriniuose puslapiuose įdėta informacija pavadinta „Lietuvos tragedija". Į tą pat numerį įdėtas Nelės Mazalaitės „Legendos apie nežinomąjį kareivį" į italų kalbą vertimas, jis atliktas V.

Mincevičiaus. Anksčiau tas pats dalykas buvo išverstas į estų kalbą. Taigi ryšium su Lietuvos nepriklausomybės 30 metų sukaktimi Lietuvos vardas vėl skamba žymiausių JAV, D. Britanijos, Prancūzijos, Šveicarijos ir net turkų spaudos puslapiuose. Būdinga, kad turkai lietuvių ryžtingumą vadina reikšmingesniu už kadaise graikų parodytąjį prie Termopilių.

Lietuvos vardui išgarsėti Amerikoje padėjo ir tokia nelaukta aplinkybė: Amerikos naftos karaliaus 36 metų vaikaitis Winthropas Rockfelleris vedė 31 metų amžiaus Amerikos lietuvaitę I. Paulekiūtę, 1933 m. Čikagos parodoje išrinktą „Miss Lithuania"! Vestuvių iškilmėse dalyvavo žymiausieji Amerikos milijonieriai, buv. Eduardas VIII su savo žmona etc. Ta proga žymūs Amerikos laikraščiai Amerikos Liet. Informacijos Centro direktorių Jurgėlą tiesiog užvertė klausimais apie Lietuvą, lietuvių gyvenimą etc. Anksčiau nė už jokius pinigus kiti nepriėmę straipsnių ar žinių apie Lietuvą dabar patys žinias apie ją grobstyte grobsto. Jaunoji Rockfellerienė yra sąmoninga lietuvė, gražiai kalbanti lietuviškai ir lietuviškam reikalui daug padedanti.

Prie informacijos apie Lietuvą J. A. Valstybėse dar prisideda, be jau anksčiau minėtosios Jurgėlos angliškai parašytos Lietuvos istorijos, taip pat angliškai parašyti sudėtiniai veikalai — to paties Jurgėlos, kun. K. Gečio ir Simo Sužiedėlio „Lithuania in a Twin Teutonic Clath" (Lietuva teutonų replėse) ir Jurgėlos „Ghillebert de Llannoy in Medicoal Lithuania" (G. d. L. viduramžių Lietuvoj), kur pagal P. Klimo studiją įrodinėjama, jog minimasis diplomatas, kaip Anglijos ir Prancūzijos karalių ambasadorius prie Vytauto Didžiojo, atvykęs į Lietuvą, norėdamas paskatinti ją imtis vadovauti saracenams išvaryti ir Šventajai Žemei išvaduoti. Iš minimojo diplomato giminės buvo kilęs ir velionis prezidentas Fr. D. Roozeveltas. Iš kitų leidinių svetimomis kalbomis apie Lietuvą tenka pažymėti JAV pasiuntinio Lietuvai Dr. Owen Norem parašytą knygą „Timdess Lithuania" (Amžinoji Lietuva), Cambridge'o un — to spaudinių skyriaus išleistą W. F. Reddawav studiją „Problem of the Baltic", kur nagrinėjamos Baltijos baseino problemos, atspaudą iš JAV žurnalo „The New Leader" „The Baltic States", atsišaukimą į amerikiečius dėl Baltijos valstybių „An Appeal to Fellow Americans on Bchalf of the Baltic States", kun. T. G. Chase parašytą studiją apie gudų ir maskolių elemento reikšmę Lietuvos istorijoj „Significance of Ruthenian and Muscovite Elements in Lithuanian History", buv. britų vicekonsulo Kaune veikalas „Lithuania's Fight for Freedon" (Lietuvos kova dėl laisvės), toliau — iš 2 dalių sudarytas leidinys „In the Name of Lithuanian People" (Lietuvių tautos vardu), Baltų Centrinės Tarybos paruoštas informacinis leidinys „Baltic Refugees and Displaced Persons" (Baltų pabėgėliai ir tremtiniai), Aniceto Simučio „The economie reconstruction of Lithuania after 1918" (Lietuvos ūkio atstatymas po 1918 m., išleistas Columbijos un — to New Yorke ir įteiktas daktaro laipsniui gauti), tuoj po I-sios Sovietų okupacijos J. F. Stewarto parašyta apžvalga „The Changed Baltic", Igno Šeiniaus švediškai parašytas „Den röda floden svämmar över" (Užeina raudonasis potvynis), prancūziškai didelio lietuvių bičiulio parašyta knyga „La tragedie des nations baltiques" (Baltų tautų tragedija), Jean Mauclère „Le rayonnement de la France en Lithuanie" (Prancūzijos spinduliavimas Lietuvoje, aštuntoji apie Lietuvą autoriaus knyga), Gustavo Gautherot, buv. prancūzų senatoriaus, veikalas „Derière le rideau de fer")Už geležinės uždangos), ispaniškai K. Čibiro — Verrax parašytas „Lithuania enetre fuego crusado" (Lietuva kryžminėj ugny), Europa Gonghis Khan?" (Europa ar Džingis Chanas?) ir „El Pais de las Cruces" (Kryžių šalis), Lietuvai Išlaisvinti Centro Argentinoje išleista „Detras de la cortina de hierro" Už geležinės uždangos), „Quejas lituanas ante las naciones unidas" (Lietuvos klausimas Jungt. Tautose, kur įdėti du Vliko pirmininko M. Krupavičiaus raštai JVO gen. sekretoriui Trygve Lie, memorandumas apie liet. naikinimą etc.).

Apie žymios Thomas leidyklos vokiškai N. E. Sūduvio išleistą knygą „Maža tauta bus sunaikinta. Lietuvos tragedija" šveicarų dienraštis „Basler Nachrichten" drauge su 40 kitų šveicarų laikraščių, ją palankiai įvertinusių savo recenzijomis, rašo, kad jos autorius, vadovaująs rezistencinio sąjūdžio kovoms asmuo, yra pats išgyvenęs abi totalines okupacijas — hitlerinę ir bolševikinę. Dabar minimasis veikalas, papildytas slaptais NKVD dokumentais, išleidžiamas anglų k. Amerikoje. Anglų kalba taip pat išleidžiamas V. Ramono „Kryžių" romano vertimas ir netrukus pasirodys keletas naujų meninių svetimomis kalbomis apie Lietuvą leidinių. Amerikoje tą spargą užpildyti ėmėsi ten gyveną lietuviai rašytojai, kurie, nūnai jau susiorganizavę, žada taip pat duoti amerikiečių visuomenei lietuvių literiatūros vertimų į anglų kalbą. Jei tik tas darbas bus sistemingai tvarkomas ir vykusiai koordinuojamas, galima tikėtis visai gražių rezultatų.

Amerikoje gyveną rašytojai pagausėjo dar V. Leskaičiu, o mūsų vokalinės pajėgos — V. Jonuškaite-Zauniene. Iš Europos yra ten nuvykę ir įsikūre šie tremtiniai menininkai: prof. Vl. Grigaitienė, solistas J. Butėnas, ir pianistė Rajaukaitė-New Yorke, Dičiūtė-Trečiokienė, Augustinavičienė ir Sof. Adomaitienė-Čikagoje. Kiek seniau į Ameriką yra nuvykusi ir kartais su koncertais pasirodo Bir. Smetonienė. Iš senųjų Amerikos lietuvių menininkų, prasimušusių į pirmaujančias vietas ir net į garsiausią Amerikoje Metropolitan operą New Yorke, į kurią patekti yra nepaprastai sunku, tenka pažymėti altą Anną Kaskas, sopraną Polyną Stošką, čikagietį operos dainininką Algirdą Brazį ir dar Kaune matytą, o paskiausiai gražiai užsirekomendavusią Clevelande Moniuškos „Halkos" operoje p. Drangelienę, sudarančią joje stambiausią meninę pajėgą. Iš chorų stipresni A. Stephens (Steponavičienės) vedamas mergaičių choras, jau 15 metų Byansko vedamas Birutės choras ir L. Šimučio vedamas „Vyčių" choras, taip pat Šv. Kazimiero Seserų Akademijos mergaičių choras ir orkestras.

Atskiri, nors ir sipnoki dar kol kas, chorai organizuojami taip pat Anglijoje, Kanadoje ir Australijoje. Šiuo metu vis daugiau pasigirsta kalbų apie platesnio masto emigraciją svetur. Tikimasi, kad didesnis emigrantų kiekis vis dėlto bus įsileistas į JAV. Iš Anglijos ateina kiek liūdesnių žinių: pragyventi iš darbo galima, bet inteligentingoms šeimoms išleisti į mokslą vaikus beveik neįmanoma. Ten geras darbininkas per metus gali uždirbti apie 300 svarų brutto atlyginimo, tuo tarpu mokslas universitete su išlaikymu per metus atsieina apie 300—500 svarų. Todėl nenuostabu, jog jau iš keliasdešimt metų Skotijoje gyvenančių 600 lietuvių šeimų per tą laiką universitetinius mokslus teįstengė baigti tiktai 2 gydytojai ir 5 mokytojai. Universitetui lankyti kiek patogesnės sąlygos (gal net geresnės už JAV) yra tuo tarpu Kanadoje. Apskritai, tremtiniais pastaruoju metu tiek Anglijoje ir Kanadoje, tiek JAV rodoma daugiau nuoširdaus susidomėjimo. Svarbu tik, kad pirmieji ten nuvykę pionieriai nesugadintų gero savo tautos vardo ir neužkirstų kelio ten iškeliauti kitiems savo tautiečiams, kaip tat padarė, pvz., tiesa, daugiausia tam tikros tautybės žmonės Čilėje: užsirašė visokiais specialistais, o nuvykę metė pasirinktąjį darbą ir šoko į juodąją tiržą, todėl emigrantams durys į tą šalį laikinai dabar visai užtrenktos.

Gale tenka pažymėti dar vieną smulkmeną: sustiprinus akciją, kad tremtiniai repatrijuotų į Sov. Sąjungą, lietuvių spauda, ryšium su A. Sniečkaus motinos mirtimi, atsikirsdama rašo, jog tremtyje gyvena ir jų vargu dalinasi, visai nė nemanydami grįžti namo, minėtojo Sniečkaus broliai ir sesuo, Venclovos brolis, Paleckienės sesuo, S. Neries motina, broliai ir kt. namiškiai, K. Petrausko artimieji ir kt. Pažymėtinas dar vienas dalykas: čikagiškė komunistų „Vilnis" išspaudino Valstyb. Vilniaus Universiteto prorektoriaus prof. St. Jankausko laišką, raginantį profesorius Kolupailą, Kodaitį, Stanaitį, Puziną, Skardžių, Salį, Zubrį, Ivinskį ir Krivicką, docentus Joniką, Stonkų, Vasiliauska, Maciūną, Avižonį ir Šapoką, tai pat kitus dėstytojus ir studentus grįžti atgal. Anglų zonoje leidžiamas „Liet. Žodis", įsidėjęs tą prof. Jankausko pareiškimą ištisai, greta duoda taip pat prof. Mykolo Biržiškos, Vilniaus un—to rektoriaus in exilio, atsakymą, kodėl nei jis, nei minimieji ir kiti mokslininkai negali grįžti atgal, siūlydamas tą atsakymą atspausdinti šalia kvietimo toje pat „Vilnyje", Vilniaus „Tiesoje" ir kituose komunnistų laikraščiuose svetur ir Lietuvoje. Išvietintųjų ne vienas, atsiliepdamas į „Vilnies" kvietimą, abiejų laiškų iškarpas nusiuntė lietuviams komunistams ar jų simpatikams. Juo tremtinių tiek pat domėtasi, kaip kad seniau J. Aisčio atsakymu J. Paleckiui.

AIDAI - Lithunian Cultural Magazine - ECHOES

Headquarters Europen Command
Civil Affairs Division Authorisation for United Nations
Displaced Persons Publication
No. UN DP 204, 11 March, 48
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
Printed by Haas & Cie., Augsburg

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius.
Redaktorius — Kazys Bradūnas.
Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21,
Administr. — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp.
Numerio kaina 6 RM.

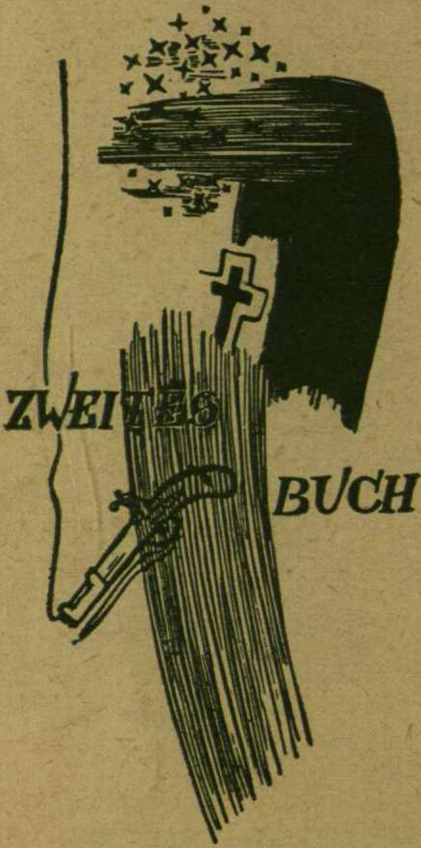
ZWEITES
BUCH

V. K. Jonynas
Medžio raižinys iš Goethės „Jaunojo Verterio kančių".